

Knut L. Baar

En ny opplysningstid

Endring av norske fyrstasjoner i perioden 1975-2010

Masteroppgave i tverrfaglige kulturstudier,
med spesialisering i studier av
teknologi, vitenskap og
samfunn
(STS)

Trondheim, våren 2011

Forord

Da jeg høsten 2009 – i en alder av 39 $\frac{3}{4}$, tok fatt på en ny runde som student og meldte meg til masterstudiet i tverrfaglig kulturstudier, var det mange i min omgangskrets som begynte å snakke om 40-årskrisa. Kanskje var det til og med berettiget... I så fall har jeg funnet en kur mot slike kriser. Gjennom dette studiet har jeg opplevd en faglig og menneskelig utvikling, jeg ikke ville vært foruten. Det var imidlertid ikke uten sjenanse jeg møtte opp til de første forelesningene på Dragvoll, men jeg ble møtt av et institutt som tok vare på studentene. Veiledere og forelesere som ikke bare var faglig drevne og engasjerende, men som satte av tid til å høre på og snakke med elevene sine. Ikke minst traff jeg entusiastiske studenter som villig debatterte og samarbeidet om faget. Vi var et spennende kull!

Derfor er det med vemod jeg takker for meg i academia, og vender tilbake til byråkratiet; godt rustet til nye spennende oppgaver der. Før jeg mønstrer av, vil jeg spesielt takke mine strålende veiledere Per Østby og Stig Kvaal. De har tålmodig lyttet og lest, og gitt meg tro, inspirasjon og mange uvurderlige gode råd. Jeg har alltid følt meg velkommen, og veiledningstimene har båret preg av spennende fagligsosiale treff. Det er også på sin plass å takke Nora Levold og Agnes Bolsø, som med sine pedagogiske og motiverende forelesninger, la grunnlaget for at 2009-kullet ble den harmoniske og frimodige gjengen vi faktisk ble. Instituttet kan også være stolt av å ha en studiekonsulent som Jan Grande Groven, som på en serviceminded måte loset oss i havn med alle praktiske og administrative utfordringer.

Dette hadde ikke vært mulig for meg å få til uten kystdirektør Kirsti Slotsviks velvilje og raushet, som har gitt meg permisjon for å gjennomføre studiet. Takk også til Arve Dimmen, Tormod Lunde, og Anne-Mari Berge, mine kolleger i Kystverket, som har lagt til rette og bidratt med informasjon. Jeg er også veldig takknemlig for at fotograf Rune Nylund Larsen, tidligere fyrmester Rolf Dybvik og Gro Kibsgaard-Petersen har stilt sine flotte bilder til min disposisjon.

Hjertelig takk til min gode venn og kollega Jo van der Eynden, som i en mannsalder har arbeidet å formidle den maritime kulturarven og utvikle den alternative bruken av fyrstasjoner. Hans engasjement og kunnskap har vært til stor inspirasjon i dette arbeidet.

Da gjenstår det bare å gi en kjærlig hilsen til min kone, Inger, og våre barn Maria og Kristoffer, som har oppmuntret og lyst opp leden for meg på ferden.

Knut L. Baar
mai 2011

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning, teori og metode	s. 5
Kysten slik den en gang var...	s. 5
Effektivisering og modernisering	s. 6
Tidligere forskning	s. 8
STS, ANT og translasjon	s. 12
Kilder og metode	s. 14
Beskrivelse av oppgaven	s. 15
Kapittel 2: Drømmer om fyrmuseer	s. 17
Avbemannning og automatisering	s. 17
Offentlig debatt om fyrstasjonenes fremtid	s. 17
Grønningen fyrstasjon – den første ”turisthytta” på kysten	s. 19
Lindesnes fyrstasjon – fyrmuseum på sydkapp	s. 21
Tilbakeblikk på fredningsstrategier	s. 23
Vest-Agder fylkeskommune – primus motor innen fyrbevaring	s. 25
Tungenes fyr – kultursenter på Jæren	s. 26
Alnes fyrstasjon – grendehus for lokalbefolkningen	s. 27
Fyrbyggerne fra Sunnmøre	s. 31
Fyrmuseum i Dalsfjord	s. 32
De utvalgte fyrprosjektene	s. 33
Kapittel 3: Planer om ett fyrmuseum	s. 36
Fra studietur til nasjonalt seminar	s. 36
En nasjonal fyrhistorisk forening	s. 38
Fyrmuseumsnettverket – et nettverk i nettverket	s. 40
Nasjonal verneplan for fyrstasjoner	s. 43
Kystverket vs. Fiskeridepartementet	s. 50
Fra lokale fyrmuseer til nasjonalt fyrmuseum	s. 52
Bevaring er bra, formidling er bedre...	s. 53

Kapittel 4: Etablering av etatsmuseum (2001-2010) s. 56

Lysning i sikte	s. 56
Det nye Kystverket – flytting og kystkultur på dagsordenen	s. 56
Millenniumsjubileum og ”Tusenårssted”	s. 60
Hva med Fiskeridepartementet og Kystverket?	s. 62
Museumsaktørene ruster opp	s. 64
Ny museumsutredning og status om fyrtenesten	s. 67
En tredje løsning kom, men én <i>fyr</i> manglet	s. 69
Hva kunne damene gjøre med fyrene?	s. 72
En Kongelig <i>Fyrdame</i>	s. 73
Avslutning	s. 78

Kapittel 5: Endring av norske fyrstasjoner i perioden 1975-2010 s. 80

Fyrstasjoner er ikke bare ”fyrstasjoner”	s. 80
Fra utposter til skjærgårdsidyll	s. 81
Forandring fryder?	s. 83
Opplysning til folket	s. 85

Kildeoversikt:

Litteraturliste
Offentlige dokumenter
Tidsskrift, aviser, medier og pressemeldinger
Internettsider
Intervju
Arkiver
Taler
Sammendrag

Kapittel 1

Innledning, teori og metode

Kysten slik den engang var...

Tenk deg kysten slik den engang var, uten merker og lys. Ja, for slik var kysten, som et stort dyr der inne, med frådende kjeft som glefset i natten, uten et eneste vennlig blink som viste vei (...) Av og til en stormnatt går kanskje en urolig flokk ut på en holme i høstværet opp i en høy ås, en vardeknaus eller en sanddyne (...) De venter på noen. Så tenner de kanskje et bål for den eller dem de venter på, og for en skute som går blind et sted der ute. Og kanskje redder det vesle bålet deres fartøyet de venter (...) eller kanskje blir den lille flokken stående å vente forgjeves. Men morgenen etter er ilden brent ned og neste natt ligger kysten like mørk som landet og skogene innenfor. Slik var kysten (...).¹

Med disse poetiske strofene fanger forfatteren Erik Fosnes Hansen inn den tradisjonelle dramatikken for de sjøfarende. Å komme til land var redningen i uvær, men samtidig representerte landkjenning en trussel om grunnstøtning og forlis. En liten sveip over globusen forteller om en klode bestående av ca. tre fjerdedeler havområder. Samferdsel i det blå element har vært en viktig forutsetning for samkvem mellom landområder.

Peder Balkes maleri av kystlandskap med fyr.²

Kunnskap og innretninger for å bedre navigasjonsforholdene, har opp gjennom historien spilt en viktig rolle for befolkninger i kyststrøk. Beretninger om at

¹ Fosnes Hansen, Erik (1998): "Beretninger om beskyttelse", Cappelen forlag 1998, 2. utg., s. 145.

² Balkes maleri, som er utstilt i Nasjonalgalleriet, har fått tittelen "Vardø fyr". Vardø fyrstasjon ble imidlertid etablert ni år etter Balkes død, og ligner ikke dette.

lokalbefolkningen og familier tente ild for å hjelpe sine sjøfolk i land under nattseilaser, finnes helt tilbake til oldtiden, blant annet i Homérs skrifter (ca 800 f. Kr.).³ Fra primitive bål, som ble mer eller mindre tilfeldig utplassert, gikk utviklingen i retning av stadig mer funksjonelle navigasjonshjelpemidler, som etter hvert ble organisert i institusjonelle virksomheter. På de britiske øyer ble dette iverksatt av rene barmhjertighetshensyn gjennom religiøse bevegelser. I Holland var det handelsmenn, med økonomiske motiv som stod bak. Det kunne også ligge militære interesser til grunn, for å ha kontroll over maritimt territorium. Dette spilte en stor rolle i Skandinavia. Generelt var tendensen at sikkerhet til sjøs, i løpet av moderne tid, ble ansett som en statlig oppgave.⁴ Om vi ser på Norgeskartet, kan det gi inntrykk av at navigasjonsmessige utfordringer var særlig tilstede her til lands: En langstrakt kystlinje – med trange fjorder og lunefulle skjærgårder – en distanse som til sammen måler 83 281 km, det vil si en strekning lengre enn to ganger rundt ekvator.⁵

Fra den første fyrstasjonen ble opprettet på Lindesnes i 1656, til den siste stod ferdig på Anda i 1932, er det blitt oppført over 200 fyrstasjoner langs norskekysten. Det var aldri mer enn ca. 150 av disse som var i funksjon samtidig.⁶ En fyrstasjon, til forskjell fra en fyrlykt, er en lysende navigasjonsinstallasjon som har vært eller er bemannet. Lenge var det nemlig behov for menneskelig tilstedeværelse for at fyrene skulle lyse kontinuerlig. Dette innebar at en fyrstasjon også måtte utstyres med en viss bygningsmessig infrastruktur. De siste tiårene har det imidlertid skjedd viktige endringer, som har gjort alle fyrstasjonene til fyrlykter, i navigasjonsmessig forstand. Hva har skjedd?

Effektivisering og modernisering

Gjennom 1960- og 1970-årene gjennomgikk det norske statsapparatet betydelige omorganiseringer. I forbindelse med dette arbeidet ble det opprettet et eget Rasjonaliseringsdirektorat, som blant annet foreslo å slå sammen Havnedirektoratet, Losdirektoratet og Fyrdirektoratet til en ny stor maritim etat.⁷ Dette ble vedtatt i Stortinget i mars 1973,⁸ og 1. juni året etter ble Kystverket⁹

³ Homér (1945, [ca. 800 f. Kr.]): "Odysseen", femte sang, Odyssevs farkost, Gyldendal forlag, s. 70-84. Og Rode, Carl F. (1941): "Norges fyrvesen", Steenske forlag, s. 9-14.

⁴ Rode, (1941): "Norges fyrvesen", Steenske forlag, s. 9-14.

⁵ Eynden, Jo van der & Kristoffersen, Knut Baar (2009): "Riksvei Nr. 1", s. 4-7

⁶ Bjørkhaug, B. & Poulsson, S. (1987): "Norges fyr" - bind II, Grøndahl forlag, s. 232.

⁷ Rasjonaliseringsdirektoratet (1970): Rapport S/546 26.11.70.

⁸ Innst. S. Nr. 185 (1972-73): s. 9.

⁹ Jeg har gjennomgående valgt å omtale etaten for Kystverket, men anfører her den korrekte navnehistorikken: Etaten som ble opprettet i 1974 het Kystdirektoratet. Dette navnet ble brukt om alle enheter, administrative så vel som operative. Da etaten gjennomførte en intern omstrukturering i 1981, ble Kystdirektoratet kun brukt for å betegne etatens hovedkontor. De fem distriktskontorene som ledet de operative enhetene ble benevnt som

formelt opprettet.¹⁰ Hensikten med de statlige omorganiseringene, som Kystverket var en del av, var å effektivisere og styrke sentraladministrasjonen.¹¹ På den måten fikk Fiskeridepartementet færre underliggende etater å forholde seg til, og intensjonen var at det skulle resultere i en mer helhetlig forvaltning av kystsonen. I årene som fulgte, ble det satt fokus på å effektivisere og modernisere den operative driften av Kystverkets virksomhetsområder. Ikke minst gjaldt det for fyrtjenesten.¹²

På bakgrunn av anmodning fra Fiskeridepartementet, utarbeidet Kystverket automatiseringsplaner. I første omgang tok etaten sikte på å automatisere og avbemanne 18 fyrstasjoner i perioden 1976–1979.¹³ Dette innebar at Staten ville bli sittende igjen med en stor bygningssmasse som det ikke var behov for.

Det kan virke som om det oppstod et ”vakuum” da fyrstasjonene ble fraflyttet og ble stående tomme. På den ene siden stod Staten ved Fiskeridepartementet og Kystverket, som ønsket å spare kostnader knyttet til drift og vedlikehold. For fyrentusiaster, kommuner og fylkeskommuner representerte fyrstasjonene nye muligheter for kultur- og naturopplevelser. Den mest nærliggende løsningen for Staten ville være å avhende eiendomsmassen, det gjorde andre statsetater som Forsvaret, Televerket og NSB. Selv om Kystverket også avhendet et mindre antall eiendommer, var bildet var mer komplekst i forhold til fyrstasjonenes videre skjebne. Fyrene skulle fortsatt lyse, og Kystverket måtte ha tilgang til stedene. Miljøverndepartementet og Riksantikvaren hadde også synspunkter på fyrenes kulturhistoriske verdi. Dermed var ikke Staten nødvendigvis entydig i forståelsen av den videre forvaltningen av fyrstasjonene. Hva er så situasjonen i dag? Kort fortalt kan vi si at stasjonene står der fremdeles, og fyrene skal fortsatt lyse *utover* – for de sjøfarende. Samtidig har fyrstasjonene fått en ny betydning for dem som betrakter dem *innenfra*.

Hva skjedde i kjølvannet av automatiseringen av fyrene? Jeg vil undersøke hvordan ulike interesser tok initiativ til å skape ny virksomhet ved de

Kystverket 1. distrikt, Kystverket 2. distrikt osv. Etaten som helhet ble uttrykt som Kystverket. Det viste seg at utenforstående hadde vanskelig for å forstå etatens benevnelse, og i 2007 ble navnet Kystdirektoratet avviklet og erstattet med Kystverkets hovedkontor. Samtidig endret man betegnelsen distriktskontor til regionkontor. Disse ble hetende: Kystverket Sørøst, Kystverket Vest, Kystverket Midt-Norge, Kystverket Nordland og Kystverket Troms og Finnmark.

¹⁰ Grønlie & Flo (2009): ”Sentraladministrasjonens historie etter 1945, Bind I, Fagbokforlaget: s. 381.

¹¹ Innst. S. Nr. 185 (1972-73): s. 2.

¹² Budsjett-innst. S. nr. 10 (1975-76): s. 7-8. Og St. prp nr. 1 (1976-77): Fiskeridepartementet, s. 29, Og Budsjett-innst. S. nr. 10 (1976-77) s. 6. Og St. prp nr. 1 (1977-78): Fiskeridepartementet, s. 33-34. Og Budsjett-innst. S. nr. 10 (1977-78) s. 5-6.

¹³ St. prp. nr. 1 (1977-1978): Fiskeridepartementet, s. 35. Og St. prp. nr. 1 (1979-1980): Fiskeridepartementet, s. 37, 58-59.

avbemannede fyrstasjonene, og hvordan disse initiativene ble forhandlet frem i spennet mellom offentlig forvaltning og private initiativ.

Tidligere forskning

I 1999 opprettet Miljøverndepartementet et utvalg (Kulturminneutvalget), som skulle se nærmere på utviklingen av norsk kulturminnepolitikk. Utvalget la i 2002 frem en rapport som blant annet konkluderte med at kystkulturen i lang tid var blitt nedprioritert på bekostning av innlandskulturen.¹⁴ Jeg har fått inntrykk av at den samme tendensen gjelder innenfor akademien. Kystkultur generelt, og fyrstasjoner spesielt, har vært viet relativt lite oppmerksomhet i forskningssammenheng. Riktignok er det skrevet noen hovedfagsoppgaver om fyrstasjoner, men broparten av litteraturen er skrevet av fagpersoner med bakgrunn fra fyrvesenet / Kystverket og kulturminnevernet. Disse arbeidene kan sorteres i tre kategorier.

Den ene innfallsvinkelen har en teknisk og arkitektonisk tilnærming til fyrvesenets og fyrstasjonenes utvikling. Disse bidragene kommer stort sett fra ingeniører og arkitekter. Carl F. Rode var elektroingeniør i fyrvesenet fra 1891 til 1932. Ved siden av hans ordinære arbeid, dokumenterte han mye av den tekniske utviklingen som skjedde før og gjennom sitt yrkesliv. Allerede i 1923 publiserte han en historisk oversikt om det norske fyrvesenets virksomhet.¹⁵ Etter at han gikk av med pensjon og frem til sin død i 1941, systematiserte og videreutviklet han den historiske dokumentasjonen, og dette materialet ble publisert post mortem.

I "*Norges fyrvesen*" tegnet Rode et bilde av den tekniske utviklingen av fyrbelysning i Europa, med et spesielt fokus på forholdene i Norge. Tidsmessig går han helt tilbake til Oldtiden, men hovedvekten ligger i perioden fra Fyrdirektoratet ble etablert i 1841 til boken ble publisert i 1941.¹⁶ Dette regnes som et standardverk i fyrhistorien, og har bidratt med et solid bakteppe for den teknologiske utviklingen, som har vært nyttig for mitt arbeid.

Gjennom Andre verdenskrig ble fyrsystemet i Norge sterkt svekket som følge av strategisk bombing fra både okkupasjonsmakten og de allierte. Spesielt ble Finnmark hardt rammet. Krigens herjinger og den påfølgende gjenoppbyggingen av fyrstasjonene, ble grundig beskrevet av Jørgen H. Meinich, arkitekt og

¹⁴ NOU (2002 / Nr. 1): "Fortid former framtid", s. 46-47.

¹⁵ Rode, Carl F. (1929 [1927]): "Fyr- og merkevæsenet" i "Den norske sjøfarts historie", Bind 3 annen del, Steenske forlag 1929, s. 111-150.

¹⁶ Rode, Carl F. (1941): "Norges fyrvesen", Steenske forlag.

avdelingsleder i Fyrdirektoratet.¹⁷ Dette arbeidet tar også for seg de tekniske sidene av fyrvesenet, men her rettes oppmerksomheten mer mot de bygningsmessige og arkitektoniske sidene. Han berører også de logistiske og transportmessige utfordringene som fyrbyggingen medførte.

Sletnes fyrstasjon etter at det ble bombet under Andre verdenskrig.¹⁸

Når det gjelder den øvrige etterkrigshistorien knyttet til utviklingen i det norske fyrvesenet, har tidligere fyrdirektør Birger Bjørkhaug og arkitekt i Kystverket Sven Poulsson, tatt for seg epoken frem til midten av 1980-tallet. Deres tobindsverk *"Norges fyr"* gir en grundig oversikt over alle landets fyrstasjoner. Forfatterne omtaler den første fasen av automatiserings- og avbemanningsprosessen, men går i liten grad inn på konsekvensene den fikk.¹⁹ Det finnes også et lite antall korte artikler i denne kategorien, som er publisert i fyrhistoriske årbøker i løpet av de siste 15 årene.²⁰

Innenfor feltet sosialhistorie finnes også forskning knyttet til fyrstasjoner og fyrvesen. Bjørn Arild Hansen Erslund har i sin hovedoppgave i etnologi fra 1992, studert *"Livet på fyret"*. Her har han undersøkt daglige rutiner og levesett på en fyrstasjon, samt endringer i livet på fyret fra slutten av 1800-tallet og fram

¹⁷ Meinich (2002, [1950]): "Lyriske fyrentrepener", i Fyrhistorisk årbok 2002, s. 59-78. Og Aftenposten (4.10.1950).

¹⁸ Foto: Dalsfjord fyrmuseum

¹⁹ Bjørkhaug & Poulsson (1986, 1987): "Norges fyr" - bind I og II.

²⁰ Fyrhistorisk Årbok (1995, 1996/7), 1999, 2002, 2005). Og Kystens Veivisere (2008/9, 2010).

til i dag. Ersland tok for seg Ryvingen fyrstasjon, som en periode var et ”stort” fyrsamfunn, med opptil 32 beboere innenfor stasjonsområdet. Til tross for at han berører temaet automatisering av fyrene, har han et annet utgangspunkt enn meg, da han kun betrakter endringene dette medførte for betjeningen og deres familier.²¹ (Det kan nevnes at Ersland, som nå er forfatter på heltid, også har anvendt sin kunnskap om fyrlivet i skjønnlitterær sammenheng. I boken ”Kjell Otto på fyret”, gir han et popularisert bilde av en fyrvokters liv og virke.²²)

Historikeren Jostein Nerbøvik, har også gjort en sosialhistorisk studie av fyrrarbeidere. Gjennom et bredt arkivmateriale, fulgte han ”havrallerne”, som han kalte dem, fra Søre Sunnmøre. Tatt i betraktning av at disse hadde hele norskekysten som arbeidssted, fant han at en uforholdsmessig høy andel av personellet som bygde fyrstasjoner og annen maritim infrastruktur, hadde opphav fra denne landsdelen. Spesielt utbredt var fyrbyggeryrket i bygda Dalsfjord i Volda kommune. I 1997 presenterte han disse funnene i ”*Holmgang med havet*” i et eget bind av Volda saga. I 2010 utfylte Ersland Nerbøviks arbeid, da han intervjuet pensjonerte fyrrarbeidere fra Søre Sunnmøre. Dette ble tilgjengelig i boken ”*Fyrbyggerne*”.²³ Både Nerbøviks og Erslands dokumentasjon, gir interessante forklaringer på hvordan et lite samfunn på Nord-Vestlandet, har engasjert seg sterkt i fyrstasjonenes skjebne etter et de ble avfolket.

I 2001 la Ragnhild Roald fram en undersøkelse i samme tradisjon. I sitt hovedfagsarbeid i etnologi, så hun på barndom og oppvekst på isolerte fyrstasjoner. Hun tok for seg syv intervjuobjekter som var barn av fyrbetjening, og som over lengre tid hadde bodd permanent på fyrstasjoner i oppveksten. Studien konsentrerte seg om perioden 1920 til 1940, og ble senere omarbeidet til en selvstendig bokutgivelse.²⁴ Den sosialhistoriske forskningen knyttet til fyrlivet – enten den har hatt fokus på byggingen, ”stasjonsliv” eller om bord i fyrvesenets fartøy – gir interessante og gode innblikk i hverdagen til fyrrarbeidere og deres familier.

En tredje tilnærming og problematisering av fyrstasjoner, vokste frem samtidig med at fyrene ble automatisert og stasjonene avbemannet. De første studiene som rettet oppmerksomhet mot bevaring og alternativ bruk av fyrstasjoner ble gjort allerede i 1980, i regi av tidligere fylkeskonservator i Vest-Agder, Danckert Monrad-Krohn. Han dokumenterte de kulturhistoriske verdiene knyttet til fyrene, og understreket at en forutsetning for å ta vare på disse etter

²¹ Ersland, Bjørn Arild Hansen (1992): ”Livet på fyret”, hovedfagsoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.

²² Ersland (2003): ”Kjell Otto og fyret”, Omnipax forlag.

²³ Ersland (2010): ”Fyrbyggerne”, hele Kystens Veivisere 2010.

²⁴ Roald, Ragnhild (2001): ”Oppvekst på isolerte fyrstasjoner”, hovedfagsoppgave i etnologi, Universitetet i Bergen. Og Roald (2003): ”Barn på fyr: Minner om oppvekst”, Norsk Folkeminnelag.

avbemanning, var at fyrstasjonen fikk nye bruksformer.²⁵ I 1992 videreførte han dette arbeidet i en verneplan for fyrstasjonene i Vest-Agder, med konkrete planer for utviklingen av de enkelte stasjonene.²⁶ Da Monrad-Krohn ble avdelingsdirektør hos Riksantikvaren i 1993, lagde han en nasjonal verneplan for fyrstasjoner. Denne beskrev de tekniske og prinsipielle sidene for bevaring etterbruk av fyrene.²⁷ Underveis og etter dette arbeidet, skrev han flere artikler som vektla Statens plikt og ansvar for å bevare fyrstasjonene, og legge til rette for at ny aktivitet på disse skulle komme allmennheten til gode.²⁸ Monrad-Krohn har på den måten bidratt til å legge føringer for arbeidet med bevaring og ny bruk av fyrstasjoner i Norge.

Jo van der Eynden har, foruten at han medvirket i ovennevnte fylkeskonservators arbeider fra 1992, inngående dokumentert utviklingen av ny bruk av Grønningen og Lindesnes fyrstasjon.²⁹ Videre har han beskrevet fremveksten av frivillige ”fyrentrepener”, og hvordan disse har etablert fellesskap og allianser, samt skapt et nasjonalt museumsnettverk. I den sammenheng har han også studert hvordan statlige, regionale og lokale myndigheter har håndtert spørsmål om ny bruk av fyrstasjonene.³⁰ Eyndens arbeider har vært av stor betydning for min oppgave.

Historikeren Birger Lindanger, ved Universitet i Stavanger, har gjort tilsvarende studier som Eynden, men da særlig knyttet til utviklingen av ny bruk ved Tungenes fyrstasjon.³¹ Han har også beskrevet hvordan det fyrhistoriske miljøet i Norge har sluttet seg sammen, spesielt gjennom etableringen av en fyrhistorisk forening.³² Lindanger har vært et vesentlig supplement til Eynden, og har bidratt til å bekrefte hovedlinjene i utviklingen av fyrene som kulturminner og opplevelsesarenaer. Imidlertid har han liten grad gått inn på problemene og kontroversene i disse prosessene.

Hege Benedicte Selbekk, har i sin hovedoppgave i arealplanlegging fra 1996, et stykke på vei undersøkt forhold som er aktuelt for mitt anliggende. Hennes oppgave omhandler avbemannede fyrstasjoner ”som bevaringsverdige

²⁵ Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1980): ”Fyr i Vest-Agder”.

²⁶ Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1992): ”Bevaring og fremtidig bruk av fyrstasjoner”.

²⁷ Riksantikvaren (1997): ”Nasjonal verneplan for fyrstasjoner”, Rapport Nr. 24/1997.

²⁸ Monrad-Krohn, Danckert (1995): ”Fyret, navigasjonshjelpemiddel og kulturminne”, i Fyrhistorisk årbok 1995, s. 7-24. Og Monrad-Krohn (2005): ”Nasjonal verneplan for fyrstasjoner – bakgrunn og fremtid”, i Fyrhistorisk årbok 2005, s. 51-56.

²⁹ Eynden, Jo van der (1995): ”Bevaring av Grønningen fyr, Kristiansand”, i Fyrhistorisk årbok 1995, s. 61-70. Og Eynden (1997): ”Lindesnes Norges sydspiss – Norges eldste fyrstasjon”, i Fyrhistorisk årbok 1996/1997, s. 65-89.

³⁰ Eynden (2009): ”Etatsmuseet for Kystverket er endelig blitt en realitet”, i Kystens Veivisere 2008-09, s. 7-24.

³¹ Lindanger, Birger (1994): ”Neset og havet - Soga om Tungeneset”, Randaberg kommune. Og Lindanger(1995): ”Tungenes fyr, frå steinkjering til museum”, i Fyrhistorisk årbok 1995, s. 47-60.

³² Lindanger (1997): ”Ei fyrforening tek form”, i Fyrhistorisk årbok 1996-1997, s. 9-14.

kulturminner, og folks rett til tilgjengelighet til disse".³³ Gjennom en dybdestudie av tre fyrstasjoner (Stavernsodden, Grønningen og Tungenes), har hun lagt vekt på de juridiske, administrative og økonomiske sidene knyttet til alternativ bruk av disse. Hun beskriver utfyllende hvordan kontrakter er kommet i stand mellom Kystverket som eier og ulike leietakere. Videre viser hun hva som er nedlagt av ressurser og arbeid fra ildsjeler og frivillige aktører, og hvordan fyrene har blitt tatt i bruk av publikum. Hun kommenterer i mindre grad forhold som ikke har lyktes, samt eventuelle konflikter mellom eier og leietager. Det kan skyldes at hennes studie ble gjort før de store kontroversene knyttet til alternativ bruk av fyrstasjoner, kom til syne. Tematisk ligger Selbekk tett på mitt fokus. Jeg er imidlertid mer opptatt av å studere prosessene enn resultatet av dem. Derfor vil jeg analysere disse prosessene i STS-perspektiv, gjennom aktørnettverksteori i form av en rekke translasjoner.

STS, ANT og translasjon

Parallelt med den "språklige vendingen" innenfor samfunnsfagene og humaniora gjennom 1960- og 1970-årene, vokste det frem nye teoretiske innfallsvinkler til studier av vitenskap og teknologi av samfunnsmessig betydning. En del av disse ble i de påfølgende tiårene på en måte konsolidert i et tverrfaglig perspektiv under paraplybetegnelsen "studies of science, technology and society" (STS). Innenfor dette feltet ble det utviklet tre hovedretninger: Large Technological Systems (LTS), Social Construction of Technology (SCOT) og Aktørnettverksteori (ANT).³⁴

ANT er en pragmatisk teori, og kan også forstås som en metode eller arbeidsmåte.³⁵ I den sammenheng er det ikke de forliggende resultatene (i vitenskap, teknologi og samfunn) som er det relevante perspektivet, men snarere de forhandlinger og tiltak som aktørene gjør (i vid forstand), for å skape "sannheter" og "virkeligheter". Det sentrale metodiske grepet er å følge aktørene, deres forhandlinger og initiativ. ANTs program er å studere fenomener, praksiser og teknologier i sin tilblivelse, fremfor å betrakte det etablerte.

Med utgangspunkt i ANT har Michel Callon utviklet en modell, hvor han synliggjør noen grunnleggende prinsipper relatert til transformasjonsprosesser. Han kaller det en *oversettelsessosiologi* eller *translasjonsmodellen*. Den går ut

³³ Selbekk, Hege B (1996): "Etterbruk av norske fyrstasjoner", hovedfagsoppgave i arealplanlegging, Norges Landbrukshøgskole på Ås, s. 1.

³⁴ Bruun Jensen, Casper, Laurtsen, Peter & Olesen, Finn (2007): "Introduction til STS", HR forlag, s. 63-76.

³⁵ Asdal, Kristin (2005): "Miljøhistorie som politick- og vitenskapshistorie. Fransk Franske forbindelseslinjer", i Nytt Norsk Tidsskrift 3/2005, s.307.

på å vise hvordan ulike aktørers identiteter og samarbeidsforhold er gjenstand for forhandlinger og derigjennom forskyves og (re)defineres. Modellen beskriver fire overlappende faser, hvor de ulike aktørene enten stabiliserer eller avviker relasjonene. Det er viktig å understreke at modellens faser ikke følger hverandre lineært, men at translasjonsprosessene som oftest er parallelle og sykliske.³⁶

Første fase i translasjonsmodellen dreier seg om *problematisering*. Det innebærer å finne ut hva som er problemet (utfordringen), samt finne andre aktører som kan tenkes å være med å bidra til og skape en løsning. Problematiseringsfasen skjer på et hypotetisk nivå, og aktørene må i fellesskap (nettverk) skissere en visjon eller et scenario hvor de kan gjøre seg mest mulig uunnværlig. Denne fasen kjennetegnes ved at det skjer en stadig utskiftning og/eller endring av aktørinteressene.³⁷

Den neste fasen handler om å finne ut hvilke aktører som kunne tenkes å medvirke til å oppfylle visjonen. Dette kaller Callon *interesseskaping*. Det vil si hvordan de ulike interessene – menneskelige så vel som ikke-menneskelige – kan overbevises om at andre aktører er tjent med å inngå i et nettverk for realisere visjonen. På den måte vil det bli foretatt en rollefordeling mellom aktørene, som skal forbedre eller stabilisere alliansen.³⁸

En konsekvens av vellykket interesseskaping, vil resultere i en *innrullering*, der partene i nettverket anvender de rollene som de er tiltenkt. Denne fasen baserer seg på et sett av strategier, som har til hensikt å definere partenes roller, og at disse aksepteres gjensidig av hele nettverket. Dette skjer på bakgrunn av forhandlinger mellom partene. Innrulleringsfasen vil ofte kunne medføre endringer av visjonen, for at partene skal akseptere sine oppgaver i nettverket.³⁹

Sist kommer *mobiliseringsfasen*. Det innebærer at det finnes ”garantister” (alibi) hos alle partene i nettverket, for at alliansen står bak visjonen som ble trukket opp i problematiseringsfasen. Slik vil talspersoner kunne opptre på vegne av hele nettverket.⁴⁰

³⁶ Callon (2001): ”Elementer til en oversettelsesosiologi: Kamskjell, fiskere og forskere”, i Asdal, Brenna, & Moser(red.) (2001) s. 97-117.

³⁷ Callon (2001): s. 97-101.

³⁸ S.st. 101-104

³⁹ S.st. 104-107

⁴⁰ S.st. 107-112

Kilder og metode

Før jeg diskuterer mitt empiriske materiale, vil jeg avklare min egen rolle i forhold til tematikken oppgaven. I mai 1997 ble jeg ansatt i Kystverket, og fra 2002 frem til i dag, har jeg vært fagansvarlig for etatens kulturminneforvaltning. Dette har medført at jeg har vært involvert i saksbehandling, utredninger og møtevirksomhet knyttet til bevaring og ny bruk av fyrstasjoner, så vel som etablering av Kystverkets etatsmuseum. Min yrkesmessige posisjon har gitt meg god innsikt i den byråkratiske saksbehandlingen, og det praktiske og strategiske arbeidet som ble nedlagt av de frivillige aktørene. Dessuten har jeg gjennom flere år hatt jevnlig kontakt med en rekke av de involverte aktørene på alle nivå. For ordens skyld nevner jeg at jeg i oktober 2010 skiftet navn fra Knut Baar Kristoffersen til Knut Lillebø Baar.

Det viktigste kildegrunnlaget har vært offentlige dokumenter som kan knyttes til avbemannings- og alternativ bruk av fyrstasjoner, og etablering av Kystverkets etatsmuseum. Jeg startet med å gjennomgå alle forslag til statsbudsjett og vedtatte statsbudsjett fremlagt av Fiskeridepartementet i perioden 1973 til 2008. På grunnlag av disse, fulgte jeg videre henvisninger til andre dokumenter: Stortingsproposisjoner, Stortingsmeldinger, offentlige utredninger (NOU'er). Derfra hentet jeg ytterligere referanser til andre offisielle rapporter utført av Riksantikvaren, Kystverket og Rasjonaliseringsdirektoratet. Disse ledet videre til uoffisielle utredninger og planer, blant annet fra de frivillige aktørene. Dessuten har jeg fulgt korrespondansen gjennom Kystverkets arkiver. I de tilfeller hvor Kystverket har vært kopiadressat, vises det til avsenders journal- og arkivreferanse.

En annen innfallsport til skriftlige kilder, fikk jeg fra intervju med Jo van der Eynden. Han har siden midten av 1980-tallet vært engasjert i en rekke roller og ulike posisjoner i arbeidet med utvikling og ny bruk av fyrstasjoner. Blant annet har han vært freelance forfatter, leder av frivillige foreninger, spesialrådgiver i Vest-Agder fylkeskommune, og siden 2008 har han bekledd stillingen som direktør for Lindesnes fyrmuseum. Eynden ga meg tilgang til Stiftelsens arkiv og bibliotek, hvor jeg fant alle utredninger og (års)rapporter som var produsert av Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum og Vest-Agder fylkeskommune. Jeg fikk også tilgang til Vest-Agder fylkeskommune og fylkestingets arkiver.

Alle verk og arbeider jeg har vist til under "tidligere forskning", kan betraktes som sekundærlitteratur for oppgaven. I tillegg er det skrevet en del statusrapporter og beretninger om ny bruk av fyrstasjoner i skriftseriene Fyrhistorisk Årbok og Kystens Veivisere, som jeg har benyttet meg av. Dessuten har flere oppslagsverk, "håndbøker" og "coffee-table-verk" om tradisjonell fyrdrift og ny bruk av stasjonene, bidratt med nyttig

bakgrunnsinformasjon. Kystverkets egen intern avis, ”Kyst-Nytt” (1979–1995) og ”Kystglimt” (fra 1996) har også vært en kilde til faktakunnskaper. I noen tilfeller har jeg også funnet viktige opplysninger i riksdekkende media (NRK, Aftenposten, VG, Dagbladet, BT og Dagens næringsliv).

Jeg hadde opprinnelig tenkt å supplere det skriftlige kildematerialet med et utvalg informanter som hadde vært involvert i disse prosessene: Frivillige aktører, lokale- og regionale myndigheter, samt representanter fra Kystverket og Fiskeridepartementet. På bakgrunn av at jeg mener det skriftlige kildematerialet er solid og tilstrekkelig, bestemte jeg meg – i samråd med mine veiledere – for å ikke bruke flere informanter. Dog har jeg beholdt intervjuet med Eynden, men først og fremst til å forstå aktørenes strategier mot politiske myndigheter.

Beskrivelse av oppgaven

Oppgaven har en kronologisk hovedstruktur. I kapittel 2, som tidsmessig strekker seg fra midten av 1970-tallet til tidlig i 1990-årene, vil jeg følge de ulike aktørenes rolle i det nevnte ”vakuum” som oppstod i kjølvannet av at Kystverkets fyrstasjoner ble avbemannet. Jeg vil ta for meg de viktigste lokale og regionale initiativ som tok sikte på å bevare og skape ny aktivitet ved fyrene, spesielt de aktørene som utviklet *fyrmuseum*.

I kapittel 3 vil jeg vise hvordan de lokale og regionale fyrentusiastene fant sammen og etablerte nasjonale fora og dannet en fyrhistorisk forening, herunder et ”fyrmuseumsnettverk” /”etatsmuseumsnettverk”. Dessuten skal jeg vise hvordan disse miljøene i samarbeid med både regionale og nasjonale vernemyndigheter, satte i gang systematiske tiltak for å bevare fyrstasjoner og formidle fyrhistorie. I denne fasen, som spiller seg ut gjennom 1990-årene og inn i det nye millennium, var aktørenes ambisjoner rettet mot å etablere ett *fyrmuseum*.

Videre vil jeg i kapittel 4, fokusere på de strategier og forhandlinger, og det mangfold av tiltak som ledet til at Kystverket fikk sitt *etatsmuseum* etablert i 2008. Avslutningsvis vil jeg i kapittel 5 oppsummere, og drøfte de funn jeg har gjort i lys av translasjonsmodellen og vise hvordan disse prosessene har resultert i nye fenomener og institusjonelle endringer.

Fullriggeren "Sørlandet" i seilas forbi Lindesnes fyrstasjon ⁴¹

⁴¹ Foto: Rolf Dybvik.

Kapittel 2

Drømmer om fyrmuseer (1976- 1994)

Avbemanning og automatisering

Kort tid etter Kystverket ble etablert i 1974, fikk etaten i oppdrag å effektivisere fyrdriften. Det innebar å automatisere selve navigasjonsenheten ved fyrene, og det medførte at det ikke lenger var behov for bemanning ved fyrene. Da Kystverket startet automatiserings- og avbemanningsarbeidet i 1976, var det 111 fyrstasjoner som hadde bemanning.⁴²

Verken politikerne som hadde bestemt dette, eller Kystverket som skulle gjennomføre tiltakene, virket å være forberedt på hvilke reaksjoner dette skulle skape. Kunne dette reise spørsmål om andre forhold enn risiko for sjøtrafikken? Og selv om sikkerheten ble ivaretatt, var det andre hensyn som kunne tilsi at oppunionen foretrakk menneskelig tilstedeværelse ved fyrstasjonene? Det forelå ingen konsekvensutredninger i forkant av automatiserings- og avbemanningsprosessen. Kunne det finnes nye brukergrupper og interesser for fyrstasjonene?

I dette kapittelet skal jeg vise hvilken mottagelse automatiserings- og avbemanningstiltakene fikk. Først hvordan dette ble møtt av politikere og andre institusjoner, og hvordan forholdt Fiskeridepartementet og Kystverket seg til reaksjonene. Avslutningsvis vil jeg se hvordan nye aktører meldte sin interesse for fyrstasjonene, og hva de gjorde for å realisere sine planer for å gi nytt innhold og ny betydning til ”kystens katedraler”.

Offentlig debatt om fyrstasjonenes fremtid

17. november 1977 ble spørsmål knyttet til avbemanningen av fyrstasjonene gjenstand for debatt i Stortinget. Dette skjedde på bakgrunn av en interpellasjon fra representanten Ragnar Udjus (Senterpartiet). Han henviste til uttalelser fra en rekke kystkommuner og ulike institusjoner, som var bekymret over at store deler

⁴² Kystverket (1975): ”Rapport om Fyr- og merkevesentets virksomhet i 1975”, s. 7.

av kysten ville bli uten menneskelig overvåkning. Han hevdet at det allerede hadde vært betydelig fraflytting fra kyststrøkene, og n at *”Tilbake står fyrpersonalet, de representerer den siste bemannede utpost”*.⁴³ Fremfor å avbemanne de gjenværende fyrstasjonene, påpekte Udjus de viktige funksjonene fyrbetjeningen hadde i forbindelse med oljeutslipp, redningsaksjoner, samt rapportering om vær og sjøforhold. Han uttalte at Kystverket: *”bør videreutvikle den serviceinstitusjon som en fyrstasjon i dag er for samfunnet, for kystbefolkningen, for fiskerne, for småbåtturistene”*.⁴⁴ Udjus beklaget også at automatiserings- og avbemanningsplanene ikke var blitt sendt på høring i kystdistriktene. Han fremsatte derfor et forslag om *”å nedsette et bredt sammensatt utvalg for å vurdere de ulike samfunnsnyttige funksjoner som bemannede fyrstasjoner kan ivareta”*.⁴⁵ Dessuten krevde han at avbemanningsprosessen måtte utsettes inntil et slikt utvalgsarbeid forelå.

Fiskeriminister Eivind Bolle (Arbeiderpartiet) tilbakeviste at den pågående automatiserings- og avbemanningsprosessen representerte noen svekkelse av navigasjonsforholdene. Han ønsket ikke å stoppe prosessen. Imidlertid aksepterte han forslaget om å nedsette et utvalg for å vurdere den samfunnsmessige nytten av fortsatt bemanning.⁴⁶ Selv om ikke automatiserings- og avbemanningsprosessen lot seg stoppe, representerer Udjus forslag om nye bruksformål på fyrstasjoner det første forsøket på å omdefinere fyrenes funksjon og bruk.

Etter at den første fasen av automatiserings- og avbemanningsprosessen ble avsluttet i 1980 – ett år senere enn planlagt – var 18 fyrstasjoner utenfor Kystverkets tjenestelige behov. Kystverket og Fiskeridepartementet var på det tidspunktet lite opptatt av den videre skjebnen til de avbemannede fyrstasjonene. Med unntak av at enkelte av dem ble gjort tilgjengelig i en feriehjemsordning for de ansatte i sommermånedene, finner vi få tegn til at sektoren hadde planer eller initiativ knyttet til de avbemannede fyrstasjonene.⁴⁷ Imidlertid ble som nevnt deler av interpellasjonen fra Udjus tatt til følge. Fiskeridepartementet nedsatte et bredt tverrsektorielt utvalg som skulle se nærmere på spørsmålet om mulige samfunnsnyttige funksjoner knyttet til å fortsatt ha bemannede fyrstasjoner.⁴⁸ I 1982 ble det nedsatt et utvalg, *Ordning-utvalget*. Dette ble ledet av Kystverket og resulterte i rapporten *”Samfunnets behov for bemannede fyrstasjoner”* i 1982. Riksantikvaren, som var representert i dette utvalget, understreket i sin uttalelse at fyrstasjonene hadde stor kulturhistorisk verdi.⁴⁹

⁴³ Stortinget Tidene 7a. (1977-78): s. 497.

⁴⁴ S. st.: s. 499.

⁴⁵ S. st.: s. 500.

⁴⁶ S. st.: s. 496-511.

⁴⁷ Kystnytt (1983 / nr. 1): ”Ferietilbud for ansatte i Kystverket”, s. 25-36.

⁴⁸ St.prp. nr. 1 (1981-1982): Fiskeridepartementet, s. 38.

⁴⁹ Kystverket (1982): ”Samfunnets behov for bemannede fyrstasjoner”, s. 10.

Forut for dette hadde Riksantikvaren allerede initiert ett tiltak for å sette fokus på fyrstasjoner som kulturminner. Det gikk ut på at Fylkeskonservatoren i Vest-Agder skulle være med Kystverkets årlige inspeksjonen av fyrstasjonene (i tilhørende fylke), for å vurdere bevaringsverdiene. Initiativet var primært et forsøk på å gi en oversikt over fyrstasjonene som monumentale byggverk og kulturminner, men det ble ikke gitt noen prosedyre for besiktigelsene. Likevel resulterte fylkeskonservatorens dokumentasjonsarbeid i en rapport, med forslag til fredning av syv fyrstasjoner og én fyrruin.⁵⁰ La oss se nærmere på initiativene i Vest-Agder:

Grønningen fyrstasjon – den første ”turisthytta” på kysten

Grønningen fyrstasjon var en av de som ble ansett som bevaringsverdige. Fyret stod ferdig i 1878, for å supplere fyrene på Oksøy og Odderøya. Sammen utgjorde de et navigasjonsmessig triangel, for å sikre innseilingen til Kristiansand. I 1979 ble det lagt strømkabel ut til fyret, og året etter ble stasjonen og avbemannet. Daværende fylkeskonservator i Vest-Agder, Danckert Monrad-Krohn, hadde som nevnt allerede involvert seg i fyrstasjonenes kulturhistoriske verdier. Han hadde idéer om ny bruk og forvaltning av disse.

Grønningen fyrstasjon.⁵¹

I 1981 tok Monrad-Krohn initiativ til at det ble inngått en avtale mellom Kystverket og Agder kystlag, med sikte på å ta kontroll over den videre skjebnen til Grønningen fyrstasjon. Avtalen gikk ut på at vedlikeholdsansvaret for fyrstasjonen ble delt mellom Kystverket og Agder kystlaget. Kystverket hadde ansvar for all drift og vedlikehold av selve fyrinstallasjonen, og forpliktet

⁵⁰ Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1980): Fyr i Vest-Agder, s. 10. og Monrad – Krohn, Danckert (1995):

”Fyret, navigasjonshjelpemiddel og kulturminne”, i Fyrhistorisk årbok 1995, s. 19.

⁵¹ Foto: Bragdøya Kystlag.

seg videre til å dekke materialutgiftene til vedlikehold av den øvrige eiendomsmassen. Kystlaget på sin side skulle sørge for det praktiske vedlikeholdsarbeidet ved de overflødige bygningene. Vest-Agder fylkeskommune bidro ved flere anledninger med ekstraordinære tilskudd for å stimulere kystlagets virksomhet på Grønningen.⁵²

Selv om både Kystverket og fylkeskommunen ga finansiell støtte, var det store utfordringer Agder kystlag hadde tatt på seg. Det å skulle opprettholde en viss standard på en over hundre år gammel fyrstasjon, som opprinnelig ble holdt i stand av en stedfast betjening, var i overkant av det realistiske for en forening som var tuftet på frivillig innsats: Jo van der Eynden, som var aktiv i kystlaget hevdet at:

I tillegg til de rent faglige og praktiske utfordringene som vedlikeholdet av et stort betonganlegg ytterst i havgapet representerte, kom de vanskelige landingsforholdene som gjorde at det kunne være problematisk bare å planlegge dugnadsutflukter med rimelig forvarsel.⁵³

Imidlertid ble fyret og arbeidet med restaurering og vedlikehold av dette, svært attraktivt for kystlagets medlemmer. Det oppstod et godt miljø både sosialt og faglig. En egen ”Grønningengruppe” ble etablert innad i Agder kystlag, og fyret ble de første årene brukt som utfluktssted, seminararena og til andre arrangementer, i hovedsak for medlemmene.⁵⁴ I 1987, etter seks år med alternativ bruk av Grønningen fyrstasjon, ble leieavtalen med Kystverket – som var på to års basis – overført til Bragdøya kystlag.⁵⁵ Det var i stor grad ”Grønningengruppa” som stod bak dette initiativet. Bragdøya kystlag ble dessuten et lokallag av den nasjonale forening Forbundet KYSTEN, som tok sikte på å legge til rette for at natur- og kulturmiljøet i kystsonen ble tatt vare på, og gjort tilgjengelig for allmenntilgittige formål.⁵⁶ Dermed ble det naturlig at Grønningen ikke bare skulle være et ”klubblokale” for medlemmer, men at fyrstasjonen ble tilgjengelig for befolkningen. Mens Bragdøya kystlag til da (1987) hadde hatt fokus på det ytre vedlikeholdet, tok de frivillige ildsjelene fatt på de innvendige utfordringene, samt at ”uthuset” ble ombygget for å øke overnattingskapasiteten.

Forbundet KYSTEN hadde satt seg som mål å bli en ”kystens turistforening”, med Den Norske Turistforenings (DNT) selvbetjeningshytter ”i fjellet” som forbilde.⁵⁷ Denne ideen ble tatt på alvor av lokallaget på Bragdøya. De inviterte

⁵² Eynden, Jo van der (1995): ”Bevring av Grønningen fyr, Kristiansand”, i Fyrhistorisk årbok 1995, s. 61-70.

⁵³ Eynden (1995): s. 64.

⁵⁴ S. st.: s. 65.

⁵⁵ Selbekk (1996): s. 55.

⁵⁶ <http://www.kysten.no/document.asp?uid=128> (sist besøkt 4.4.2011).

⁵⁷ Fjell og Vidde (1995/nr.5): ”Norskekystens turistforening”, s. 6. Og Selbekk (1996): s 68. Og Eynden (2009) s. 8.

”vertsfamilier” til Grønningen i sommersesongen som fikk bo gratis på fyret en periode. Dette mot at de holdt åpent for gjester, og administrerte omvisning, serverte og innlosjerte overnattingsgjester. Overskuddet av driften tilfalt kystlaget, men fordi det var enkel standard, så vel som det primære målet var å gi allmennheten et tilbud, ble prisnivået holdt lavt. I 1994 kostet det 40 kroner pr. natt for voksne medlemmer, mens øvrige betalte 80,- og 20,- for barn.⁵⁸ Likevel ga dette et inntektsgrunnlag for foreningen. Med ca. 1400 overnattingsgjester (1994), sørget det for at kystlaget ikke utelukkende var avhengig av offentlige tilskudd for å gjøre enkle reparasjoner og innkjøp. Tilbudet på Grønningen ble populært. Etterspørselen for å bruke fyret til overnattingsturer, kurs og andre arrangementer steg jevnt de første årene, noe også Hege Selbekk understrekte i sin hovedfagsoppgave om den alternative bruken ved Grønningen fyrstasjon.⁵⁹ Bragdøya kystlag utvidet tilbudet ved å ta i bruk deler av våren og høsten, men likevel var det ventelister for ”vertsfamilier”.⁶⁰

Grønningen var den første fyrstasjonen i Norge som ble åpnet for overnatting for allmennheten. Imidlertid nådde utviklingen av Grønningen fyrstasjon en grense hva besøkskapasitet angikk. Dersom man skulle øke tilstrømmingen av folk og satse mer på kvantitet, ville det innebære betydelige inngrep og ombyggingstiltak på fyreiendommen. Dette var lite aktuelt siden det allerede var påbegynt et arbeid for å frede fyrene i Vest-Agder.⁶¹

Det finnes flere indikasjoner på at erfaringene ved Grønningen fyrstasjon skapte økt interesse og bevissthet for fyr som kulturminner og opplevelsesarenaer i Vest-Agder. Etter hvert som ”pioneren” Grønningen ble kjent i regionen, tok andre kystlag fatt i sine nærområder. For eksempel inngikk Mandal kystlag en lignende avtale med Kystverket ved Hattholmen fyrstasjon. Tilsvarende gjorde kystlaget i Søgne med Songvår fyrstasjon⁶². Odderøya fyrstasjon ble også tatt i bruk med et alternativt formål.⁶³ Det som skulle vise seg å bli mønstereksempelet for alternativ bruk av fyrstasjoner, lå imidlertid enda lenger sør i fylket, nemlig på Norges sydspiss – Lindesnes.

Lindesnes fyrstasjon – fyrmuseum på sydkapp

Lindesnes fyrstasjon er landets eldste fyr. I Kongelig resolusjon av 18. juli 1655, ble Povel Hanssøn tildelt privilegium til ”*for Livs Tid at holde Løcht og Fyhr*

⁵⁸ Eynden (1995): s. 65. Tall for de første årene har ikke latt seg dokumentere.

⁵⁹ Selbekk (1996): s. 55.

⁶⁰ Eynden (1995): s. 65.

⁶¹ S. st.: s. 66.

⁶² Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1992): ”Bevaring og fremtidig bruk av fyrstasjoner”, s. 77-107.

⁶³ Kystverket: (Kystverket 1.distrikt) J. Nr. 292/1802/92/ECA, Ark. Nr. 022.2. Og J. nr 99/309, ark. nr. 033.

paa Lindesnes at antendes aarligen 10. augusti og continuerer til 10. martz".⁶⁴ Fyret var planlagt drevet med kull som brensel, men da kullasten fra England uteble til avtalt tid, måtte fyrvokteren på landets første fyrstasjon løse oppgaven ved å sette 30 talglys direkte på fjellet. Selv om kullet etter hvert kom på plass, ble det innmeldt mange klager på fyrdriften på Lindesnes, og en ny Kongelig resolusjon krevde fyret nedlagt. I 1725 ble fyret tent på nytt, og har siden den gang vært i kontinuerlig drift.⁶⁵

Ved fyrstasjoner som av ulike grunner hadde en viss tilstrømming av besøkende, ble det fra slutten av 1800-tallet samlet inn penger til et veldedig formål, og ofte var det Redningsselskabet som fikk denne tildelingen.⁶⁶ Den kuriositet at Lindesnes fyrstasjon både var landets eldste og lå på Norges sydligste fastlandspunkt, gjorde at stedet i seg selv har hatt stor attraksjonsverdi for mange tilreisende og turister. I 1980 besøkte 30 000 mennesker fyret.⁶⁷ Lenge tilbød fyrbetjeningen, som fram til 1991 var fastboende på fyrstasjonen med sine familier, guidede omvisninger på stedet i fritiden. Som kompensasjon for denne virksomheten fikk de en del av pengene som opprinnelig ble samlet inn til Redningsselskapet.

*Lindesnes fyrstasjon.*⁶⁸

Allerede i 1988 lanserte tidligere Lindesnesordfører Ansgar Gabrielsen og Danckert Monrad-Krohn idéen om å etablere fyrmuseum på Lindesnes.⁶⁹ Det skjedde imidlertid ikke noen konkrete tiltak knyttet til dette, utover den formidlingen fyrvokterene på stasjonen tok på seg. I 1991 ble Lindesnes fyrstasjon omgjort til "tørnstasjon".⁷⁰ Da hadde ikke Kystverket lenger kapasitet til å håndtere de besøkende.⁷¹ Dette var en passende anledning for Lindesnes kommune til å konkretisere drømmen om fyrmuseum på "sydkapp". Kommunen tilbød seg å påta seg ansvaret for de besøkende på fyrstasjonen. Forutsetningen

⁶⁴ Rode (1941): s. 16.

⁶⁵ S. st. 16-20.

⁶⁶ S. st.. 179-180.

⁶⁷ Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1980): s. 8.

⁶⁸ Foto: Rolf Dybvik.

⁶⁹ Eynden (2009): s. 7

⁷⁰ Tørnstasjon: Vil si at det ikke bodde familier på fyret. Kun betjeningen var tilstede, og de jobbet i turnusordning, f.eks "2 uker på og 2 uker fri".

⁷¹ Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1992): s. 20.

de satt var at inngangspengene fra da av skulle tilfalle kommunen. Dette aksepterte Kystverket, og i 1992 gikk Lindesnes kommunen og Vest-Agder fylkeskommune sammen om å etablere Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum. Formålet var ”å bevare fyrstasjonen som kulturminne og legge forholdene til rette for de besøkende”.⁷² Dermed ble det stiftelsen som fikk billetttinntektene. Den første tiden ble det gjort få tiltak på Lindesnes for å bygge ut infrastrukturen, men det ble utarbeidet et formidlingskonsept, som la til rette for å guide besøkende. Stedet kunne foruten å vise frem en autentisk fyrstasjon, by på en rekke spor og ruiner fra Andre verdenskrig.

Samtidig med at stiftelsen på Lindesnes ble etablert, fikk Jo van der Eynden stillingen som kulturkonsulent i fylkeskommunen. Det innebar at han ble ansvarlig for utviklingen av Lindesnes fyrstasjon som kultur- og formidlingsarena. Dessuten ble han engasjert i Vest-Agder fylkeskommunes strategisk arbeid for å styrke fyrenes posisjon som kulturminner generelt. Blant annet tok fylkeskommunes på bakgrunn av dialog med Riksantikvaren, initiativ til å lage en verneplansplan for alle fyrstasjonene i Vest-Agder. Før jeg beskriver dette arbeidet og dets konsekvenser nærmere, vil det være hensiktsmessig å gjøre et lite tilbakeblikk på tidligere forsøk på å bruke ”fredningsinstrumentet” som virkemiddel for å sette fokus på fyrstasjoners bevaring. Dette handlet om å finne rammer for at fyrene skulle tas vare på uavhengig av den funksjonen de hadde som navigasjonshjelpemidler.

Tilbakeblikk på fredningsstrategier

Allerede i 1934 ble 24 av landet fyrstasjoner ført opp på en ”Liste over Statens verneverdige bygninger”.⁷³ Det innebar i praksis ingen juridiske pålegg eller virkemiddel som sikret disse eiendommene noen form for kulturhistorisk vedlikehold. På bakgrunn av Riksantikvarens anmodning så vi at Fylkeskonservatoren i Vest-Agder i 1980 utarbeidet en oversikt over bevaringsverdige fyrstasjoner i fylket, og konkluderte med at en del av dem burde fredes. I det tidligere nevnte Ordning-utvalget som undersøkte samfunnets behov for bemannede fyrstasjoner i 1982, påpekte Riksantikvaren at:

*Fyrvesenets bygninger og i særdeleshet de fleste fyrtårn (...) ved siden av aldersverdi er anleggene også vurdert på grunnlag av arkitektonisk og miljømessig verdi, samt som teknisk-historiske minnesmerker.*⁷⁴

⁷² Eynden (1997): s. 88.

⁷³ Monrad-Krohn (1995): s. 19.

⁷⁴ Kystverket (1982): s. 10.

Riksantikvaren utarbeidet i denne sammenhengen en kortfattet antikvarisk vurdering av 85 fyrstasjoner som ble vedlagt rapporten. Imidlertid ble eventuelle fredninger ikke knyttet til noen nye alternative bruksformer for fyrstasjonene. Deres videre skjebne beskrives ikke på annen måte enn at de *"bør vurderes for mulig bruk til andre formål. Det kan for eksempel være til utleie for offentlige institusjoner for vitenskaplige eller veldedige formål"*.⁷⁵

En av representantene som hadde møtt på vegne av Riksantikvaren i Ordning-utvalget, ble kort tid etter at rapporten forelå, ansatt i Kystverket. Om det hadde betydning for etatens videre engasjement knyttet til antikvariske og fredningsmessige forhold er usikkert, men Kystverket nedsatte kort tid etter en intern arbeidsgruppe som tok for seg spørsmål relatert til fyrstasjonenes fremtidige anvendelse. Blant annet vurderte den om noen skulle fredes som kulturminner. Med utgangspunkt i Riksantikvarens antikvariske vurderinger som var vedlagt Ordning-utvalgets rapport, utarbeidet Kystverket selv i 1984 en egen rapport "Anvendelse av nedlagte fyrstasjoner m.m.", og her ble det uttrykt ønske om: *"å sikre en enhetlig vurdering under hensyn til bruks- og antikvariske interesser, geografisk fordeling og tilgjengelighet"*.⁷⁶

Kystverket la vekt på å begrense antallet mest mulig. Samtidig gikk det inn for å sikre et representativt utvalg av bygg og anlegg. Rapporten innebar forslag om å frede 47 fyrstasjoner – 25 av dem var allerede avbemannet. Av disse skulle de eldste fyrene prioriteres, og det ble tatt sikte på å frede dem etter Kulturminneloven. Kystverket så for seg at disse også kunne overdras eller bli utleid til andre aktører. Det forelå også vurderinger i rapporten om ubemannede fyrstasjoner som ikke ble ansett som verneverdige, og i noen tilfelle åpnet Kystverket for å rive eiendomsmassen.⁷⁷

De øvrige 22 stasjonene som ble pekt ut som verneverdige, var fortsatt var bemannet, og ble foreslått "administrativt fredet". Det vil si at Kystverket selv påtok seg et kulturhistorisk vedlikeholdsansvar, uten at det ville foreligge juridiske vedtak om vern. Dog skulle man ikke foreta betydelige endringer uten å konferere med antikvariske myndigheter.⁷⁸ Imidlertid ble denne verneverdighetsrapporten aldri forelagt Riksantikvaren for behandling, og spørsmålet om fredning av fyrstasjoner ble stående åpent.

Interessen for fredning av fyrstasjoner blusset i noen grad opp igjen på slutten av 1980-tallet. Dette kan generelt ses i sammenheng med at Miljøverndepartementet i 1987 la frem Stortingsmeldingen "Bygnings- og

⁷⁵ Kystverket (1982): s. 13.

⁷⁶ Kystverket (1984): "Anvendelse av nedlagte fyrstasjoner m.m.", s. 1.

⁷⁷ S. st.: s. 1-4.

⁷⁸ S. st.: s. 1-4.

forminnevernet”, som understreket at *”Det er et klart behov for å innskjerpe statlige etaters ansvar for selv å ta vare på verneverdige kulturminner”*.⁷⁹ Dette ble aktualisert spesielt for Kystverket, fordi andre fase av automatiserings- og avbemanningsprosessen (1982-1990) gikk mot slutten. Det ble avholdt flere møter mellom Riksantikvaren, Norsk kulturråd og Kystverket, med en intensjon om å lage *”bevaringsplaner for havner og fyr”*.⁸⁰ Men heller ikke dette forsøket endte i realisering. Det er nærliggende å anta at usikkerhet knyttet til økonomiske forutsetninger var med på forsinke prosessen. Samtidig var det uklart hva fredningsansvaret ville innebære. Dette ble imidlertid tydeliggjort i 1992, i en Stortingsmelding fra Kulturdepartementet. Der det ble slått fast at *”De enkelte etater har et selvstendig ansvar for å dokumentere sin egen kulturhistorie, både i form av bevaring av faste kulturminner og drift av museer”*.⁸¹

Vest-Agder fylkeskommune – primus motor innen fyrbevaring

Det viste seg å være vanskelig å sette i gang konkrete og forpliktende fredningsarbeider. Imidlertid ser det ut som de gjentatte forsøkene modnet saken. Vest-Agder fylkeskommune initierte etter oppfordring fra Riksantikvaren et fredningsprosjekt i 1991. Det ble nedsatt en prosjektgruppe, hvor både Riksantikvaren (personlig) og avdelingsdirektør Svein Ording ved Kystverkets hovedkontor og distriktssjef Torleif Pundsnes deltok. I tillegg var fylkeskonservator Monrad-Krohn og kulturkonsulent van der Eynden med. Arbeidet endte opp med rapporten *”Bevaring og ny bruk av fyrstasjoner”* som forelå i 1992. Foruten å dokumentere de kulturhistoriske verdiene og statusen på de ulike fyrene, inneholdt planen konkrete forslag til fremtidig bruk og tiltak ved alle de ni fyrstasjonene i Vest-Agder.⁸² Seks av disse og en fyrruin ble fredet etter Kulturminneloven.⁸³

Selv om bevaringsplanen formelt sett var regional, så avslører den, både gjennom prosjektgruppens sammensetning og retorikken innledningsvis i rapporten, at den hadde større ambisjoner. Den ble innledet på følgende vis:

*Fra Svenskegrensen i sør til grensen mot Russland i nord måler norskekysten (...) lenger enn omkretsen av jorda rundt ekvator... fyrvesenet har gjennom årenes løp opparbeidet en kompetanse og erfaring som gjør Norge til en stormakt i internasjonal sammenheng.*⁸⁴

⁷⁹ St. meld. Nr. 39 (1986-1987): s. 17.

⁸⁰ Kystverket: J. Nr. 004802/89.

⁸¹ St. meld. Nr. 61 (1991-1992): ”Kultur i tiden”, s. 225.

⁸² Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1992): s. 16-107.

⁸³ Riksantikvaren (21.2.1994): J. Nr93/2821, Ark. Nr B-210 AaB. Og Monrad-Krohn (1995): s. 19.

⁸⁴ Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1992): s. 5.

Til tross for at objektene som ble behandlet i rapporten var begrenset til Vest–Agder, så satte den fokuset på både det nasjonale og sågar det internasjonale perspektivet, som sjøverts navigasjon på havet innebærer. Det kan også nevnes at samtidig med at det regionale bevaringsarbeidet i Vest-Agder pågikk, la Miljøverndepartementet frem en egen ”Handlingsplan for kulturminneforvaltning” i 1992. Her ble Riksantikvaren konkret oppfordret til å utarbeide en nasjonal verneplan for fyrstasjoner.⁸⁵ Handlingsplanen tydeliggjorde dessuten at de enkelte statsetatene hadde et selvstendig sektoransvar for å ta kulturminnehensyn i sin forvaltning.⁸⁶ Dette arbeidet skal jeg vende tilbake til i neste kapittel. Der vil jeg fokusere på de nasjonale prosessene i utviklingen av fyrstasjoner som kulturminner med alternativt brukspotensial.

Tungenes fyr – kultursenter på Jæren

Mens det var fylkeskommunen som var mest toneangivende for Vest–Agders innsats knyttet til bevaring og alternativ bruk av fyrstasjoner, var forholdene noe annerledes i Rogaland. Selv om det også i denne regionen finnes lange tradisjoner for fyrdrift, i det Kvitsøy og Høgevarde fyr ble etablert allerede i 1700, har fylkeskommunen i liten grad vært involvert i den siden av kystkulturen som har vært knyttet til maritim infrastruktur. Derimot har kommunene i samarbeid med lokalt næringsliv spilt en viktig rolle.⁸⁷

Rogaland har en meget utfordrende kyststrekning navigasjonsmessig. Helt fra grensen til Vest–Agder i sør, til forbi Jæren i nord, finnes lunefulle skjærgårder som har forårsaket en lang rekke grunnstøtninger og forlis. Derfor har regionen blitt godt utstyrt med fyrstasjoner og andre sikkerhetsinnretninger.⁸⁸ I 1828 ble det oppført et fyr på Tungenes på Jærens nordspiss. Fyret var ikke mer avansert enn at en av bøndene på stedet, tente talglys i loftsvinduet i våningshuset under sildefisket. Oppdragsgiver var Stavanger havnekommissjon, som mente det var behov for et fyr i forbindelse med innseilingen til Stavanger, for å frakte silda inn til byen. I 1862 tok Staten ved fyrvesenet over fyrdriften, og da ble et helårs ordinært ledfyrt med 4. ordens linse installert.⁸⁹ Fyret har vært gjenstand for flere ombygginger, og da Tungenes fyrstasjon ble avbemannet og nedlagt i 1984,

⁸⁵ Miljøverndepartementet (1992): s. 94.

⁸⁶ S. st.: s. 52 og St. meld. Nr. 61 (1991-1992): s. 225.

⁸⁷ Randaberg kommune (1991): ”Tungenes fyr”, Rapport 948.4834 Tu a2, s. 4, 8.

⁸⁸ Kvadsheim, Sverre (1993): ”Langs farlege stronn”, Hå kommune utgiver.

⁸⁹ Fysikeren August Fresnel (1788-1828) som forsket på fyrteknikk, kategoriserte fyrlynsene i seks ordener, etter størrelsen på linsen. 1. orden var størst med en diameter på 1840mm og 6. orden var minst med 300 mm, jf. Bjørkhaug & Poulsson (1986): s. 23-27.

bestod bygningsmassen av tre boliger, hvorav fyret var integrert i det ene, samt et uthus.⁹⁰

Tungenes fyr ble i motsetning til de fleste andre fyrstasjoner ikke automatisert, men nedlagt. Derfor hadde ikke Kystverket noen operativ virksomhet eller interesser på stedet. Det gjorde fyrstasjonen til en spesielt attraktiv arena med betydelige utviklingsmuligheter for en region med et oppland på ca. en kvart million innbyggere. Stedet og omgivelsene, som lå i et særpreget kulturlandskap, hadde allerede utviklet seg som et mye brukt turområde, og Randaberg kommune var tidlig på banen for å sikre seg fyrstasjonen som regionalt kultursenter med sikte på å gi et bredt tilbud til befolkningen.⁹¹ Imidlertid ble det ikke inngått noen avtale mellom Kystverket og kommunen før i 1988. Til gjengjeld så hadde Randaberg kommune lyktes med å bygge et tett samarbeid om driften på Tunges fyr med flere institusjoner. Foruten Kystverket Vest, var Sjøkartverket, Jærmuseet, Stavanger sjøfartsmuseum og oljeselskapet Conoco Norway Inc involvert.⁹² Mens de fire førstnevnte primært bidro med kompetanse, stod oljeselskapet Conoco for den økonomiske siden.⁹³

Da Tungenes fyrstasjon formelt ble åpnet som kultursenter i november 1989, hadde kommunen renovert den ene tomannsboligen. I første etasje ble det etablert kafé, med plass til over hundre besøkende, som i helgende holdt åpent for besøkende. Resten av uka ble den leid ut til andre lag og foreninger. Kaféen ble dessuten brukt som utstillingslokale for skiftende maleri- og kunstutstillinger. I andre etasje ble utstillingen *Sørreime Samlinga* plassert.

Randaberg kommune hadde fanget opp Lindesnes visjon om å etablere fyrmuseum, og ville ikke værere noe dårligere. Tungenes ble også lansert som en fremtidig fyrmuseum. Dette medførte til en kontrovers som utspilte seg i flere medier.⁹⁴ Imidlertid bar dette for begge parter mest preg av drømmer knyttet til beliggenheten, enn et reelt forestående fyrmuseum. Kontroversen ble spøkefullt avrundet i media: *"Kampen om hva som skal bli Norges fyrmuseum hardner til, og Lindesnes og tungenes har fått skarp konkurranse (...) Flere kommuner i Nord-Norge har meldt seg på"*.⁹⁵ Miljøene på Lindesnes og Tungenes innså at det var lang vei å gå, men de fortsatte å drømme hver for seg, i sine respektive regioner.

⁹⁰ Bjørkhaug & Poulsson (1986): s. 163-165.

⁹¹ Randaberg kommune (1991): s. 2-8.

⁹² Lindanger (1995): s. 55-58 og Randaberg kommune (1991): s. 8.

⁹³ Kystverket (2000): Norsk fyrmuseum, s. 21.

⁹⁴ Aftenposten (16.5.1989): "Kappløp om å bli Norges fyrmuseum", s. 19.

⁹⁵ Aftenposten (3.6.1989): "Ukeklikk", s. 29.

Akvarell av Tungenes fyrstasjon.⁹⁶

På Tungenes var det ”stedlige” tilbudet i stor grad basert omkringliggende fasiliteter. Som nærmeste nabo hadde fyrstasjonen både en kulturhistorisk sjøbrukssamling og en stor utstilling av restaurete båtmotorer. Disse ble forvaltet av Randaberg bygdemuseum og Jærmuseet forvaltet. Av egen produksjon satset Tungenesmiljøet i pionertiden på litterær formidling, og en rekke publikasjoner knyttet til stedet og dets navigasjonsmessige betydning forelå tidlig på 1990-tallet.⁹⁷

I 1994 fikk fyrmiljøet på Tungenes fikk et løft, da Kystverket avhendet fyrstasjonen i sin helehet til Randaberg kommune.⁹⁸ Dette innebar også store utfordringer, men målet var i alle fall klart: *”å utvikle Tungenes fyrprosjektet til ein fast institusjon – eit museum bygd over temaet ’Sikkerhet til sjøs’ og med dokumentasjon, forskning og formidling av maritime vegsisarar i fortid, nåtid og framtid som den sentrale oppgåva”*.⁹⁹

⁹⁶ Maleri: Ørnulf Opdal.

⁹⁷ Lindanger (1995): s. 59.

⁹⁸ Eynden (2009): s. 9.

⁹⁹ Lindanger (1995): s. 59.

Alnes fyrstasjon – grendehus for lokalbefolkningen

De fleste fyrstasjoner ligger på utposter eller øyer i havgapet. Selv om enkelte er plassert landfaste, er disse også som regel langt fra annen bebyggelse. Imidlertid finnes det eksepler på fyrstasjoner som ligger tett integrert i små lokalsamfunn, og slike stasjoner får da gjerne en spesiell stilling og funksjon på stedet. Det finnes anekdoter om at det hersket sterke splittelser på fyrstasjoner, både mellom betjeningen og i forhold til det omkringliggende samfunnet.¹⁰⁰ Imidlertid eksisterer det også dokumentasjon på at fyrstasjoner og den tilhørende betjening, har spilt en viktig rolle i og for det omkringliggende lokalsamfunn. Et eksempel på dette finner vi på Alnes fyrstasjon.¹⁰¹

Alnes fyrstasjon ligger i Giske kommune, utenfor Ålesund. Stedet var opprinnelig et fiskevær, og det var etter krav fra de lokale fiskerne at det i 1852 ble tent et lite fyrlys på Alnes. I første omgang var det kommunen som stod for driften, men i 1869 tok Staten ved fyrvesenet over ansvaret. Etter flere ombygginger fremstod fyrstasjonen i 1936 med et 22,5 meter høyt tretårn, en bolig og et uthus som ruvet i det lille lokalsamfunnet på Alnes.¹⁰² Slik er den bygningsmessige situasjonen fortsatt.

For beboerne på Alnes, har fyrstasjonen spilt en viktig rolle, langt utover de rent navigasjons- og sikkerhetsmessige formålene. Helt frem til fyret ble automatisert og avbemannet i 1982, var Alnes (og de andre tettstedene omkring i kommunen) et øy-samfunn som kun hadde ferjeforbindelse med fastlandet. Det vil si at en periode var fyrstasjonen det eneste stedet det fantes direkte kommunikasjonslinjer i form av telegraf og telefon. Dessuten spilte konene til fyrvokterne og assistentene en spesiell rolle for lokalsamfunnet, og var med på å prege det lokale kulturlivet. I en beretning fra livet på Alnes i ”gamle dager” får vi høre at *”Nokre dreiv med opplæring av dei fastbuande i handarbeid m.a. ulike saumteknikkar, og andre var aktive med ulike aktivitetar for borna på staden (...) Så lenge det var tilsett fyrvaktarar, fungerte såleis fyret i stor grad som eit lokalt kultursenter”*.¹⁰³

Etter noen år med forfall og stillstand på fyrstasjonen, ville både Giske kommune og beboerne på Alnes gjenreise fyrstasjonen som et levende sentrum i lokalsamfunnet. Gnisten ble tent da Kystverket annonserte fyret for salg i 1988. Da startet en kamp som endte med at Giske kommune kjøpte fyrstasjonen – unntatt selve fyrtårnet – for 150 000 kroner i 1993. Samme år ble kommunen valgt ut som en av elleve kommuner som fikk bli med i

¹⁰⁰ Kristoffersen & Larsen (2009, [2006]): s. 148.

¹⁰¹ Øvsthus & Erdal (1997): ”Alnes fyr eit fyrtårn i nordvest”, i Fyrhistorisk årbok 1996/97, s. 90-106.

¹⁰² Bjørkhaug & Poulsson Bind 2 (1987): s. 39-40.

¹⁰³ Øvsthus & Erdal (1997): s. 103.

Miljøverndepartementets nærmiljøsatsning: SAM-prosjektet.¹⁰⁴ Dette tok sikte på ”å betre samarbeid mellom lokale grendelag og kommuneadministrasjonen, ved å setje i gang konkrete prosjekt som kunne styrkje lokalsamfunna”.¹⁰⁵

*Alnes fyrstasjon*¹⁰⁶

Bygningsmassen ble restaurert og tilbakeført i dels 1870-talls- og dels 1930-tallsstil, i samarbeid med både Fylkeskonservatoren i Møre og Romsdal og Riksantikvaren. Det ble opprettet en egen stiftelse og Alnes fyr ble åpnet som grendehus. Foruten at lokalbefolkningen igjen kunne møtes på fyret, trakk det restaurerte kulturhuset besøkende fra hele regionen, og tilbød lokalene til kurs- og seminarvirksomhet, med muligheter for overnatting i de tilliggende rorbuene. Dessuten lå fyrstasjonen nært populære turområder, noe som gjorde det enklere å drifte kafeteria i grendehuset i helgene.¹⁰⁷ En periode hadde entusiastene på Alnes også ambisjoner om å etablere fyrmuseum, men det skyldtes først og fremst noen ildsjeler lenger inn i det fjordrike Sunnmørslandskapet.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Lindås & Bickhardt (2006): s. 34-43.

¹⁰⁵ Venneforeninga Alnes Fyr (2000): ”Alnes fyr”, s. 16. Og Lindås & Bickhardt (2006): s. 34-43.

¹⁰⁶ Foto: Rune Nylund Larsen (Fryd forlag).

¹⁰⁷ Lindås & Bickhardt (2006): s. 34-43.

¹⁰⁸ Ersland (1997): s. 43.

Fyrbyggerne fra Sunnmøre

Det var nemlig ikke bare de miljøene som jobbet med å utvikle og restaurere konkrete fyrprosjekter som engasjerte seg i bevaring av fyrenes kulturarv. Jeg skal nå vise hvordan et lite lokalsamfunn på Sunnmøre opplever fyrhistorien som en viktig del av sin lokale og nasjonale identitet. Dette har bidratt til å bringe frem en imaginær side av fyrhistorien, og fyrmiljøet i den lille bygda Dalsfjord ble en aktør for å formidle denne historien.

50 år etter at Carl F. Rode begynte som ingeniør i fyrvesenet i 1891, skrev han i sin fyrhistorie at *”Fyr- og Merkevesenet gjennom flere mannsaldrer hentet størstedelen av sin arbeidsstokk fra indre Sunnmør (...) Og i det store hele tatt har staten vært godt tjent med dem”*.¹⁰⁹ Opprinnelsen for Sunnmøringenes betydelige rolle i fyrvesenet, knyttet han til oppføringen av et steinfyr på Runde i 1825. Rode mente det var Sunnmøringer som stod for dette arbeidet, og nevner Ole Mørk som en av pionerene på Runde. Man hører ikke mer om Sunnmøringene før:

*Mork i 1838 ble overdratt en del ringarbeider [fortøyningsringer] og en del ble forhyrt til fyranlegget på Kvitholmen i 1840. Etter hvert må de [Sunnmøringene] imidlertid ha gjort seg fordelaktig gjeldende, for det forhyrte antallet steg hvert år.*¹¹⁰

Rodes kilder for disse opplysningene er mangelfulle, men beskrivelsene bekreftes av historikeren Jostein Nerbøvik, som blant mye annet har forsket på Sunnmøringenes rolle i nasjonsbyggingen på 1800-tallet. Han dokumenterte to Sunnmøringer (fra Volda) i arbeidslaget som var med på å reise steinfyret på Runde i 1825, hvorav den ene var Ole Gammelsen Mork.¹¹¹ Hvordan kontakten mellom fyrvesenet og arbeiderne fra Volda oppstod, har også Nerbøvik vanskelig for å dokumentere. Imidlertid skrev nevnte Mork selv at han i 1838 ble *”af Fyrvæsenet andtaget som Formand ved Nedsættelsen av Skibsfæstigheder”*.¹¹² Videre var han formann for ”steinhoggarlaget” – som bestod av fjorten mann fra Volda – under arbeidet med byggingen av Kvitholmen fyrstasjon i 1840–41.¹¹³ Da formann Mork, på direkte oppdrag fra fyrdirektøren, skulle skaffe arbeidsfolk til opprustning av Lista fyrstasjon i 1852, kan vi lese av *”Fortegnelse over fyrarbeidere”*, at listen talte ikke mindre enn 41 Sunnmøringer, utenom han selv.¹¹⁴ Oppdraget innebar en sjøreise frem og

¹⁰⁹ Rode (1941): s. 292

¹¹⁰ S. st.

¹¹¹ Nerbøvik (1997): s. 30-31

¹¹² S. st.: s. 104.

¹¹³ S. st.: s. 111.

¹¹⁴ S. st.: s. 132-133.

tilbake til Lista (Vest–Agder) i ”Sunnmørsåttringer”,¹¹⁵ og det ga fyrarbeiderne tilsynelatende en status som hardføre.

Måten fyrarbeiderne ble rekruttert på resulterte i det Nerbøvik beskriver som et slags ”fyrarbeiderdynasti”. Lenge var verken formenn eller arbeidere fast ansatt i fyrvesenet. Formenn var entreprenører som forhandlet om byggeoppdrag direkte med fyrdirektøren, og fikk fornyet tillitt om produktene ble levert i god stand til rett tid. Det var i så måte at sunnmøringene utmerket seg positivt. Rode karakteriserer dem som:

*gjenomgående flinke, jevnt flittige og meget nøkterne folk, del disiplinerte og lette å omgå med, så Fyrvesenet fant at det var god økonomi og sende disse pålitelige og øvede folk helt ned til Hvaler og opp til Finnmark.*¹¹⁶

Dette krevde en stabil arbeidsstokk, og når man bodde i avsidesliggende bygder, fant man medarbeiderne i sin egen familie og nabolag. Ifølge Nerbøvik gikk både formanns- og arbeiderrollen i arv på Sunnmøre. For eksempel fulgte tre generasjoner av her omtalte Mork-familien sin far som formann. I dag finnes fremdeles ansatte i Kystverket som er i slekt med fyrarbeider fra miljøet i Volda fra midten av 1800-tallet.¹¹⁷

Fyrmuseum i Dalsfjord

Det ligger utenfor denne oppgaven å skulle gjøre noe inngående studie av fyrvesenets historie. Når jeg likevel har valgt å poengtere hvilken rolle enkelte bygder på indre Sunnmøre har spilt for rekruttering og utførelse av fyrarbeid, er det for å vise bakgrunnen for at det særlig i Volda kommune har blitt etablert en strek bevissthet og identitet knyttet til maritim infrastruktur. Dette gjelder fyrvesenets virksomhet spesielt, til tross for at stedet ligger flere mil fra nærmeste fyrstasjon. Denne ”fyrhistoriske bevisstheten” kom særlig til uttrykk i kjølvanet av avbemanningsprosessene.

¹¹⁵ Sunnmørsåttring / Sunnmørsbåt: Fellesbenevnelse for den gamle Bruksbåten på Sunnmøre og deler av Romsdal. Som havbåt var den i bruk frem til ca. 1880. Mindre båter ble bygde inn på 1900-talet. Sunnmørsbåtene er klinkbygde og har både årer og råsegel. Særlig kjennetegnet ved at skroget er bygd som snebetning og asymmetrisk råseil. Jf Wikipedia: <http://nn.wikipedia.org/wiki/Sunnmørsbåt> (sist besøkt 15.05.2011).

¹¹⁶ Rode (1941): s. 292.

¹¹⁷ Nerbøvik (1997): s. 164-170. Og Viken, Kjell A. (2009): ”Fyrhistorie og sunnmøringar i Fyr-, Merke- og Hamnevesenet”, i Kystens Veivisere (2008/2009), s. 37-39. Og Ersland (2010): s. 7.

I 1991 skrev Sverre Lillestøl i Årsskriftet til Sogelaget ved Dalsfjord skule, at de har lyktes å få til et samarbeid med Kystverket om å lage en samling av verneverdig fyrutstyr. Videre at sogelaget *”i oppbygginga av Fyrmuseet har vi all den ekspertise vi kan ynskje oss i og med at tilsette i Kystverket her i området har gått saman i eit støttelag både som pådrivarar i byggjesaka og som aktive i innsamlingsarbeidet”*.¹¹⁸ Selv om Kystverket på dette tidspunktet ikke hadde gitt noen formelle signaler om støtte til etablering av noe fyrmuseum – verken i Dalsfjord eller andre steder – så viser dette et ekte og strekt engasjement fra enkeltpersoner (i og utenfor Kystverket).

I Dalsfjord ble det samlet inn fyrutstyr og redskaper, dessuten startet et arbeid med å skaffe et eget museumslokale. Sogelaget hadde en strategisk innfallsvinkel til formidlingsoppgavene. I mangelen av museumsbygg, etablerte de et samarbeid med Dalsfjord skule om oppbevaring av museale gjenstander. Formidling av lokalhistorie og fyrhistorie ble også integrert i undervisningen på ungdomskoletrinnene. Elevene ble dessuten tatt med i utviklingen av Sogelagets virksomhet.¹¹⁹ Som vi så tidligere, beskrev Ersland en mulig satsning på fyrmuseum på Alnes fyrstasjon, som allerede var et godt besøkt turistmål. Dalsfjord lå adskillig mer avsidesliggende til, og idéen var at ved: *”å knytte Dalsfjord og Alnes til hverandre, vil man kunne spille på et bredere spekter enn hva de gjør hver for seg”*.¹²⁰

*Kjell Viken viser frem utstillingen i Dalsfjord.*¹²¹

De utvalgte fyrprosjektene

De fyrprosjekter og miljøer som jeg har belyst her, er bare et lite utvalg av en lang rekke små og store initiativ for å bevare og utvikle norske fyrstasjoner. Ulike aktører har med forskjellig forutsetninger og tyngde, funnet modeller for å skape ny aktivitet ved fyrstasjonene. Noen på frivillig basis og andre med

¹¹⁸ Lillestøl (1991): *”Årsskrift - Sogelaget ved Dalsfjord skule”*, s. 5.

¹¹⁹ S. st.: s. 4-5.

¹²⁰ Ersland (1997): s. 43.

¹²¹ Foto: Kystverket.

økonomiske motiv. Dessuten har flere kommunale og fylkeskommunale initiativ forsøkt å legge til rette for å gi innbyggerne et tilbud til opplevelse og rekreasjon i nærmiljøene. Det var en heterogen gruppe aktører som var involvert i alternativ bruk av fyrstasjoner. I 1994 hadde Kystverket utleid ca. 30 fyrstasjoner – brorparten inngått etter 1990 – som ble brukt til en rekke ulike formål. Lindanger lister opp en del: ”galleriverksemd, utstillingar, seminarstader feriestader, ”fyr safari”, diktarstover, representasjonsbygg for næringslivet og kubbhus for dykkarklubbar”.¹²²

Likevel er det utvalget jeg har gjort, ikke tilfeldig. Jeg har fokusert på initiativ som har kommet i stand som følge av at personer og institusjoner har hatt ambisjoner utover de enkelte fyrstasjonene. Det vil si at jeg har konsentrert meg om de aktørene som har engasjert seg i å formidle fyrhistorien. Både gjennom museumsvirksomhet og systematisk bevaring av fyrstasjoner generelt (verneplanarbeid). Frem til 1993-94 fantes det få tiltak knyttet til dette som beveget seg utover en lokal og regional synsvinkel. Det var lite kontakt og samarbeid mellom de ulike aktørene. I neste kapittel skal jeg vise hvordan dette endret seg fra midten av 1990-tallet, og at ”assosiasjonsanda” bredte seg blant fyrentusiastene som var opptatt av vern, ny bruk og formidling av fyrhistorie.

Lista fyrstasjon (venstre) i perioden 1852-1873. Et av tårna ble flyttet til Halten (høyre).¹²³

¹²² Lindanger (1997): s. 10.

¹²³ Foto: Kystverket. De tre fyrene på Lista fyrstasjon, var for å skille den fra Kvitsøy (med ett lys) og Utsira som hadde to. I 1870-årene ble fyrteknologien utviklet karakterverk, slik at hver fyrstasjon fikk sin egen identitet. Da ble to av tårns på Lista revet. Steinen fra det ene ble rodd til Halten, og gjenreist der i 1874.

Fra galleriet på Lindesnes fyr.¹²⁴

¹²⁴ Foto: Rolf Dybvik.

Kapittel 3

Planer om ett fyrmuseum

Fra studietur til nasjonalt seminar

Etter at Kystverket automatiserte og avbemannet fyrstasjonene, ble det etablert flere fagmiljø og interessegrupper, som forsøkte å utvikle nye alternative bruksformer på disse. Samtidig ble det gjort tiltak for å dokumentere og formidle den kulturhistoriske og navigasjonsmessige betydningen av fyrstasjonene. I noen miljøer ble det uttrykt ønske om å etablere fyrmuseum. I Vest-Agder fylkeskommune ble dette knyttet til arbeidet med å lage verneplaner for fyrstasjoner. De fleste initiativene hadde svært lokal tilnærming, men i Vest-Agder hadde fyrentusiastene et bredere regionalt perspektiv, sågar også med nasjonale ambisjoner. De ulike aktørene kjente lite til hverandre, og var i stor grad overlatt til seg selv for å finne løsninger når det gjaldt praktiske, faglige og økonomiske utfordringer. Historiker og Tungenes-pioner Birger Lindanger beskriver det slik:

*Ambisjonane varierer, men har for dei friviljuge gruppene det til felles at det lenge var svake kontaktar både dei i mellom og med aktuelle institusjonar og fagmiljø (...). Fyrst i 90-åra tok entusiastar frå ulike fyrmiljø til å dra kring og besøka kvarandre.*¹²⁵

Ofte var det små lokale miljø, gjerne kystlag med noen få ildsjeler, som gikk i spissen for den alternative bruken av fyrstasjonene. Oppgavene var store, og det var vanskelig å finansiere arbeidet. Dessuten var det begrenset hvilken kunnskap og erfaring de nye aktørene hadde om vedlikehold og bevaring av fyrstasjoner. Kystverket, som tradisjonelt satt med både ressurser og kunnskap, ønsket å bli kvitt disse utfordringene. Hvordan skulle de nye fyrforvalterne skaffe seg kunnskap og ressurser om fyrbevaring? Og hvilke grep kunne aktørene ta for å øke sin egen legitimitet, og heve den alminnelige oppfatningen av fyrene som verdifull kulturhistorie?

¹²⁵ Lindanger (1997): s. 10-11.

I dette kapittelet skal vi se nærmere på hvordan disse ”fyrhistoriske miljøene” etter hvert ble kjent med hverandre og knyttet kontakter, og hvordan de etablerte ulike former for samarbeid. Videre skal vi se hvordan de nasjonale fag- og vernemyndigheter (Kystverket og Riksantikvaren), forholdt seg til spørsmål om fyrstasjonens verdi og fremtidige bruk.

Fyrmiljøene på Lindesnes og Tungenes hadde i 1989 vært i konfrontasjon om hvilket sted som var best egnet til å være fyrmuseum. Saken skapte avstand mellom aktørene. Etter flere år på hvert sitt nes, reiste en delegasjon fra ”Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum” til Tungenes høsten 1994. Hensikten med befaringen var å hente inspirasjon, og finne muligheter for at miljøene kunne samarbeide. I møtet mellom fyrutviklerne ble det utvekslet erfaringer og idéer, noe som avslørte at begge fortsatt hadde som overordnet mål å etablere fyrmuseum. Videre erkjente partene at det var behov for et nasjonalt møtested, og et talerør for formidling av fyrhistorisk vernearbeid. Senere samme år ble det avtalt et møte mellom en representant fra hvert av disse ”fyrmiljøene” og Riksantikvaren. Fra Tungenes møtte Birger Lindanger og Jo van der Eynden kom på vegne av Lindesnes. Riksantikvaren stilte med sin nye avdelingsdirektør, Dankert Monrad-Krohn. Møtet konkluderte med at de tre aktørene skulle forberede et seminar for fyrhistorisk interesserte.¹²⁶

Tungenes fyrstasjon, arena for det første nasjonale fyrseminaret.¹²⁷

¹²⁶ Lindanger (1997): s. 11 og Eynden (2009): s. 9.

¹²⁷ Foto: Rune Nylund Larsen.

Seminaret fikk tittel ”Status og strategi for norske fyr”, og ble avviklet på Tungenes fyrstasjon i juni 1995. Her møtte over 40 deltagere som i hovedsak var folk fra frivillige foreninger som var engasjert i fyrbevaring og fyrhistorisk arbeid. Imidlertid så stilte også representanter fra Fiskeridepartementet, Kystverket, Riksantikvaren og fylkeskonservatorer fra flere fylker i landet.¹²⁸ Seminaret omtales som en milepæl i arbeidet med bevaring og ny bruk av fyrstasjoner, og den viktigste konsekvensen av det var ifølge Eynden: ”at det ble skapt en nasjonal møteplass som bidro til å sette fyrenes framtidige skjebne som kulturminner og offentlig ressurs”.¹²⁹ Det ble også knyttet kontakter mellom enkeltpersoner og avtalt konkrete samarbeidsprosjekter, som skulle vise seg å bli varige. Blant annet fikk Lindesnes og Tungenes nye museumskolleger fra Sogelaget ved Dalsford skule i Volda, representert ved Sverre Lillestøl og Kjell Viken. Disse hadde som nevnt også engasjement og interessante bidrag til fyrmuseumssaken.¹³⁰ Det kan virke som om det var nettopp en slik arena som trengtes. Et forum der Kystverket som eiere, Riksantikvaren som vernemyndighet og de nye drifterne av fyrene kunne komme sammen å drøfte muligheter og begrensninger. Lindanger hevdet at: ”Det var tydeleg behov for å utvikla både ein nasjonal møtestad og eit talerøyr for koordinering og formidling av fyrhistorisk vernearbeid”.¹³¹

En nasjonal fyrhistorisk forening

Dessuten ytret flere på seminaret at det var behov for en landsomfattende forening som kunne samordne og informere om det fyrhistoriske arbeidet på landsbasis. For å arbeide videre med dette, ble det nedsatt en komité som skulle planlegge et nytt tilsvarende seminar året etter, og samtidig forberede etableringen av en nasjonal fyrforening. Foruten de som hadde bidratt til Tungenes-seminaret, ble distriktssjef i Kystverket Vest, John Erik Hagen og informasjonssjef ved Kystverkets hovedkontor, Bjørn Melleby, innlemmet i arrangementskomiteen.¹³²

Det ble ikke laget noen egen rapport eller referat fra Tungenes-seminaret, men en del av innleggene ble likevel samlet og presentert i bokform. Slik ble ”Fyrhistorisk Årbok 1995”, første utgave av en ny skriftserie. Dette ble et viktig og samlende organ for fyrentusiastene.¹³³ Ansvar for utgivelsene ble lagt til

¹²⁸ Kyst-Nytt (1995/nr.1) ”Alle vener av norske fyr til Tungenes i juni”, s. 36-37. Og Lindanger (1997): s. 11. Og Eynden (2009): s. 9.

¹²⁹ Eynden (2009): s. 10.

¹³⁰ Lillestøl (1991): s.4-5.

¹³¹ Lindanger (1997): s. 11.

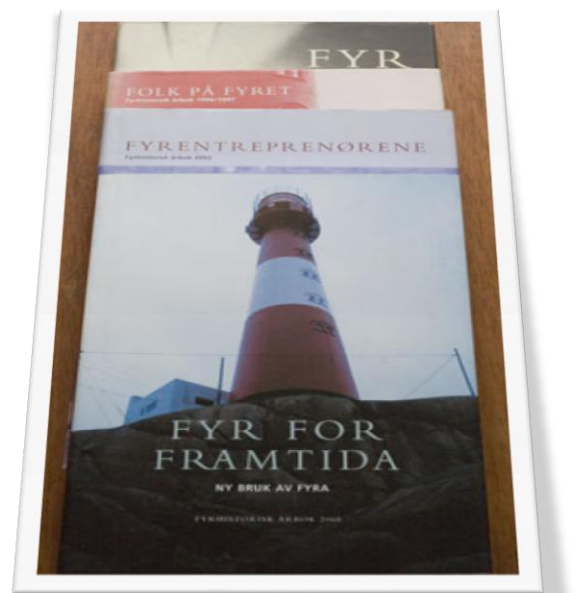
¹³² Kyst-Nytt (1995/Nr.3). ”Fyrfolkets samling på Tungeneset”, s. 31-38. Og Lindanger (1997): s. 11. Og Eynden (2009): s. 11.

¹³³ Lindanger (1997): s. 11-12.

Tungenes, som allerede hadde skaffet seg erfaring med å publisere fagbøker, og redaksjonskomiteen bestod av folk fra flere av de frivillige miljøene samt Kystverket.¹³⁴

Året etter (1996) ble et nytt nasjonalt fyrseminar arrangert i Svolve. Den nedsatte ”seminarkomiteen” hadde i den forbindelse kontaktet Lofotmuseet, som ble en sentral medarrangør. Hovedtemaet for dette seminaret ble spørsmålet om å danne en fyrhistorisk forening. Resultatet av arrangementet i Svolve, var at det ble etablert et interimsstyre for en forening. Denne skulle arbeide med spørsmål knyttet til bevaring av fyr som kulturminner, samt formidling av kulturhistorie knyttet til norske fyr og andre navigasjonshjelpemidler. Foreningen skulle opprettholde fyrseminarene og årboka, samt bidra med assistanse til medlemmer og andre aktører som arbeidet med vern og bruk av fyr. Dessuten skulle den være ”et samlingspunkt og talerør for de lokale miljøene som var engasjert i bevaring og alternativ bruk av fyr”.¹³⁵ Interimsstyret ble ledet av Birger Lindanger, og bestod for øvrig av representanter fra fem ulike fyrmiljøer, samt én representant fra Forbundet KYSTEN. Videre ble det opprettet en støttegruppe for interimsstyret med representanter fra Riksantikvaren og Kystverket. I tillegg til å forberede den formelle stiftelsen av den nasjonale foreningen, var interimsstyret aktive med å informere og påvirke politikere på alle nivå.¹³⁶

Den nye foreningen ble stiftet sommeren 1997, under årets fyrseminar, som denne gangen gikk av stabelen på Lindesnes fyrstasjon. Dette ble et konstituerende landsmøte, hvor foreningen fikk navnet Norsk Fyrhistorisk Forening (NFHF). Styret ble opprettholdt med de samme medlemmene som hadde utgjort interimsstyret, men noen roller ble byttet. Stein Malkenes (Kvannhovden fyrstasjon) ble valgt til den første formannen og Birger Lindanger fikk sekretariatsfunksjonen. Årsmøtene i NFHF ble besluttet lagt i forbindelse med de årlige fyrseminarene.

Fyrhistoriske årbøker, ble utgitt av NFHF¹³⁷

¹³⁴ Lindanger (1997): s. 11 og Eynden (2009): s. 11.

¹³⁵ Eynden (2009): s. 11.

¹³⁶ Lindanger (1997): s. 13.

¹³⁷ Foto: NFHF.

For å styrke samholdet i foreningen og holde en mer kontinuerlig aktivitet – ut over de årlige seminarer og årbøkene – startet NFHF opp internettsider og medlemsblad, som ble utgitt kvartalsvis. ”Fyr-glimt”, som trykksaken ble hetende, presenterte små og store begivenheter fra medlemsfyrene, og ga generell informasjon om ”fyr-saken” og presenterte aktører og tiltak. Et annet strategisk valg foreningen gjorde, var å tilpasse sine vedtekter til Kystverkets virksomhetsområder. På den måten kom maritim infrastruktur knyttet til los- og havnesiden, også på NFHF’s dagsorden.¹³⁸

Fyrmuseumsnettverket – et nettverk i nettverket

Valget av Svolvær som arena og Lofotmuseet som medarrangør under fyrseminaret i 1996 fikk noen tilsiktede konsekvenser. Selv om Lofotmuseet ikke var et fyrmuseum, var det et maritimt museum, og ikke minst – det var et allerede eksisterende museum. Dermed fikk de tre ”museumskammeratene” i det nasjonale fyrsamarbeidet en ny alliert, som hadde verdifull kompetanse de andre manglet. Eynden sier det slik: *”Lofotmuseet var med. Fordi det var på en måte der det foregikk noe hvor aktiviteten i alle fall hadde et minimum av profesjonalitet over seg”*.¹³⁹

Parallelt med etableringen av NFHF, utviklet medlemmene som hadde ambisjoner om å etablere fyrmuseum, et nasjonalt ”fyrmuseumsnettverk”. Det var de første årene i stor grad de samme personene og miljøene som var involvert i arbeidet med NFHF og det nasjonale fyrmuseumsnettverket. Dette hadde nok sine fordeler, men Eynden antydte at det også kunne være forbundet med problemer:

*Og selv om verken foreningsarbeidet eller arbeidet i fyrmuseumsnettverket var uten problemer og gnisninger, så ble heller aldri de to prosessene satt opp mot hverandre (...) [det] ble i stor grad sett på som to sider av samme sak.*¹⁴⁰

”Gnisningene” som Eynden antyder her, var nok knyttet til foreningens relasjon til politiske og byråkratiske aktører. Mens ”Fyrmuseumsnettverket” fremstod med en tydelig og klar agenda overfor Stortingsrepresentanter, Fiskeridepartementet og Kystverket, var NFHF som helhet mer mangfoldig og uoversiktlig. Dette til tross for at foreningen var liten.

¹³⁸ Lindanger (1997): s. 13. Og Fyrglimt (2003/nr.3): ”www.fyr.no”, s. 1, 4. Og Eynden (2009): s. 11.

¹³⁹ Eynden (2010): Intervju.

¹⁴⁰ Eynden (2009): s. 12

”Fyrmuseumsnettverket” konsolidert seg som en permanent arbeidsgruppe, med representanter fra hver av de fire museumsenhetene. Alle museumsrepresentantene var ansatt i offentlige virksomheter (eller var pensjonerte fra offentlig sektor), og hadde i større eller mindre grad et naturlig kontaktpunkt mot relevante byråkratiske og politiske myndigheter. Når det gjaldt de øvrige i NFHF’s styre, bestod det av flere representanter som var selvstendig næringsdrivende. Noen hadde sågar virksomheter som ville ha økonomiske fordeler av at foreningen fikk økte ressurser og tilsvarende økt aktivitet. Jeg skal være forsiktig med å trekke noen slutninger av dette, men det kan virke som om fyrmuseumsnettverket har hatt større troverdighet og habilitet, og dermed lettere for og nå frem til myndighetene med sitt budskap enn representantene fra NFHF.

Politikere på alle nivåer ble orientert om arbeidet med fyrbevaring og fyrmuseum. Enkelte av dem var særlig engasjert i museumssaken. På den måten ble ideen om å etablere et nasjonalt fyrmuseum raskt gjort kjent for Stortinget. Det er vanskelig å fange opp hva som har utspilt seg i ”maktens korridorer”, men det er verd å merke seg følgende: Den tidligere Lindesnesordføreren, Ansgar Gabrielsen, som både var med på lansere Lindesnes som nasjonal fyrmuseumsarena, så vel som etableringen av Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum, ble i 1993 valgt inn på Stortinget for Høyre i 1993. Han var riktignok primært involvert i andre politikkområder. Imidlertid uttrykte Samferdselskomiteen¹⁴¹ under behandlingen av statsbudsjettet for 1997, at de *”er kjent med det arbeidet som er satt i gang for å opprette et nasjonalt fyrmuseum på Lindesnes, og ber derfor departementet snarlig legge fram en sak knyttet til opprettelsen av et slikt museum med finansiering og driftskonsekvenser”*.¹⁴²

Omtrent samtidig ble saken kommentert i Stortingsmeldingen ”Vurdering av den gjennomførte nedlegginga av vakthaldet på fyr”.¹⁴³ Her nevnes også bare Lindesnes som mulig beliggenhet. Fiskeridepartementet skrev at det ville vurdere museumssaken videre, og lovet å komme tilbake til dette i statsbudsjettet for 1998.¹⁴⁴ Departementet nøyde seg imidlertid i denne sammenhengen med å erkjenne at de hadde registrert initiativet til å skape et fyrmuseum på Lindesnes, men at *”Det foreligger ikke fullstendige planer for etablering og drift”*.¹⁴⁵

Tilbakemeldingene fra Storting og regjering, var til tross for at det ga rom for håp, en prøvelse for ”fyrmuseumsnettverket”. For det første så hadde man

¹⁴¹ Kystverket er primært en samferdselsetat, derfor ble mange av Kystverkets anliggender behandlet i Samferdselskomiteen, til tross for at Kystverket er underlagt Fiskeridepartementet.

¹⁴² Budsjett-innst. S. Nr. 14 (1996-97): s. , Og referert fra Eynden (2009): s. 12.

¹⁴³ St. meld. Nr. 33 (1996-1997).

¹⁴⁴ St. meld. Nr. 33 (1996-1997): s. 15.

¹⁴⁵ St. prp. Nr. 1 (1997-1998): Fiskeridepartementet, s. 80.

etablert et nettverk der man ønsket å arbeide for én nasjonal museumsorganisasjon, med flere museumsinstitusjoner. Aktørene ønsket ikke noen rivalisering eller lokaliseringdebatt om *hvor* et eventuelt museum skulle ligge. Eller som van der Eynden beskrev det:

*la oss ikke konkurrere, la oss samarbeide – det er et langt og svært land, så det er liksom ikke én institusjon som på en måte kan trekke hele greia, vi må få dette til å bli et nettverksamarbeid (...) og vi valgte å være lojale overfor en nettverksmodell for et nasjonalt fyrmuseum”.*¹⁴⁶

I lys av dette var det uheldig at saken ble behandlet hos myndighetene som om det kun var Lindesnes som var eneste aktuelle lokalisering og aktør. Dette kunne skape tvil om Lindesnesmiljøets troverdighet, men det skulle vise seg at de hadde ”sitt på det tørre”. Stiftelsen Lindesnes fyr hadde nemlig, for å kommentere og korrigere departementets utspill om en nasjonal satsning på Lindesnes, engasjert forfatter og fyrhistoriker Bjørn Arild Ersland til å lage en utredning om etablering og organisering av museumsvirksomheten. I denne ble det fremhevet at museet skulle organiseres som et nettverk med de fire allierte aktørene i ”fyrmuseumsnettverket”. Administrasjonen og ”hovedkontoret” ble imidlertid lagt til Lindesnes.

På samme måte som NFHF hadde nedfelt i sine vedtekter at foreningens skulle engasjere seg i hele Kystverkets virkefelt, endret ”fyrmuseumsnettverket” sine ambisjoner. Det nasjonale fyrmuseet skulle ta mål av seg å bli et etatsmuseum for Kystverket. Det innebar at museumsvirksomheten måtte utvides til å omfatte hele Kystverkets ansvarsområde.¹⁴⁷ Nettverket tok høyde for at etatsmuseet kunne organiseres som en del av etaten eller som en selvstendig stiftelse. Som en ”ønskelig modell”, ble det fremmet en museumsorganisasjonen med 21 ansatte, hvorav 16 var tenkt plassert på Lindesnes og fem knyttet til de andre lokasjonene i museumsnettverket. Som alternativ foreslo nettverket en ”økonomimodell” med 15 ansatte – 12 på ”hovedkontoret” på Lindesnes, og én konservator ved hver av de tre andre stedene. Til førstnevnte løsning foreslo man et driftsbudsjett på 12,1 millioner, mens den rimelige varianten kostet 8,8 millioner kroner. Det ble stipulert en egeninntjening på 2 millioner. Resterende på henholdsvis 10,1 og 6,8 millioner kroner, ble foreslått dekket årlig over Fiskeridepartementets budsjett. I tillegg kom investeringsmidler til byggeprosjekter og utstillinger, som kunne komme opp i 43,5 millioner kroner. Til oppstart i 1998 nøyde forslaget seg med 4,1 millioner.¹⁴⁸ Utredningen ble oversendt Kystverket i høsten 1997, men ble ikke behandlet der, og etaten brakte den heller ikke offisielt videre til Fiskeridepartementet.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Eynden (2010).

¹⁴⁷ Ersland (1997): s 49-75

¹⁴⁸ S.st.: s 49-75.

¹⁴⁹ Kystverket (2000): ”Norsk fyrmuseum” s. 13.

Her oppstod den neste prøvelsen: Var ikke Kystverket til å stole på? Etaten hadde allerede innledet et samarbeid med Stiftelsen Lindesnes Fyr om etablering av museum på ”sydkapp”, som var tenkt å være et supplement og støttefunksjon til andre lokale tiltak på fyrstasjoner, der ”*museet kunne bli et hovedelement i en definert kjede av aktiviteter*”.¹⁵⁰ Kystverket hadde også bidratt med økonomisk og praktisk støtte til utstillingen ”Fra bål til satellitt” på Tungesnes fyrmuseum. Under åpningen av denne, oppfordret distriktssjefen ved regionkontoret til framtidig samarbeid mellom museet og etaten.¹⁵¹ Kystverket var kjent med ”museumsnettverkets” arbeid og planer, men utredningen ble som nevnt aldri formelt behandlet i etaten. Muntlige tilbakemeldinger fra Kystverket, gikk ut på at det var urealistisk å forvente at Staten skulle dekke investerings- og driftsutgiftene i den størrelsesorden som det var søkt om.¹⁵²

Dette var nedslående for fyrmuseumsnettverket. Kystverket hadde en nøkkelrolle for realiseringen av museet, i og med at det var etatens historie som skulle dokumenteres og formidles. Samtidig var det vanskelig å se for seg en satsning fra departementets side, uten at fagetaten var engasjert og ønsket et museum. I budsjettproposisjonen for 1999 var ikke satsningen på fyrmuseum nevnt i det hele tatt.¹⁵³ Kystverkets vegring i museumsspørsmålet kan ha hatt sammenheng med andre forpliktelser etaten stod overfor av kulturhistorisk art, nemlig den stadig tilbakevendende verneutfordringen.

Nasjonal verneplan for fyrstasjoner

I forrige kapittel så vi hvordan en rekke initiativer for å lage verneplaner med sikte på fredning av fyrstasjoner, hadde møtt ulike hindringer. Vi så også at Fylkeskonservatoren i Vest-Agder, i samarbeid med Riksantikvaren og Kystverket, la frem en regional verneplan (med nasjonale ambisjoner) i 1992. Dette resulterte i fredningsvedtak på samtlige foreslåtte fyrstasjoner i Vest-Agder i 1994.¹⁵⁴ Parallelt med vernearbeidene i Vest-Agder kom det også i stand tydeligere nasjonale retningslinjer for statlige etaters ansvar knyttet til kulturhistorisk arbeid generelt og bygningsmessig bevaring spesielt, både fra Kulturdepartementet og Miljøverndepartementet. I sistnevntes ”Handlingsplan for kulturminneforvaltning”, var det eksplisitt etterlyst at Riksantikvaren utarbeidet en nasjonal verneplan for fyrstasjoner.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Eynden (1997): s. 89.

¹⁵¹ Kystglimt (1997/ Nr. 5) ”Fra bål til satellitt – nytt fyrmuseum åpnet av Randaberg kommune på Tungenes fyr”, s. 8.

¹⁵² Eynden (2009): s. 12.

¹⁵³ St. Prp. Nr. 1 (1998-1999): Fiskeridepartementet.

¹⁵⁴ Riksantikvaren (21.2.1994): J.nr. 93/2821, A.nr. B-210 AaB.

¹⁵⁵ Miljøverndepartementet (1992): ”Handlingsplan for kulturminneforvaltning”, s. 94.

Med dette som bakteppe, var kursen staket ut for Danckert Monrad-Krohn, da han i 1993 som nevnt, fratradte stillingen som fylkeskonservator i Vest-Agder, til fordel for posten som avdelingsdirektør hos Riksantikvaren. Nå skulle Miljøverndepartementets anmodning tas på alvor, og fyrstasjoner langs hele kysten fredes. Det hører med til historien at både Riksantikvar Eivind Lunde og Danckert Monrad-Krohn satt i utvalget som utarbeidet departementets handlingsplan for kulturminneforvaltning. Begge to spilte som vi så, også en sentral rolle i vernearbeidet som ble gjort i Vest-Agder (1991-1992). Dette ble nå betraktet som et forprosjekt til landsverneplanen, og prosjektgruppen ble videreført.¹⁵⁶ To personer fra Kystverkets ledelse var representert i prosjektgruppen, noe som innebar at Kystverket i stor grad var med på å påvirke og utforme innholdet i ”Nasjonal verneplan for fyrstasjoner”. Om forprosjektet i Vest-Agder hadde vært ambisiøst, så ”la man ikke lista” noe lavere i det nasjonale arbeidet. Monrad-Krohn kommenterte satsningen på følgende måte:

sikre et utvalg av fyrstasjoner som omfatter det spesielle, fyrene som representerer milepælene, men også fyr som i sin alminnelighet representerer det typiske i en landsdekkende struktur... uten for denne 'nasjonale grunnstamme' vil være fyrstasjoner med stor verneverdi i lokal og regional sammenheng (...) Riksantikvaren har valgt ut stasjoner som til sammen representerer fyrhistorien, som i en geografisk fordeling viser forskjellige tidsepoker og utviklingstrinn.¹⁵⁷

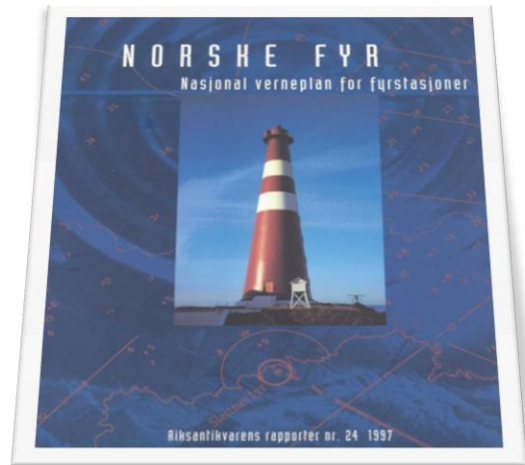
Dette må forstås som at Riksantikvaren også ønsket å frede fyrstasjoner som hadde stor lokal og regional verdi, dersom de falt utenfor den ”nasjonale grunnstammen”. Tatt i betraktning at en fyrstasjon ikke er et entydig begrep, sier ikke antallet fyrstasjoner så mye om omfanget dette hadde. Som nevnt er *fyrstasjoner*, lysende navigasjonsinstallasjoner, som har hatt bemanning. Det vil si at de består av en del bygningsmessige infrastruktur. I noen tilfeller dreier det seg om fra ruinene fra grunnmuren, men det kan også innebære opp til 10-12 tilliggende bygninger (bolighus, maskinhus, oljetanker, verksted, uthus, naust, smie osv.). Dessuten har de fleste fyrstasjoner kaianlegg, og elementene er som regel bundet sammen med støpte gangveier eller stier, utstyrt med rekkverk.¹⁵⁸ Utvalget i landsverneplanen lå nærmere den siste beskrevne ytterligheten.

¹⁵⁶ Riksantikvaren (1997): ”Norske fyr – nasjonal verneplan for fyrstasjoner”, Rapport nr.24, s. 5-6.

¹⁵⁷ Monrad-Krohn (1995): s. 21-22.

¹⁵⁸ Lande, Eivind (2005): ”Norske fyr – nasjonal verneplan for fyrstasjoner – 10 år etter – status og utfordringer”, i Fyrhistorisk årbok 2005, s. 39.

Det vil si at fredning av fyrstasjoner, ville bety en stor (økonomisk) forpliktelse for Kystverket. Da etaten ikke hadde tjenestelig behov for disse, var det vanskelig å se at Kystverket kunne ta ansvaret for dette. Vedlikeholdsbudsjett var allerede sterkt presset.¹⁵⁹ Imidlertid stoppet ikke prosjektgruppens ambisjoner med det nasjonale perspektivet. De så dette i en internasjonal sammenheng. Eller som Monrad-Krohn sa det: ”norske fyr lyser ikke først og fremst innover landet, de lyser ut i et felles rom, de er også del av en større, internasjonal struktur”.¹⁶⁰

*Nasjonal verneplan for fyrstasjoner.*¹⁶¹

I det nære samarbeidet som hadde utviklet seg mellom Monrad-Krohn og Ording, sørget sistnevnte for at Riksantikvarens verneplan kunne presenteres internasjonalt gjennom ”International Association of Lighthouse Authority” (IALA). Hensikten med dette var både faglig og strategisk. Ved å bringe fyrhistorien inn i et internasjonalt forum, så man for seg at det ville øke kunnskapsnivået på feltet, så vel som det kunne motivere bevillende myndigheter hjemme. Et stykke på vei lyktes dette initiativet. Selv om det var fredet fyrstasjoner i andre land, var Norge var først ut med å lage en nasjonal verneplan. Etter at Norge la frem denne for IALA i 1996, innså organisasjonen at den også hadde et ansvar for fyr som kulturarv. Samme år ble det opprettet en egen komité, PHL (Preservation of Historic Lighthouses), som arbeidet med fyr som kulturhistoriske monumenter og nye alternative bruksformer for dem. Monrad-Krohn ble oppnevnt som representant i PHL på mandat fra Kystverket.¹⁶²

Dette medførte blant annet Norge ble vertskap for IALAs første internasjonale ”work shop” om bevaring og alternativ bruk av fyr. Konferansen ble holdt i Vest-Agder i 2000, med deltagere fra 20 nasjoner.¹⁶³ I et faglig perspektiv, innfridde den internasjonale satsningen. Når det gjaldt de strategiske effektene overfor myndigheter (Fiskeridepartementet), var situasjonen mer komplisert.

¹⁵⁹ Kystglimt (1997/ nr.9): ”Havnetjenesten ”budsjettvinner” også i år!”, s. 1, 4. Og Kystverket (1998) Årsberetning, s. 22.

¹⁶⁰ Monrad-Krohn (1995): s. 22.

¹⁶¹ Riksantikvaren (1997).

¹⁶² Lindanger (1997): s. 10.

¹⁶³ IALA (2000): ”Final report of the workshop held in Kristiansand – Norway”, s. 7.

Verneplanen ble altså til gjennom et tett samarbeid med Kystverket som fagetat og eier og i dialog med fylkeskommuner og fylkesmennenes miljøvernsavdeling.¹⁶⁴ Verneplansarbeidet var også gjenstand for diskusjon på det første fyrseminaret på Tungenes, noe som taler for at frivillige lag og foreninger, også har vært involvert i prosessen.¹⁶⁵ Det var altså en bred behandling av grunnlaget for verneplanen. Imidlertid ble Fiskeridepartementet i liten grad involvert. Den overordnede sektormyndigheten for maritim infrastruktur, som var ansvarlig for de økonomiske konsekvensene verneplanen ville få. Her ser vi konturene til en kontrovers, som ikke bare gjaldt fredningsspørsmålet, men også sektorens forståelse av sitt ansvar for kulturminneforvaltning generelt. Det angikk dermed like mye fremdriften av et nasjonalt fyrmuseum eller etatsmuseum for Kystverket.

Det er nærliggende å spørre om Kystverket opererte med fullmakt fra Fiskeidepartementet, når etaten utarbeidet landsverneplaner sammen med Riksantikvaren. Hadde vernemyndigheten grunnlag for å forutsette at Kystverket hadde en slik fullmakt, og i hvilken grad ble departementet informert om prosessene? Det kan se ut som de involverte institusjonene hadde ulike oppfatninger av dette. Jeg skal se nærmere på disse problemstillingene, fordi dette implisitt berørte spørsmålet om Kystverkets og Fiskeridepartementets engasjement knyttet til arbeidet med nasjonalt fyrmuseum / etatsmuseum.

Nasjonal verneplan for fyrstasjoner forelå altså mot slutten av 1995. Dette var et omfattende arbeid, men det var i etterkant av planen at de virkelig store og kostnadskrevende utfordringene ville komme. Det var en lang og juridisk komplisert saksbehandlingsprosess å utarbeide fredningsvedtekter etter Kulturminneloven, ved de 83 (76)¹⁶⁶ fyrstasjonene. Ikke minst ville det bli kostnadskrevende å implementere fredningsvedtektene i Kystverkets vedlikeholdsvirksomhet. Kystverket og Riksantikvaren inngikk i 1996 en samarbeidsavtale som skulle omfatte oppfølging av verneplanen, opprettelse av nasjonalt fyrmuseum, internasjonalt samarbeid gjennom IALA, NORAD-aktiviteter, etablering av Norsk fyrorganisasjon (det som ble hetende Norsk Fyrhistorisk Forening), utarbeidelse av vedlikeholdsplaner og lagring av fyrtegninger.¹⁶⁷

I hvilken grad Fiskeridepartementet var klar over verneplanarbeidet og den påfølgende samarbeidsavtalen mellom Kystverket og Riksantikvaren, er usikkert. I forslag til Statsbudsjett for 1997, kan det se ut som departementet

¹⁶⁴ Monrad-Krohn (1995): s. 22.

¹⁶⁵ Monrad-Krohn (1995): Artikkelen er basert på foredraget Monrad-Krohn holdt i forbindelse med fyrseminaret på Tungenes i 1995.

¹⁶⁶ 76 fyrstasjoner når de allerede fredningen i Vest-Agder fra 1994 holdes utenfor.

¹⁶⁷ Kystverket (Kystdirektoratet): J. Nr. 96/900 Ark. Nr. 754.

hadde fått en mangelfull orientering om at noe var i gjære. Helt til slutt under omtalen av fyrtjenesten prioriteringer fremover, står følgende:

Bygningane har behov for ein del renoveringsarbeid av driftsmessige hensyn. Denne planen omfattar i alt 89 fyrstasjonane. Mange av desse stasjonane er framleis i aktiv drift. Så langt det er mogleg, vil styresmaktene framleis leggje til rette for at stasjonar som ikkje er i bruk, kan overførast til andre for å redusere driftskostnadene. Dei stasjonane som ikkje kan overførast til andre, vil krevje omfattande vedlikehald dersom dei ikkje skal tape bruks- og verneverdi. Vedlikehald av gamle installasjonar gjeld også riktig materialval. Dette vil mellom anna bli utgreid som ein del av eit meir omfattande prosjekt for å optimalisere tenesta på fyrstasjonane.¹⁶⁸

Når departementet her snakker om *renoveringsarbeid*, og knytter det til en *plan* som omfatter 89 fyrstasjoner, leder det tankene mot den nasjonale verneplanen for fyrstasjoner, til tross for at disse begrepene ikke er nevnt, og selv om antallet ikke stemmer eksakt. Det kan nevnes at Monrad-Krohn i 1995, kort tid før verneplanen var ferdigbehandlet fra Riksantikvarens side, skrev at den ville inneholde ”noen og åtti fyrstasjoner”, noe som tyder på at antallet var uklart helt til det siste.¹⁶⁹ Departementet nevnte for øvrig i samme avsnitt også at vedlikehold av gamle installasjoner krever riktig materialvalg. Dette forsterket inntrykket av at det fantes en gryende bevissthet om et kulturhistorisk ansvar, uten at departementet hadde innsikt i de prosessene som Kystverket var involvert i. Videre ble det vist til at disse spørsmålene ville bli utredet som en del av et omfattende prosjekt knyttet til fyrstasjonene. Det siktes her antagelig til den forestående Stortingsmelding ”Vurdering av den gjennomførte nedleggjinga av vakthaldet på fyr”, som kom senere i 1997.¹⁷⁰ For ordens skyld kan det nevnes at verneplanen, først ble publisert for allmennheten i 1997, som en trykksak med et opplag på 4000 eksemplarer.¹⁷¹

I ovennevnte Stortingsmelding ble Riksantikvarens verneplan viet et eget kapittel. Her hadde Fiskeridepartementet åpenbart satt seg godt inn de prosessene som hadde pågått knyttet til det statlige sektoransvaret generelt, og arbeidet med bevaring av fyrstasjoner spesielt. Departementet slo fast at det la stor vekt på at statlig aktivitet og lokal forankring, måtte til for å ta vare på kystkulturen.¹⁷² Fiskeridepartementet hevdet at bygninger som var i aktiv bruk for fyrtjenesten måtte ha forrang i vedlikeholdsarbeidet, og at det ikke hadde tatt stilling til Riksantikvarens verneplanforslag. Fordi den ikke formeldt var oversendt departementet. Videre het det at Kystverket ikke hadde ressurser til å

¹⁶⁸ St. prp. nr. 1 (1996-1997): Fiskeridepartementet, s. 83.

¹⁶⁹ Monrad-Krohn (1995): s. 22.

¹⁷⁰ St. meld. Nr. 33 (1996-1997): ”Vurdering av den gjennomførte nedleggjinga av vakthaldet på fyr”.

¹⁷¹ Riksantikvaren (1997).

¹⁷² St. meld. Nr. 33 (1996-1997): s. 13.

håndtere de kulturhistoriske forpliktelsene innenfor det eksisterende vedlikeholdsbudsjettet, men la departementet til grunn at spørsmålet om ressurser til formålet kunne fremmes for Stortinget i de ordinære budsjettprosessene.¹⁷³ Det skal sies at teksten i Stortingsmeldingen var tvetydig i omtalen av verneplanen, men departementet skapte forventninger når det i samme kapittel skrev at: ”Fiskeridepartementet tek og sikte på å skaffe midlar til vedlikehald av dei freda og/eller nedlagde fyrstasjonane”.¹⁷⁴

Det var altså liten tvil om at Fiskeridepartementet på dette tidspunktet var klar over sitt sektoransvar for kulturminner. Spørsmålet var imidlertid hvor dypt dette i realiteten stakk. Det var ingen ressurser til formålet i Statsbudsjettet for 1997, men det kunne kanskje ikke forventes da departementet i samme sesjon la frem en stortingsmelding som utredet nettopp de kulturhistoriske forpliktelsene.¹⁷⁵

1997 var et viktig år for kulturminnevernet i Norge. Miljøverndepartementet og Kulturdepartementet utpekte dette året som et offentlig ”Kulturminneår”. Fokuset for begivenheten var blant annet rettet mot ”Kulturminner langs kyst og vannveier”.¹⁷⁶ Derfor var det knyttet store forventninger mot Statens innsats i Kulturminneåret, ikke minst fra fyrentusiastene. Fiskeridepartementet kom ikke spesielt godt ut i den sammenheng, og måtte tåle kraftig kritikk i offentlige fora og media for sitt manglende engasjement på kulturfeltet. Etter en åpen debatt i Kulturrådet, om Statens rolle i kulturminnevernet generelt og kulturminneåret spesiell, meldte Aftenposten 5.12.1997 om:

*Departementsrekord i unnfalldenhet! Fiskeridepartementet var under kraftig skyts da ansvaret for kystkulturen ble diskutert på Kulturrådets årskonferanse i går. Fiskeridepartementet er det eneste av departementene som ikke bevilger penger til kulturarven innen sin sektor.*¹⁷⁷

Statssekretær i Fiskeridepartementet, Johannes Nakken, måtte svare for kritikken under en paneldebatt på Kulturrådets årskonferanse. Han viste til at ”det var utarbeidet en verneplan for kyststasjonene, og man forbereder en lignende for havneanleggene (...) men forsikret at han hadde oppfattet signalene”.¹⁷⁸ Om signalene ble gitt fra statssekretæren eller var en konsekvens av føringene St. meld 33 (1996-1997), vites ikke. Imidlertid så det ut til at Fiskeridepartementet erkjente ansvaret for verneplanen i budsjettproposisjonen

¹⁷³ St. meld. Nr. 33 (1996-1997): s. 14.

¹⁷⁴ S. st.: s. 14.

¹⁷⁵ St. prp. Nr. 1 (1996-1997). Og St. meld. Nr. 33 (1996-1997).

¹⁷⁶ Miljøverndepartementet m.fl. (1997): ”Kulturminneåret 97 – forankring fryder”, Felles sekretariatet for Kulturminneåret 1997, s. 3, 12-13.

¹⁷⁷ Aftenposten (5.12.1997): ”La Kulturdepartementet forvalte kystkulturen”

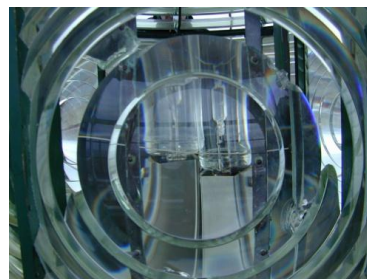
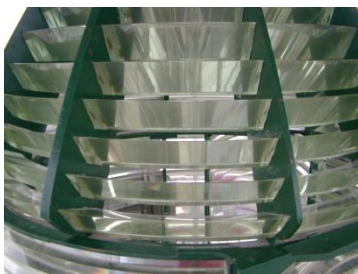
¹⁷⁸ S. st.

for 1998, den samme som hadde gitt en åpning for fyrmuseum. Her skrev departementet at:

Riksantikvaren har utarbeidet en nasjonal verneplan hvor det foreslås at 84 fyrstasjoner og 5 tåkeklokkeanlegg fredes. Mange av fyrstasjonene er fremdeles i aktiv drift. Så langt det er mulig vil det bli lagt til rette for at stasjoner som ikke er i bruk, kan overføres til andre for å redusere driftskostnadene. De stasjonene som ikke kan overføres til andre, vil kreve omfattende vedlikehold dersom de ikke skal tape bruks- og verneverdi.¹⁷⁹

Problemet knyttet til denne kommentaren, var at det ikke medførte øremerkede midler til kulturhistorisk vedlikehold. Riktignok innebar 1998-budsjettet en økning til fyrstasjonen fra året før, men bevilgningen og den underliggende posten til generelt vedlikehold, var lavere enn 1996-nivået.¹⁸⁰ All den tid departementet som nevnt i St.meld. 33, også hadde understreket at fyrstasjoner og bygninger som var i aktiv tjenestelig drift skulle prioriteres, ble det i realiteten ingen ressurser til kulturhistorisk vedlikehold og oppfølging av verneplanen fra Kystverkets side. Budsjetteksten for 1999 var identisk med den fra året før. Det var også de budsjettallene – altså ingenting.¹⁸¹

Som nevnt, åpnet statsbudsjettet for 1998 også muligheten for en satsning på å etablere nasjonalt fyrmuseum på Lindesnes. Selv om verken museumssaken eller arbeidet med verneplanen ble tildelt statlige ressurser dette året, var begge disse satsingene tross alt blitt omtalt i budsjettproposisjonen. Det kunne betraktes som positivt for NFHF og ”fyrmuseumsnettverket”. Kystverket derimot, var i en annen situasjon. Før 1998-budsjettet ble lansert, var det utenfor offentligheten i gang prosesser som obstruerte de signalene etaten hadde gitt i forhold til verneplanen og museumsvirksomhet. For å forstå dette, kan det være oppklarende å se nærmere på forholdet mellom Kystverket og Fiskeridepartementet.

*Fyrlinser.*¹⁸²

¹⁷⁹ St. prp. Nr. 1 (1997-1998): Fiskeridepartementet, s. 80.

¹⁸⁰ S. st.: s. 78-80.

¹⁸¹ St. prp. Nr. 1 (1998-1999): Fiskeridepartementet, s. 90-92.

¹⁸² Foto: Kystverket.

Kystverket vs. Fiskeridepartementet

Den manglende entusiasmen fra det offentlige ble tydelig, da det ikke ble avsatt ressurser til hverken oppfølging av verneplanen eller fyrmuseumssaken i 1999-proposisjonen. Fyrmuseet ble ikke kommentert i det hele tatt. Dette var et kraftig tilbakeslag for ildsjelene i fyrmiljøet. I budsjettet for 2000 kom reservasjonene enda sterkere frem. Under omtalen av Nasjonal verneplan for fyrstasjoner, het det denne gangen at:

I henhold til Nasjonal verneplan for fyrstasjoner er 84 fyrstasjoner og 5 tåkeklokkeanlegg fredet eller varslet fredet. Det er ønskelig å følge opp denne verneplanen, men vedlikeholdet av installasjoner som har sikkerhetsmessig betydning må prioriteres foran installasjoner som har verneverdi og ikke er i aktiv bruk.¹⁸³

Her var også museumsprosjektet utelatt. Det er nærliggende å tro at det var en sammenheng mellom at satsningen på oppfølging av verneplanen hadde stagnert, og at ambisjonene om et nasjonalt fyrmuseum ble fjernet fra departementets prioriteringsliste. Det var i utgangspunktet over Fiskeridepartementets budsjett at løsningen for begge disse tiltakene lå.

Fiskeridepartementet ble sent informert om verneplanen, men når det ble det, kan det se ut til at det ikke betraktet dette som godt nok. Departementet viste som nevnt til Riksantikvarens verneplan i St. meld. Nr. 33 (1996-1997), men understreket at rapporten ”er ikke formelt lagt fram for Fiskeridepartementet”.¹⁸⁴ Dette kan virke som et forsvar mot beskyldningene som ble rettet mot departementets manglende innsats for sektoransvaret for kulturminner. Denne uttalelsen rettet seg mot Kystverket – kanskje på feil grunnlag? Hvis Fiskeridepartementet skulle få verneplanen *formelt lagt frem* til behandling, måtte det være fra Kystverket som underliggende etat. Imidlertid var det Riksantikvaren som hadde eierskapet og stod for prosjektledelsen av verneplanen. Som underlagt etat av Miljøverndepartementet, var/er det ifølge norske statsforvaltningsprinsipper ikke Riksantikvarens oppgave å legge saker frem for andre departementer. Hva mer kunne da Kystverket gjøre enn å informere eget departement?

Når altså Kystverket som nevnt snudde i saken om etablering av fyrmuseum/etatsmuseum, og ”bortforklarte” museumsutredningen fra 1997, uten å ta dette opp med departementet, er det sannsynlig at det hadde sammenheng med den kontroversen som hadde utviklet seg mellom etaten og departementet i verneplansspørsmålet. Begge sakene var knyttet til sektoransvaret for

¹⁸³ St. prp. Nr. 1 (1999-2000): Fiskeridepartementet, s. 102.

¹⁸⁴ St. meld. Nr.33 (1996-1997): s. 14.

kulturminneforvaltning, de representerte en økonomisk utfordring på utsiden av Kystverkets kjernevirksomhet, og det var i stor grad de samme aktørene som var eksponenter for de to satsningene.

Det siste representerte også et problem i seg selv, for det var ikke alltid like klart hvem aktørene var. Enkelte av de involverte personene representerte flere etater, organisasjoner og sammenslutninger som hadde interesser i sakene, og hadde ulike roller som det var vanskelig å ha oversikt over. For eksempel: Dankert Monrad-Krohn var først ansatt i Vest-Agder fylkeskommune, så hos Riksantikvaren, før han senere vendte tilbake til fylkeskommunen. Samtidig satt han en periode i styret for NFHF og var med på å etablere Stiftelsen Lindesnes fyr som ble en del av ”museumsnettverket”. På toppen av det hele representerte han Kystverket i internasjonale sammenhenger gjennom IALA, så vel som han var formann i den frivillige foreningen World Lighthouse Society.

Selv om brevhoder kunne avklare hvilken rolle han spilte, skjedde også mye av dialogen knyttet til dette i mer uformelle fora. Det må ha vært uoversiktlig – i sær for Fiskeridepartementet – å holde orden på hvilken ”hatt” han til enhver tid hadde på seg. Tilsvarende kompleks rolleportefølje kan knyttes til Jo van der Eynden og andre involverte. Denne problematikken tok flere av de som var engasjert i museumssaken etter hvert konsekvensen av, og unnlot nettopp av habilitetsgrunner å ta styreverv i NFHF, fra og med landsmøtet i 2001. Kun representanten(e) fra Tungenes opprettholdt en dobbeltrolle.¹⁸⁵

Kystverket ble tilsynelatende sittende igjen med ”Svarte Per” i både verneplansaken og fyrmuseumssaken. Frem til og med høsten 1997 var Kystverket engasjert i begge deler, og både vern og museum fikk som nevnt positive omtaler i budsjettproposisjonen for 1998. For å holde orden i kronologien er det verd å minne om følgende: Byråkратиets arbeidet med budsjettproposisjonene er innrettet slik, at regjeringen skal kunne legge frem forslag til Statsbudsjett primo oktober, året før budsjettet skal gjelde. Endringer etter dette skjer hovedsakelig i form av politiske forhandlinger. Det vil altså si at når departementet ikke valgte å beskrive satsningen på fyrmuseum i 1999 (saken var heller ikke med i forslaget som forelå i oktober 1998), så har beslutninger om dette sannsynligvis blitt tatt i årsintervallen mellom oktober 1997 og oktober i 1998.¹⁸⁶ Det er derfor interessant å se på hva som hadde skjedd i forholdet mellom Kystverket og Fiskeridepartementet i denne perioden.

Flere ting kan tyde på at Kystverket ble fulgt med argusøyne fra Fiskeridepartementet. Dette gjaldt for så vidt uavhengig av disse konkrete kulturhistoriske sakene. Men de forpliktelser og avtaler Kystverket inngikk, i

¹⁸⁵ Eynden (2010): Intervju.

¹⁸⁶ Budsjet-Innst. S. Nr. 1 (1998-1999).

forhold til Riksantikvaren, var neppe med på å styrke tillitten mellom etaten og departementet. Det kan se ut som det nasjonale fyrmuseet, ble et offer i disse konfliktene.

Kystverket hadde på midten av 1990-tallet ved flere tilfeller fått anmerkninger av Riksrevisjonen for uryddig økonomistyring.¹⁸⁷ For å bøte på dette, grep Fiskeridepartementet inn i etatens organisasjonsstruktur, og krevde at det skulle opprettes en egen økonomiavdeling i Kystverket, og at avdelingen skulle ledes av en økonomidirektør. Departementet fastsatte dessuten at denne skulle ha rollen som fast stedfortreder for kystdirektøren. Denne oppgave hadde frem til dette, vært tillagt avdelingsdirektør Svein Ording. Den nye økonomidirektøren tiltrådte 15.juni 1998.¹⁸⁸ Det hører også med til historien at i løpet av denne prosessen, sluttet Ording som avdelingsdirektør for ”fyrtenesten. Fra og med 1.12.1997, gikk han over i en stilling som prosjektleder med ansvar for ”Maritim IT”.¹⁸⁹

Fra lokale fyrmuseer til nasjonalt fyrmuseum

Som en følge av at Ording ikke lenger var avdelingsdirektør, mistet han myndighet og innflytelse over både ressurser og strategiske beslutninger. På en annen side fikk han i sin nye funksjon en mer fri og uavhengig rolle. Det resulterte i at han stilte seg positiv, da Vest–Agder fylkeskommune i 1999, tok initiativ til en ny utredning om etablering av nasjonalt fyrmuseum.¹⁹⁰ Det er imidlertid uklart i hvilken grad saken var behandlet innad i Kystverket. Det kan se ut som dette ble betraktet som en del av, eller en fortsettelse av utredningssaken som Kystverket fikk oversendt i 1997, men som altså ikke formelt ble besvart. Slik kommenterte den nye utredningen forholdet til den forutgående:

Stiftelsen Lindesnes Fyr la allerede i 1997 fram et forslag overfor Kystdirektoratet til etablering av et nasjonalt fyrmuseum. Av ulike grunner ble imidlertid dette arbeidet fulgt opp før Kystdirektoratet og Vest-Agder fylkeskommune tok initiativ til et møte våren 1999 for å drøfte videre arbeid med opprettelsen av et nasjonalt fyrmuseum.¹⁹¹

Resultatet av møtet som det vises til, var at det ble opprettet en arbeidsgruppe, for å lage et konkret forslag til organisering, drift og finansiering av et nasjonalt nasjonalt fyrmuseum. Ording ledet arbeidsgruppen, som for øvrig bestod av

¹⁸⁷ Aftenposten (16.3.1995): ”Arbeidstilsynet lar statsetater gå fri”.

¹⁸⁸ Kystglimt (1998/nr.5): s. 1, 4-5.

¹⁸⁹ Kystglimt (1998/nr.2): s. 13.

¹⁹⁰ Eynden (2009): s. 12. Og Norsk fyrmuseum (2000): s. 3,7.

¹⁹¹ Kystverket (2000): ”Norsk fyrmuseum” s. 7.

følgende personer: Danckert Monrad-Krohn (Riksantikvaren), Jo van der Eynden (Vest-Agder fylkeskommune), Oddleiv Skagestad (Stiftelsen Lindesnes Fyr), Egil Larsen (Tungenes fyrmuseum) og Kjell Viken (Dalsfjord fyrmuseum). Dessuten ble det gitt innspill fra Jærmuseet Lofotmuseet, og fra NFHF. I mai 2000 ble utredningen ”Norsk Fyrmuseum” oversendt Fiskeridepartementet.¹⁹²

Utredningen ”Norsk Fyrmuseum” innebar en vesentlig senkning av ambisjonsnivå i forhold til Ersland’s utredning fra 1997. De grunnleggende ideene om nettverksorganisering, med sentralledd på Lindesnes, ble beholdt. Mens man tidligere hadde foreslått opp til 21 ansatte, ble det nå redusert til fem. To stillinger på Lindesnes, og én på hvert av de tre andre stedene. De årlige utgiftene til drifts- og prosjektmidler ble estimert til 5,7 millioner kroner.

På investeringsiden kuttet arbeidsgruppen ut de kostbare planene til nytt museumsbygg på Lindesnes, men fremholdt at det var nødvendig å bygge ut i Dalsfjord. Dette reduserte investeringsutgiftene fra 43,5 til 6,9 millioner kroner. Et annet strategisk grep i forbindelse med finansieringen, var at man inviterte til et spleiselag. Det gikk ut på at Fiskeridepartementet skulle bidra med 60 prosent, mens de resterende 40 prosentene, ble foreslått dekket fra lokalt og regionalt hold. Dessuten ble det lagt til grunn at fyrbetjeningen ved Lindesnes fyrstasjon, i noen grad kunne utføre arbeid for etatsmuseet.¹⁹³ Selv om heller ikke denne utredningen resulterte i noe umiddelbart gjennombrudd, hadde dette arbeidet stor betydning for det som skjedd videre i utviklingen av et etatsmuseum for Kystverket. Eynden hevdet det var:

(...) galt å si at utredningen havnet i en skuff. Aktørene i nettverket sørget for å holde saken varm i Stortingskorridorene og overfor departementet, slik at denne utredningen kom til å danne en premiss for det videre arbeidet med etatsmuseet, både med hensyn på nettverksmodellen og i forhold til finansieringsløsningen.¹⁹⁴

Bevaring er bra, formidling er bedre...

Vi har sett hvordan ulike fyrmiljø og frivillige fyrentusiaster fant sammen og en nasjonalt fyrhistorisk forening (NFHF), gjennom siste halvdel av 1990-tallet. Innad i foreningen, ble det dannet et ”fyrmuseumsnettverk”, som arbeidet for å etablere et nasjonalt fyrmuseum. Jeg har vist hvordan utvikling av verneplaner for fyrstasjoner ble et nasjonalt prosjekt, og at tiltakene knyttet til både museum og verneplaner var nært forbundet. Det var i stor grad de samme aktørene og

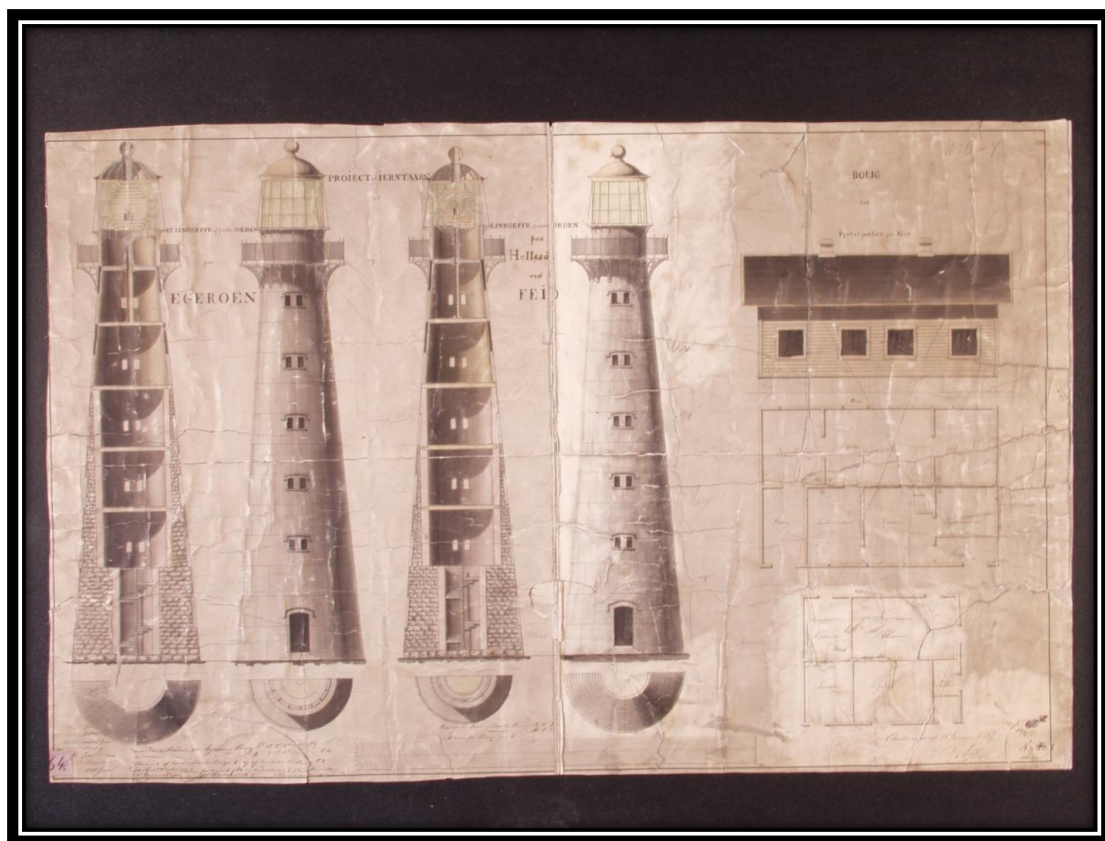
¹⁹² Kystverket (2000): s. 3-7.

¹⁹³ S. st.: s. 8, 28.

¹⁹⁴ Eynden (2009): s. 17.

miljøene som tok initiativ, og begge prosjektene kjempet om legitimitet hos Kystverket og Fiskeridepartementet. På en annen side ble etaten og departementet i en viss forstand avhengige av initiativtakerne som tok vare på fyrene og dokumenterte sektorens kulturminner og historie. På den måten dekket frivillige aktører, kommuner og fylkeskommuner, det statlige sektoransvaret for kulturhistorie.

Det kunne se ut som om en av utfordringene for å finne en løsning på fyrmuseumsspørsmålet og fredningssakene, hadde sammenheng med en kontrovers mellom Kystverket og Fiskeridepartementet. Hva bestod denne i? Var det i det hele tatt mulig å forplikte sektoren til å satse på både bevaring av fyrstasjonene og samtidig etablere fyrmuseum? Og fantes det andre aktører som kunne bidra til en løsning? Til tross for manglende bevilgninger fra myndighetene, bar det fyrhistoriske miljøet i Norge preg av optimisme ved inngangen til årtusenskiftet. Jeg skal i neste kapittel følge aktørenes initiativ og tiltak for å finne løsninger.

Kopi av originaltegningene av landets første støpejernstårnet på Egerøy fyrstasjon.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Tegningen fra Fyrdirektoratets arkiv på Riksarkivet.

Egerøy fyrstasjon, Norges første støpejernsfyrtårn fra 1854.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Foto: Rune Nylund Larsen.

Kapittel 4

Etablering av etatsmuseum (2001-2008)

Lysning i sikte

Vi har sett at aktørene som arbeidet med bevaring og ny bruk av fyrstasjoner etablerte et fellesskap gjennom en fyrhistorisk forening i 1997. Videre så vi at en gruppe av medlemmene dannet et ”fyrmuseumsnettverk”. De frivillige aktørene og Kystverket ble involvert i Riksantikvarens nasjonale verneplan for fyrstasjoner. Til tross for en del motgang i møte med statsapparatet, hadde det fyrhistoriske miljøet styrket seg gjennom 1990-tallet. Kystverket var imidlertid svekket som følge av et komplisert forhold til Fiskeridepartementet.

Det var en uholdbar situasjon at den overordnede bevilgningsmyndigheten og den fagansvarlige forvaltningsmyndigheten ikke opptrådte enhetlig. Hvordan kunne denne konflikten løses? For at museumsplanene skulle kunne realiseres, krevdes det både vilje og handling fra offentlig sektor. Hvilke andre muligheter forelå? Arbeidet med verneplaner og fyrmuseum hadde lenge blitt betraktet som to sider av samme sak, og kanskje hadde de bidratt til å støtte opp om hverandre. Imidlertid var begge tiltakene kostbare, og det var kanskje behov for å prioritere?

Jeg skal i dette kapittelet se nærmere på hva som skjedde med ”problemet Kystverket”, og hva dette hadde å si for den kulturhistoriske satsningen. Videre vil jeg vise hvordan Tusenårsskiftet ble ”en døråpner” for nye aktører. Avslutningsvis vil jeg peke på en rekke initiativ og tiltak, som bidro til at fyrmuseumsnettverket til slutt kom i havn.

Det nye Kystverket – flytting og kystkultur på dagsordenen

Fiskeridepartementet hadde instruert Kystverket om å styrke økonomifunksjonen, og tilsynelatende utøvd betydelig makt for å disiplinere etatens ledergruppe. Samtidig ble det igangsatt en mer grundig og omfattende prosess for å utvikle Kystverket. Allerede i oktober 1997 ble det nedsatt et offentlig utvalg (Totland-utvalget), som skulle utrede hvordan det var mulig ”å legge til rette for økt ressursutnyttelse og økt kapasitet i Kystverket”.¹⁹⁷ Utredningen ble presentert i 1999, og hovedkonklusjonene var i korthet at en

¹⁹⁷ NOU (1999:5): ”Det nye Kystverket”, s. 12.

egen ”produksjonsenhet” skulle skilles fra myndighets- og forvaltningsoppgavene. På sikt skulle denne organiseres som et statlig aksjeselskap (i dag Secora). De øvrige virksomhetsområdene i etaten ble foreslått organisert som en ”forvaltningsbedrift”, og en rekke funksjoner skulle *spesialiseres* gjennom opprettelse av ulike kompetansesentra ved Kystverkets regionkontorer. Dette som et alternativ til å gjøre ”de samme” oppgavene på fem steder i landet.

Musumsprosessen og Kystverkets innsats på kulturfeltet, var i svært liten grad berørt av de overordnede føringene som Totland-utvalget la frem. Imidlertid hadde utredningen noen konsekvenser som skulle vise seg å være av stor betydning for kulturaktiviteten. NOU’en fra 1999 understreket at det ikke var aktuelt å endre på regionsstrukturen eller lokaliseringen av Kystverkets hovedkontor. Samtidig var som nevnt etatens tillitt sterkt svekket. Derfor benyttet både fagforeninger og politikere dette til å tøye de foreslåtte omstillingstiltakene ytterligere. Det utspilte seg nærmest en svertekampanje, med deler av rikspresen som arena. En rekke avisartikler som rammet Kystverkets ledelse hardt, ble publisert i 1999 og 2000.¹⁹⁸ Dessuten var det mye som tydet på at det foregikk utstrakt lobbyvirksomhet i det skjulte. At ”noen hadde snakket sammen”, ble i alle fall tydelig gjennom den påfølgende Stortingsmeldingen som utredningen fra Totland-utvalget dannet grunnlaget for. Her ble det avslutningsvis sagt at ”*Regjeringen vil utrede nærmere om det skal foretas endringer i distriktsstrukturen, herunder utflytting av Kystdirektoratet fra Oslo til Ålesund*”.¹⁹⁹

Kort tid etter at rapporten som behandlet Kystverkets fremtid ble presentert, sa daværende kystdirektør Øyvind Gustavsen opp sin stilling. Dette til tross for at han satt i Totland-utvalget og at det kun var ca. ett år før åremålsstilling utløp. 16.oktober 2000 ble Øyvind Stene ansatt som kystdirektør. Han gikk til posten vel vitende om at han skulle gjøre store endringer med etaten. men at han umiddelbart etter tiltredelsen fikk beskjed om at det også innebar å flytte hovedkontoret til Ålesund, gjorde oppgaven gedigen.²⁰⁰ Det kan tyde på at utflyttingen i realiteten var besluttet før den reelle behandlingen i Stortinget. Det var bred politisk enighet om saken. Flere sentrale politikere fra Arbeiderpartiet hadde tydelig signalisert standpunktet offentlig.²⁰¹ Det borgelige flertallet som dannet regjering høsten 2001 – brukte senere utflyttingen av Kystverket som et

¹⁹⁸ VG (15.2.1999): ”Dødsbro skulle vært market”, s. 8. Og VG (19.2.1999): ”Tier om slokte fyr”, s. 18. Og VG (21.2.1999): ”Får stempel som mobbere”, s. 21, (Sistnevnte overskrift hadde et stort bilde av Kystverkets ledergruppe). Og Dagens Næringsliv (30.3.2000): ”Rot i Kystdirektoratet”, s. 14.

¹⁹⁹ St. Meld. Nr. 13 (2000-2001): ”Om organisering av Kystverket”, s. 15.

²⁰⁰ Kystglimt (2001 / nr. 1/2): ”Godt nyttår”, s. 1. Og Kystglimt (2001 / nr. 3): ”Stenes turbulente halvår”, s. 7.

²⁰¹ Møreforskning Molde A/S (2008): ”Når nasjonale oppgaver løses regionalt”, Rapport 83, s. 29.

forbilde for en desentraliseringsstrategi som ble frontet av statsråd Victor Normann (Høyre).²⁰²

Øyvind Stene var altså mannen som skulle gjenopprette Kystverkets tillit og anseelse. I tråd med instruksene fra Stortinget ble Kystverkets kjernevirksomhet spesialisert ved ulike regionkontorer. De sentrale oppgaver knyttet til *losvirksomheten* ble lagt til et eget kompetansesenter som ble opprattet i Kystverket Vest. Tilsvarende fikk Kystverket kompetansesentra for *fyr- og farled* ved regionkontoret i Midt – Norge, og *havneutbygging* i Kystverket Nordland.²⁰³

Foruten å gjøre de forventede og pålagte tiltakene, så han etatens kulturhistorie som en gunstig mulighet til å fremstå som en ansvarsfull og tradisjonsrik etat. Han stilte seg positiv til både NFHF og initiativet med å etablere etatsmuseum for Kystverket. I Fyrhistorisk årbok for 2002 understreket han at mange maritime kulturminner hadde stor betydning og identitetsskapende verdi, og at Kystverket for fremtiden ville legge vekt på å ivareta disse kulturverdiene. Han så for seg et tettere samarbeid mellom etaten og Riksantikvaren, fylkeskonservatorene, kommunene, samt de frivillige aktørene. På den måten skulle de fredede kulturminnene bevares gjennom ny alternativ bruk. Et viktig strategisk grep Stene gjorde for å sette fokus på disse oppgavene, var å ansette en egen ”fagansvarlig” for kulturminneforvaltning.²⁰⁴

Kystdirektøren ga stort rom for den nyansatte kulturmedarbeideren. Gjennom et bredt engasjement i de fleste relevante fora knyttet til maritim kulturhistorie – regionalt, nasjonal og internasjonalt, ble Kystverket en mer sentral aktør innen kulturminneforvaltningen. Stene viste også en personlig interesse for kulturfeltet, både gjennom å understreke verdien av dette i taler og artikler, så vel som deltagelse på kulturhistoriske arrangementer.²⁰⁵ Hans formelle legitimitet til å være offensiv på kulturfeltet var Stortingsmelding Nr. 28 (2000-2001), *Fyrstasjonene – Posisjon og betydning i en moderne navigasjonsinfrastruktur posisjon*. Her omtalte departementet på nytt vern av fyrstasjoner og museumsprosjektet i positive ordelag.²⁰⁶ Om fredningssaken ble det igjen hevdet at ”Fiskeridepartementet er positive til verneplanen og legger stor vekt på at det gjennom statlig aktivitet og lokal forankring blir iverksatt tiltak for å ta vare på den spesielle kystkulturen, og i denne sammenheng særlig

²⁰² Aftenposten (6.12.2002): ”Tilsyn på flyttefor”, s. 2. Og BT (15.4.2003): ”Utflytting av tilsyn”, s. 10.

²⁰³ Kystverket (2001).....

²⁰⁴ Stene (2002): ”Kystverket tenker fremover”, i Fyrhistorisk årbok 2002, s. 13-14. Og Eynden (2009): s. 17.

²⁰⁵ S. st. Og tale ved åpning av Tusenårsstedet på Lindesnes 27.2.2004. Og tale ved 350-årsjubileet ved Lindesnes fyrstasjon 25.6.2006. Og Kystglimt (2006 / Nr. 1): s. 2.

²⁰⁶ St. Meld. Nr. 28 (2000-2001): ”Fyrstasjonene – posisjon og betydning i en moderne navigasjonsinfrastruktur” s. 14-15.

fyrstasjonene”.²⁰⁷ Imidlertid ble det ikke bevilget ressurser i de påfølgende statsbudsjetter til verken oppfølging av verneplanen eller for å iverksette andre aktiviteter innen kulturminneforvaltning. Derimot bar nevnte Stortingsmelding bud om at de siste 31 fyrstasjonene skulle avbemannes, og videre at den eiendomsmasse Kystverket ikke hadde tjenestelig behov for, skulle avhendes eller leies ut på langsiktige kontrakter. Riktignok ble det understreket at fyreiendommene fortrinnsvis skulle komme allmennheten til gode, men hensikten var at ”*etaten ikke påføres unødige kostnader i forbindelse med forvaltning, drift og vedlikehold av disse*”.²⁰⁸ Når det gjaldt museumsetableringen, refererte departementet i til planene som lå i utredningen om Norsk Fyrmuseum fra 2000, og uttrykte at:

*Fiskeridepartementet er i utgangspunktet positiv til den foreslåtte museumsløsningen. På grunn av investeringsbehov og rådende vedlikeholdssituasjon i fyrtjenesten, kan departementet likevel ikke tilrå å prioritere denne aktiviteten på bekostning av arbeidet med å trygge sikkerheten og fremkommeligheten i farledene langs kysten.*²⁰⁹

Det var altså fortsatt tvetydige signaler fra fiskeri- og kystsektoren. Vel, var det kanskje nyttig å ha en egen kulturfaglig medarbeider i Kystverket, det resulterte i økt produksjon av publikasjoner og andre formidlingsmessige tiltak i ulike medier og fora. Men det var begrenset hva Kystverket kunne utrette i forhold til de større og kostnadskrevende oppgavene knyttet til oppfølging av verneplanen, og ikke minst etablering av etatsmuseum.

Under Stortingsbehandlingen av meldingen fra 2001 om fyrstasjonene, ble spørsmålet om etablering av etatsmuseum gjenstand for debatt. Samferdselskomiteen understreket i sin innstilling at ”*Komiteen har merket seg at en museumsløsning for norske fyr (...) [og] forutsetter at dette ikke fører til at det går for lang tid før det finnes en løsning*”.²¹⁰ I Statsbudsjettet for 2002 svarte departementet med at det fortsatt ikke var finansielt rom for et museum, men at saken ville bli fulgt opp med en fremdriftsplan for Stortinget i løpet av 2002.²¹¹ For å sette museumssaken i riktig perspektiv, skal jeg se nærmere på et annet forhold som hadde innvirkning på den videre utviklingen.

²⁰⁷ St. Meld. Nr. 28 (2000-2001): s. 15.

²⁰⁸ S. st.: s. 12.

²⁰⁹ S. st.: s. 15.

²¹⁰ Innst. S. Nr. 288 (2000-2001): s. 7.

²¹¹ St. prp. Nr. 1 (2001-2002), Fiskeridepartementet,

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/regpubl/stprp/20012002/st-prp-nr-1_2001-2002/8.html?id=458381 (Sist besøkt 24.5.20119).

Millenniumsjubileum og ”Tusenårssted”

Ettersom Fiskeridepartementet stadig unnlot å ta stilling til finansieringen av etatsmuseet, fant initiativtakerne det nødvendig å rette blikket mot andre mulige bidragsytere. I utredningen om Norsk Fyrmuseum fra 2000, ble det i motsetning til den forutgående fra 1997, ikke søkt om investeringsmidler til museumsbygg på Lindesnes. Bakgrunnen for det kan forstås blant annet ut i fra en strategi om å legge frem en løsning som hadde lavere kostnader, men det var også andre taktiske motiver i bildet. For det første hadde Stiftelsen Lindesnes Fyr allerede en langsiktig leieavtale med Kystverket om bruk av det ene fyrvokterboligen til museumsformål. Dessuten lyktes stiftelsen, med god støtte fra Vest-Agder fylkeskommune og Norge 2000 A/S å oppføre et service- og informasjonssenter i tilknytning til fyrstasjonen, våren 2000.²¹² Det viktigste var imidlertid at Lindesnes fyrstasjon ble valgt ut som ”tusenårssted” i Vest-Agder fylke, og på den måten fikk et betydelig investeringsbidrag fra Kulturdepartementet til et museumsanlegg med alle fasiliteter for både publikum og formidlerne.²¹³

Kulturdepartementet hadde nemlig iverksatt et særskilt tiltak i forbindelse med tusenårsskiftet. I erkjennelsen av at markeringen av dette ville ledsage mange begivenheter av kortvarig karakter, ønsket departementet at det også skulle gis:

Rom for en mer varig markering. Begivenhetene kan omdannes til opplevelse, innsikt og kunnskap ved å iverksette enkeltprosjekter av langsiktig verdi (...) Tusenårsprosjektet kan ha mange former og være av ulik varighet innenfor perioden 2000-2005. Noen prosjekter vil være tilbakeskuende, noen skal ta for seg øyeblikket, og andre kan være fremadskuende”.²¹⁴

For å gi et ekstra løft for den regionale og lokale kultursatsningen knyttet til millenniumsmarkeringen, ble det dessuten opprettet en egen tilskuddsordning for etablering av ”tusenårssteder” i fylkene og kommunene.²¹⁵ Kulturdepartementets intensjon med dette tiltaket var at:

Tusenårsstedene i fylkene skal bidra til at anlegg, institusjoner, kulturmiljøer, naturområder m.v. av stor historisk, kulturell og miljømessig verdi blir tatt vare på og markert på en særskilt måte. Tusenårsstedene

²¹² Kystverket (2000): s. 18.

²¹³ Eynden (2009): s. 21.

²¹⁴ St. prp. Nr. 55 (1997-1998): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stprp/19971998/stprp-nr-55-1997-98-/3.html?id=201856>, (sist besøkt 18.5.2011).

²¹⁵ S. st.

*skal ha en nasjonal kulturell og miljømessig betydning som peker utover det enkelte fylket.*²¹⁶

Det var i den forbindelse at Stiftelsen Lindesnes fyr så en alternativ mulighet til å finansiere et byggeprosjekt med sikte på å etablere etatsmuseum for Kystverket. Dette krevde imidlertid at stiftelsen i første omgang måtte friste Lindesnes kommune til å søke, og dernest føre en intern kamp i regionen, for å overbevise fylkeskommunen om at Lindesnes fyr var egnet til å være fylkets offisielle valg av ”tusenårssted”.

Lindesnes kommune er befolkningsmessig en liten kommune. Med sine drøyt 4000 innbyggere, var det blant de minste kommunene i Vest-Agder fylke.²¹⁷ Slik sett kunne kommunen ha vanskeligheter med å vinne frem i den regionale nominasjonen, i konkurranse med eksempelvis prosjekter i fylkeshovedstaden Kristiansand. Til gjengjeld ligger Lindesnes fyrstasjon på det sydligste fastlandspunktet i Norge, noe som i historisk perspektiv bokstavelig talt har ”satt Lindesnes på kartet”. I eldre kart over Nord-Europa, finner man Lindesnes fyr som det sentrale ”landkjenningsstedet” når sjøfarende kom syd fra til Norge.²¹⁸ ”Sydkapp” hadde som tidligere nevnt også vist seg å ha stor attraksjonsverdi for turister, uten at det har vært gjort store satsninger i form av infrastruktur og tilrettelegging for besøkende. Dessuten var Lindesnes fyrstasjons tiltenkte rolle, som sentralledd i et fremtidig nasjonalt fyrmuseum, noe som passet godt med Kulturdepartementets målsetting og intensjoner. Med disse forutsetningene antok både stiftelsen og Lindesnes kommune at det var gode muligheter for å lykkes.

Det var innledningsvis noe uenighet om hvor stort omfanget av satsningen skulle være. Mens kommunen siktet stort med planer for å utvikle hele fyrområdet på Lindesnes med en kostnadsramme i ”hundremillioners-klassen”, var stiftelsens forslag mer nøkternt, med et estimat på 19,3 mill. kroner. Av hensyn til hva som kunne være realistisk å få fra Staten og ikke minst hva fylkeskommunen maktet å bidra med, ble sistnevnte forslag fremmet for fylkestinget. Forslaget innebar å sprengte ut et fjellareal på ca. 800 kubikkmeter, under fyrstasjonen på Lindesnes. Dette skulle gi rom for en fjellhall med auditorium for 150 personer, vestibyle med kafeteria og to utstillingssaler. Denne modellen ble betraktet som en ”minimumsløsning”, hvor man kalkulerte med et tilskudd fra Kulturdepartementet på 10 mill. kroner, og det resterende var tenkt fordelt mellom henholdsvis kommunen og fylkeskommunen.²¹⁹

²¹⁶ St. prp. Nr 1 (1999-2000): Kulturdepartementet, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stprp/20022003/stprp-nr-1-2002-2003-/11.html?id=206821>, (sist besøkt 18.5.2011)

²¹⁷ SSB (2011): Befolkningsstatistikk, http://no.wikipedia.org/wiki/Lindesnes_kommune, (sist besøkt 18.5.2011).

²¹⁸ Eynden (1997): s. 65, 70-73.

²¹⁹ Eynden (2010): Intervju. Og Stiftelsen Lindesnes fyr: Udatert notat (antagelig 1999).

For å vinne frem i kampen om å få ”Tusenårsstedet” lagt til Lindesnes, var det nødvendig å skaffe støtte fra politikere i de omkringliggende kommunene, så vel som på fylkesnivå. Det kan se ut som Lindesnesmiljøet gjorde en god jobb i den forbindelse. Da fylkestinget skulle ta endelig stilling til valg av ”tusenårssted” i desember 2000, forelå det to alternativer. Lindesnesprosjektet ble valgt, med 42 mot 3 stemmer.²²⁰ Fylkeskommunen sendte i sin tur den offisielle søknaden til Kulturdepartementet, som vedtok en bevilgning på 9 mill. kroner til etablering av Vest-Agders ”tusenårssted”, fordelt over budsjettårene 2002-2003 og 2003-2004.²²¹

Fylkeskommunen nedsatte en styringsgruppe og en byggekomité, og i september 2003 smalt den første salven i fjellet under Lindesnes fyrstasjon. Kostnadsoverslaget var nå steget til 24,5 mill. kroner. Kulturdepartementets bidrag var allerede fastsatt (9 mill. kroner), og det resterende måtte dekkes inn av fylkeskommunen og Lindesnes kommune. Det ble inngått en avtale om en fordeling av regningen på 14 mill. kroner og 1,5 mill. kroner.²²²

Hva med Fiskeridepartementet og Kystverket?

I lys av tusenårsprosjektet som var under utvikling på Lindesnes, med statsstøtte fra Kulturdepartementet og lokal finansiering fra både fylkeskommune og kommune, er det nærliggende å spørre hvordan Fiskeridepartementet og Kystverket forholdt seg til dette, og i hvilken grad sektoren så dette i sammenheng med museumsspørsmålet. For både Vest-Agder fylkeskommune og Lindesnes kommune var det nemlig ”sterkt ønskelig at realiseringen av tusenårsprosjektet kan koordineres med etableringen av Norsk Fyrmuseum”.²²³

Kystverket hadde som grunneier gitt tillatelse til å sprengte ut fjellhallen, og var invitert med i styret av tusenårsprosjektet og i styret på stiftelsen, som nå hadde endret navn til Stiftelsen Lundesnes Fyrmuseum. For øvrig er det rimelig å betrakte Kystverket i denne fasen som en ”passiv medspiller”. *Passiv*, fordi Fiskeridepartementet ikke heller i budsjettet for 2002, bevilget midler til formålet, og *medspiller* i den forstand at det så langt det var mulig, stilte seg bak og støttet initiativene knyttet til utviklingen av Lindesnes fyrstasjon som ”tusenårssted” og arbeidet som ”fyrmuseumsnettverket” gjorde for å etablere etatsmuseum.

²²⁰ Vest-Agder fylkeskommune (2000): J. Nr. 2000/04733, Ark. Nr. E:C03. Og Fylkestinget 13.12.2000 59/2000.

²²¹ St. prp. Nr. 1 (2002-2003): Kulturdepartementet,

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stprp/20022003/stprp-nr-1-2002-2003-/11.html?id=206821>, (besøkt 18.5.2011).

²²² Kystverket (Brev av 10.6.2003): J. Nr. 2003/2931 Ark. Nr. 629.

²²³ Stiftelsen Lindesnes Fyr (Referat av 18.10.01):Møte mellom Vest-Agder fylkeskommune, Lindesnes kommune og Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum.

Til tross for at Fiskeridepartementet tilsynelatende hadde vært avventende i museumsspørsmålet, og til en viss grad nedtonet sitt ansvar i dette øyemed, ble som nevnt diskusjonen holdt i live av Stortinget. Samferdselskomiteen understreket på nytt viktigheten av å få fremdrift i saken,²²⁴ og i Statsbudsjettet for 2003 signaliserte departementet at det ville be Kystverket ”*utrede kostnadene ved å etablere et etatsmuseum på Lindesnes fyr (...) å utrede kostnadene ved å etablere en nettverksløsning*”.²²⁵

Det kan være grunnlag for å anta at det rikspolitiske miljøet, med bakgrunn fra Vest-Agder og Møre og Romsdal, har spilt en rolle for at Fiskeridepartementet kom på gli i museumssaken. Forut for departementets kursendring i 2003, var initiativtakerne i Vest-Agder preget av usikkerhet, som følge av at Kulturdepartementet ga støtte til tusenårsprosjektet, mens Fiskeridepartementet unnlot å bevilge midler til museumssatsning. I den situasjonen kom Vest-Agdermiljøet frem til følgende strategi:

*På bakgrunn av de posisjoner både Ansgar Gaberielson og Jon Lilletun nå er havnet i, bør det rettes en felles personlig henvendelse fra fylkesordfører og ordfører til disse to hvor en ber om at det med henvisning til Stortingets behandling av St. meld 28 (2000-2001) tas et prinsippvedtak om opprettelsen av Norsk Fyrmuseum.*²²⁶

I Stortingsmeldingen som det vises til, hadde altså Fiskeridepartementet på den ene siden uttrykt støtte til museumsetableringen, men unnlot likevel å sette av ressurser til formålet, på grunn av at hensynet til sikkerheten langs kysten måtte prioriteres. Videre hadde Gabrielsen (H) som nevnt, høsten 2001, blitt utnevnt til statsråd, og Lilletun var parlamentarisk leder i Kristelig Folkeparti. KrF inngikk i den samme borgelige regjeringskoalisjonen som vant valget i 2001. Dessuten fikk Kjell Løvik (H) fra Dalsfjord i Volda, vervet som leder av Samferdselskomiteen på Stortinget, etter valget i 2001. I hvilken grad og retning disse personene eventuelt har påvirket utviklingen knyttet til etableringen av Kystverkets etatsmuseum lar seg vanskelig dokumentere. Eynden har i den sammenheng påpekt at ”*fyrmuseet er et eksempel på at tverrpolitisk enighet ikke alltid er den beste garantien for å drive en sak gjennom i budsjettssammenheng*”.²²⁷ Men i samme artikkel fremhevet han også betydningen av den innsatsen både Gabrielsen og Løvik gjorde for etableringen av Kystverkets etatsmuseum.²²⁸

²²⁴ Budsjett-innst. S. Nr. 13 (2001-2002): <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Budsjett/2001-2002/innb-200102-013/5/#a1.2.2.1> (besøkt 18.5.2011)

²²⁵ St. Prp. Nr. 1 (2002-2003): Fiskeridepartementet, s. 29.

²²⁶ Stiftelsen Lindesnes Fyr (18.10.2001): Referat fra Møte Vest-Agder fylkeskommune, Lindesnes kommune og Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum.

²²⁷ Eynden (2009): s. 17.

²²⁸ S. st.: s. 7, 17.

Museumsaktørene ruster opp

Så tilbake til fremdriften i museumssaken. Som følge av signalene Fiskeridepartementet ga i Statsbudsjettet for 2003, bestilte departementet en rapport om statusen i fyrstjenesten, samt en utredning om eventuell etablering av etatsmuseum.²²⁹ Her ble det presisert at Kystverket særlig skulle vurdere to alternative museumsløsninger. En som tok for seg kun Lindesnes fyrstasjon som lokasjon ("Lindesnesmodellen"), og en som bygde på intensjonene som "fyrmuseumsnettverket" hadde kjempet for i flere år, "nettverksmodellen". Før jeg går nærmere inn på hva som kom ut av Kystverkets museumsutredning fra 2003, kan det være nyttig og ta et sideblikk for å oppsummere situasjonen i "fyrmuseumsnettverket".

Mye av aktiviteten knyttet til alternativ bruk av fredede fyrstasjoner og ikke minst arbeidet med et nasjonalt museum, dreide seg om Lindesnes og det fyrhistoriske miljøet i Vest-Agder. Riktignok spilte denne regionen en svært sentral rolle i disse sammenhengene, men det skjedde også en positiv utvikling andre steder. Både i kraft av de andre aktørene i "fyrmuseumsnettverket", og at stadig flere fyrstasjoner ble tatt i bruk til alternative formål.

Obrestad fyrstasjon inngikk i et nært samarbeid med museumsaktørene på Tungenes.²³⁰

²²⁹ Fiskeridepartementet (23.12.2002): "Tildelingsbrev for 2003... pkt 4.2.2", J. nr. 2002/ 1262.

²³⁰ Foto: Rune Nylund Larsen.

På Tungenes fyrmuseum hadde man i samarbeid med Riksantikvaren gjennomført en grundig restaureringsprosess, der fyrstasjonen ble tilbakeført interiør- og ekstreriørmessig til 1930-talls stil.²³¹ Randaberg kommune hadde videreutviklet stedet som besøksmål, og kultursjef Egil Larsen involverte seg personlig i dette arbeidet. Dessuten var kommunen godt i gang med å initiere et tverrkommunalt prosjektsamarbeid med flere nabokommuner med sikte på at flere fyrstasjoner i regionen skulle restaureres og gjøres tilgjengelig for allmennheten. Prosjektet, som ble kaldt ”En kjede av fyr”, bidro til å skape positiv oppmerksomhet for ”fyrstasjonen” generelt. Tungenes fikk gjennom dette vist at det tok sitt ansvar som del av et potensielt nasjonalt museum, og utviklet et nært forhold til sine ”nabofyr”. Som en del av prosjektet ble det utgitt et bokverk som presenterte alle de ti fyrstasjonene som var med i ”kjeden”.²³²

I Møre- og Romsdal var situasjonen noe annerledes. Av de fyrmiljøene som er beskrevet tidligere, fungerte Alnes fyrstasjon fortsatt som grendehus for lokalbefolkningen. Dessuten lyktes Stiftinga Alnes Fyr å få til en avtale med Hurtigruta og ”turistkontoret” i Ålesund om faste guidede turer til fyret. Slik steg publikumstilstrømningen, og sørget for en forutsigbar egeninntjening for stiftelsen. Etter hvert ble både bolighuset og fyrtårnet tatt i bruk for kunstutstillinger, og kunstneren Ørnulf Opdals malerier har i den forbindelse hatt stor betydning for Alnes fyrstasjon som besøksmål. Ildsjelene i miljøet på Alnes fyr var helt fra NFHF ble stiftet i 1997, aktive i det nasjonale foreningsarbeidet og bidro jevnt med artikler til Fyrhistorisk årbok.²³³ Imidlertid ble det regionale samarbeidet mellom Alnes fyr og Dalsfjord fyrmuseum avvirket.

I hvilken grad dette hadde betydning for utviklingen av museumssaken generelt og i Dalsfjord spesielt, er vanskelig å si. Fasiten i 2003 var i hvert fall at ”fyrarbeiderbygda” fortsatt stod uten ordentlige museumslokaler, og hadde svært begrenset økonomisk handlingsrom for å sette i gang museumsfaglige tiltak. Det Voldingene faktisk hadde fått til av vesentlig betydning, var en garanti fra Møre- og Romsdal fylke og Volda kommune, om at disse ville bidra økonomisk, dersom Staten bevilget sin andel, etter den foreslåtte 60/40 finansieringsmodellen i utredningen om Norsk Fyrmuseum fra 2000.²³⁴ Dessuten var primus motor i Dalsjordmiljøet, Kjell Viken, i gang med to store dokumentasjonsprosjekter. Det ene gikk ut på å registrere og digitalisere gammelt fotomateriale i samarbeid med Lofotmuseet. Det andre bestod i en omfattende kildeinnsamling ved å intervjuje pensjonerte fyr- og havnearbeidere.

²³¹ Erslund (2004): ”En kjede av fyr”, Randaberg kommune, s. 70-72. Og Lindaas & Bickhardt (2006): ”Fyrfolk”, Selja forlag, s.120-129.

²³² Erslund (2004).

²³³ Lindaas & Bickhardt (2006): s.34-43.

²³⁴ Kystverket (10.6.2003): J. nr. 2003/2931, A. nr. 629, s. 13-14.

I sistnevnte prosjekt ble Bjørn Arild Hansen Ersland hyret inn for å bidra, noe som resulterte i at han senere publiserte dette materialet i bokform.²³⁵ Begge tiltakene ble gjort med finansiell støtte fra Kystverket.²³⁶

Når det gjaldt Lofotmuseet, som var den eneste parten i nettverket som allerede hadde en veletablert museumsorganisasjon, kunne utfordringene se mindre omfattende ut. Museet var på en måte det ”autoriserte alibiet” for de tre andre aktørene, og bisto disse i faglige og administrative spørsmål. Lofotmuseet hadde helt fra sin opprinnelse i 1976, hatt sitt museale hovedfokus knyttet til utviklingen av Lofotfisket. Derfor ble det nærliggende at dets rolle i nettverkssammenhengen ble rettet mot Kystverkets fiskerihavneutbygging, som var et stort virksomhetsområde for etaten. Lofotmuseets ekspertise innen fotodigitalisering ble dessuten benyttet i forbindelse med at Kystverket skulle avlevere eldre arkivmateriale til Riksarkivet og Statsarkivene.²³⁷

*Lofotmuseet i Kabelvåg.*²³⁸

Et strategisk valg aktørene i ”fyr museumsnettverket” gjorde, var å tilpasse seg Kystverkets nye organisasjonsplan. Som tidligere nevnt, hadde Kystverket som en del av omorganiseringen i 2002, opprettet kompetansesentra ved regionkontorene som hadde nasjonale arbeidsoppgaver innenfor henholdsvis fyr- los og havnevirksomheten. For å knytte bedre kontakt og være nærmest mulig fagmiljøet organiserte museumsaktørene seg tilsvarende. Tungenes tok et

²³⁵ Ersland (2010).

²³⁶ Kystverket (13.6.2002): J. nr. 2002/3138, 2002/6574, A. nr. 046.4. Og Ersland (2010): s. 5.

²³⁷ Kystverket (2000): s. 25-26.

²³⁸ Foto: Thomas Røymyr.

spesielt ansvar for å dokumentere loshistorien. Dalsfjord hadde et fortrinn for å ta seg av firsiden – det var jo nettopp det som var grunnlaget for at museumsinteressen i ”fyrbyggerbygda” kom i stand. Lofotmuseet tok seg av havnehistorien. Det passet også godt, både på grunn av det oppstartede arbeidet med fiskerihavner. Dessuten ble Statens Havnevæsens første distriktskontoret opprettet i 1874, på nabotomten til Lofotmuseet. I det perspektivet var det også et geo-historisk poeng at havnehistorien skulle dokumenteres i Kabelvåg. Lindesnes, som utgjorde et administrativ og strategisk sentralledd i nettverksgruppen, tok også ”paraplyrollen” i faglig sammenheng, og dekket hele Kystverkets virkefelt. I kjølvannet av den nye rollefordelingen, ble betegnelsen ”fyrmuseumsnettverk” endret til ”etatsmuseumsnettverk”.²³⁹

Ny museumsutredning og status om fyrtjenesten

Helt siden slutten av 1980-tallet, hadde det pågått to parallelle prosesser knyttet til fyrenes kulturhistorie. Den ene var å bevare fyrstasjonene gjennom fredning, og den andre var å formidle fyrhistorien gjennom etablering av museum. Førstnevnte hadde resultert i en Nasjonal verneplan for fyrstasjoner. Kostnadene knyttet til dette, ville først gjøre seg gjeldene etter at fredningsvedtakene var gjennomført (2001). Da Kystverket i 2003 utredet museumsdannelse og status i fyrtjenesten, kan det se ut som etaten gjorde en prioritering av de kulturhistoriske oppgavene.

Under omtalen av ”situasjonen i fyrtjenesten”, ble utfordringene knyttet til vedlikeholdsetterslepet nedtonet. Utfordringene knyttet til Nasjonal verneplan for fyrstasjoner ble i liten grad vektlagt fra Kystverkets side. Effektiviseringsgevinsten ved å avbemanne de siste 31 fyrstasjonene, ble ikke foreslått anvendt til vedlikehold eller bevaring av fyrstasjoner. Derimot bar Kystverkets svar til departementet preg av at det innenfor fyrtjenesten var behov for investering i nye anlegg og teknologisk utvikling.²⁴⁰ Den delen som tok for seg å utrede etablering av etatsmuseum, var svaret til departementet tydelig: Kystverket slo fast at de ”er positive til etablering av et etatsmuseum. Vi ser dette som en fin måte å ta det sektoransvaret vi er pålagt”.²⁴¹

I oppdraget hadde Fiskeridepartementet bedt om en organisasjonsplan og et finansieringsforslag, for både en løsning på Lindesnes fyrstasjon og en som var organisert som et nettverk. Dette fant Kystverket grunn til å tolke og presisere på følgende måte:

²³⁹ Kystverket (10.6.2003): J. Nr. 2003/29 Ark. Nr. 629. Og Fiskeridepartementet (21.6.2005): ”Rapport fra arbeidsgruppen for etablering av etatsmuseum for Kystverket”

²⁴⁰ Kystverket (10.6.2003): J. Nr. 2003/29 Ark. Nr. 629.

²⁴¹ S. st.

Med "Lindesnesmodellen" ser vi for oss et etatsmuseum lokalisert på Lindesnes hvor all drift samles på et sted, men der det avsettes prosjektmidler i så stor grad at man kan favne over aktuelle lokale/regionale initiativ i over hele landet. Med et regionalt utgangspunkt under Vest-Agder fylkeskommune vil denne modellen ta form av en konsolidert enhet (...) Når det gjelder "Nettverksmodellen" legger vi i hovedsak frem de innspill og budsjettplaner som nettverksgruppen for Norsk Fyrmuseum har presentert. Her tas det utgangspunkt i hovedkonklusjonene fra rapporten om etablering av Norsk Fyrmuseum, oversendt Fiskeri-departementet i juni 2000 (...) lokalisert på henholdsvis Lindesnes, Tungenes, Dalsfjord og Lofoten, hvor av Lindesnes er tiltenkt rollen som et "nav i nettverket".²⁴²

Kystverket trakk frem fordeler og ulemper ved begge alternativene. I korte trekk gikk dette ut på at "Nettverksmodellen" hadde det fortrinn at "etatsmuseumsnettverket" allerede eksisterte. Dessuten ga denne varianten en bred nasjonal spredning, der de enkelte avdelingene kunne satse på sine nisjer. Til sammen favnet dette over hele Kystverkets virkefelt på en utfyllende måte. Problemene med å bygge et slikt *nettverk*, var at det stred mot Kulturdepartementets nyetablerte museumsreform. Denne tok sikte på at mindre museum skulle slutte seg sammen i *regionale konsolidert nettverk*. Hensikten med dette var å effektivisere museumsdriften ved å samle administrative oppgaver på et sted i en større organisasjon, for derved å frigjøre mer ressurser til museumsfaglig arbeid.²⁴³

Dersom Museumsreformen ble lagt til grunn, ville "Lindesnesmodellen" være mest egnet. Dette hadde Statens senter for arkiv, bibliotek og museumsforvaltning (ABM-utvikling) allerede informert Fiskeridepartementet om.²⁴⁴ Ved å samle alle ressursene på Lindesnes, kunne museet utgjøre en egen konsolidert enhet. En slik løsning hadde også den fordel at det kunne utløse driftsstøtte fra Kulturdepartementet. Dessuten pekte Kystverket på at fagmiljøet og kompetansen trolig ville bli sterkere, dersom alt var lokalisert på ett sted, fremfor at det satt fire konservatorer på "hvert sitt nes". Den ekstra drahjelpen man fikk ved at Lindesnes var valgt som tusenårssted i Vest-Agder ble også nevnt. Det svake punktet ved å satse på Lindesnesmodellen lå primært i at etatsmuseet ville miste noe av den nasjonale spennvidden, samt spesialkunnskap som de andre avdelingene kunne bidra med, ifølge Kystverkets utredning.²⁴⁵

²⁴² Kystverket (10.6.2003): J. Nr. 2003/29 Ark. Nr. 629.

²⁴³ St. meld. Nr. 22 (1999-2000): "Kjelder til kunnskap og oppleving" (ABM-meldingen). Og St.meld. nr. 48 (2002-2003): "Kulturpolitikk fram mot 2014" (Kultur-meldingen), s 178.

²⁴⁴ ABM-utvikling (11.2.2003): "Fiskerimuseer og kystkultur", J.Nr. 2001/650 EHe, kopi til Kystverket.

²⁴⁵ Kystverket (10.6.2003): J. Nr. 2003/29 Ark. Nr. 629.

En tredje løsning kom, men én fyr manglet

Utredningen fra 2003 kommenterte ytterligere en utfordring knyttet til ”nettverksmodellen”, noe Eynden senere presiserte.²⁴⁶ Dette dreide seg om hvordan de fire museumsorganisasjonene skulle administreres. De var i utgangspunktet svært ulikt organisert: Lindesnes fyrmuseum var en selvstendig stiftelse, Tungenes fyrmuseum ble drevet i kommunal regi, mens Dalsfjord fyrmuseum hadde status som frivillig forening. Lofotmuseet var nettopp blitt en konsolidert enhet, og innlemmet i Museum Nord.²⁴⁷ Derfor gikk Kystverket avslutningsvis i utredningen lenger enn det departementet hadde bedt om, da en tredje museumsløsning ble antydnet.²⁴⁸

”Lindesnesmodellen” og ”nettverksmodellen” var til tilsynelatende motsetningsfylte. Kystverket forsøkte i samarbeid med aktørene og seniorrådgiver Espen Hernes fra ABM-utvikling, å trekke ut det beste av de to modellene. Den tredje modellen tok sikte på å legge hovedvekten på ett sted i første omgang, men at det ble avsatt forpliktende prosjektmidler til de tre andre partene i nettverket. På lengre sikt kunne det utvikles til et nettverksbasert etatsmuseum, som tilfredsstilte museumsmyndighetenes *nettverksforståelse*.²⁴⁹

En konsekvens av den tredje løsningen var dessuten at det åpnet for en utsettelse av investeringsspørsmålet i Dalsfjord. Det er vanskelig å se at dette var noen ønskeløsning, spesielt ikke for de frivillige ildsjelene på Sunnmøre. Imidlertid måtte det hensynet vike, til fordel for å få et prinsipp vedtak i Fiskeridepartementet om en formell opprettelse av Kystverkets etatsmuseum. Den forutgående ”holmgangen” med Fiskeridepartementet, knyttet til de kulturhistoriske tiltakene, bar preg av at det var kostnadesnivået som var problemet. I det perspektivet må også utredningens økonomiske ramme forstås. da ”den tredje løsningen” foreslo en statlig finansiering på 5,7 mill. kroner, hvis investeringsmidler ble holdt utenfor. Statens andel var i tråd med tidligere planer tenkt, å utgjøre 60 % av totalkostnadene på 9 mill. kroner. Det innebar at de resterende 40 % (3,3 mill. kroner) måtte dekkes inn lokalt og regionalt. Kystverket hadde fremskaffet garantier for at disse midlene var tilgjengelige, og utredningen ble sendt til departementet i juni 2003.²⁵⁰

Alt lå nå til rette for en stor markering på Lindesnes fyrstasjon i 2004, i forbindelse med at Tusenårsstedet skulle innvies og Kystverkets etatsmuseum formelt åpnes. Tusenårsstedet stod så godt som ferdig, og fjellhallen under fyret

²⁴⁶ Eynden (2009): s. 17-18, 22.

²⁴⁷ S. st.: s. 18.

²⁴⁸ Kystverket (10.6.2003): J. Nr. 2003/2931, Ark. Nr. 629.

²⁴⁹ S. st.

²⁵⁰ S. st.

var arena for et festarrangement. 25. juni 2004 ønsket Fylkesordfører Thore Westermoen velkommen til over hundre inviterte gjester. Han hadde bedt fiskeriminister Svein Ludvigsen (H) til begivenheten, men han kom ikke.²⁵¹ Fiskeridepartementet hadde nemlig ikke like stor grunn til å feire som fylkeskommunen, for det ble ikke bevilget penger til etablering av etatsmuseum i 2004. Ingen kunne heller ikke love noe for 2005 heller.

*Fjellhallen under Lindesnes fyrstasjon.*²⁵²

Riktig nok fikk Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum prosjektstøtte fra Fiskeridepartementet på 600 000 kroner.²⁵³ Dette hadde sammenheng med at til tross for manglende handling når det gjaldt etableringen av etatsmuseet, hadde det skjedd noen endringer i departementets kulturprofil i 2003. Det ble innført en særskilt tilskuddspost til kulturformål på 2 mill. kroner.²⁵⁴ Når det gjaldt den videre skjebnen til Kystverkets etatsmuseum nedsatte departementet, etter anmodning fra Stortingets Samferdselskomité²⁵⁵, en arbeidsgruppe som fikk i mandat å vurdere:

²⁵¹ Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum (2004):Årsrapport, s. 6.

²⁵² Foto: Rolf Dybvik

²⁵³ Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum (2004): Årsrapport, s. 15.

²⁵⁴ St. prp. Nr. 1 (2002-2003): Fiskeridepartementet,

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/regpubl/stprp/20022003/stprp-nr-1-2002-2003-/6.html?id=287868>, (sist besøkt 18.5.2011).

²⁵⁵ Budsjett–Innst. Nr. 13 (2003-2004).

<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Budsjett/2003-2004/innb-200304-013/7/>, (sist besøkt 18.5.2011).

de ulike modellene for et etatsmuseum som var foreslått, med spesiell vekt på en nettverksløsning (...) Klarlegge hvilken rolle lokale og regionale aktører kan spille i arbeidet med å etablere et nasjonal fyrmuseum / etatsmuseum for Kystverket.²⁵⁶

Arbeidsgruppen møttes første gang våren 2004, og bestod av avdelingsdirektør Thomas Kobro (Fiskeridepartementet leder), rådgiver Inger–Lise Sogstad (Fiskeridepartementet, sekretær), spesialrådgiver Jo van der Eynden (Vest-Agder fylkeskommune / ”etatsmuseumsnettverket”) og seniorrådgiver Knut Baar Kristoffersen (Kystverket).²⁵⁷ I arbeidsgruppens innstilling som ble lagt frem for Stortingets Samferdselskomité før sommeren 2005, ble det blant annet foreslått at:

En tar utgangspunkt i den allerede etablerte Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum som driftsorganisasjon for etatsmuseet. Videreføring av nettverkssamarbeidet bør skje ved at Stiftelsen inngår avtaler og yter tilskudd til de tre andre.²⁵⁸

Videre ble finansieringsmodellen med en ”60/40 fordeling” mellom Staten og lokale- og regionale aktører opprettholdt. Den totale kostnadsrammen var basert på på 9 mill. kroner.²⁵⁹ Dessuten ble det forutsatt at de to tidligere fyrmestrene ved Lindesnes, skulle ha sin arbeidsplass på fyrstasjonen, og stilles til rådighet for etatsmuseet.²⁶⁰ Dette var også et ønske fra betjentene, og Kystverket bekreftet formelt denne løsningen, til tross for at Lindesnes fyrstasjon ble avbemannet i 2003.²⁶¹

Fiskeri- og kystdepartementets arbeidsgruppe valgte å se bort i fra investeringsbehovet ved Dalsfjord fyrmuseum, og det ble heller ikke tatt endelig stilling til ”etatsmuseumsnettverkets” organisatoriske utfordringer. Det er generelt vanskelig å finne noen prinsipielle forskjeller mellom arbeidsgruppens anbefaling, og Kystverkets alternative forslag om en ”tredje løsning” i utfredning fra 2003. Tilsvarende refleksjoner har også Eynden gjort seg med

²⁵⁶ St. prp. Nr. 1 (2003-2004): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/regpubl/stprp/20032004/stprp-nr-1-2003-2004-/6.html?id=289128>.

²⁵⁷ Kystverket (23.12.2003): ”Lindesnes fyr – Tusenårssted og fyrmuseum – Arbeidsgruppe for etatsmuseum for Kystverket”. Og Fiskeridepartementet (21.6.2005): ”Rapport fra arbeidsgruppen for etablering av etatsmuseum for Kystverket”, J. Nr. 200201443 / ILS, s 0.

²⁵⁸ Fiskeri- og kystdepartementet (21.6.2005): ”Rapport fra arbeidsgruppen for etablering av etatsmuseum for Kystverket”, J. Nr. 200201443 / ILS, s. 12. (Fiskeridepartementet endret navn til Fiskeri- og kystdepartementet f.o.m. 1.10.2004, jf Fiskeri- og kystdepartementets pressemelding nr. 43/2004.

²⁵⁹ S. st.: s. 14-15.

²⁶⁰ S. st.: s. 13.

²⁶¹ Kystverket (2.3.2005): ” Forespørsel om samarbeid”, J.nr. 2005/00348, A.nr. 046.4. Og Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum (2005): ”Årsrapport”, s. 2.

hensyn på departementets innstilling.²⁶² Uten at jeg skal trekke forhastede konklusjoner, kan det i alle fall stilles spørsmål om det var behov for et nytt ”hvileskjær” i prosessen med å etablere Kystverkets etatsmuseum.

Hva kunne *damene* gjøre med fyrene?

Til tross for flere utredninger, positive omtaler fra Stortinget, og ikke minst den iherdige innsatsen som var nedlagt av en rekke personer, var det nye skuffelse i vente. I Statsbudsjettet for 2006 var etableringen av etatsmuseet riktig nok viet stor spalteplass. Fiskeri- og kystdepartementet viste til utvalget som hadde vurdert saken, og departementet sluttet seg til konklusjonene. Videre at den forslåtte løsningen tok hensyn til både Samferdselskomiteens ønske om en nettverksmodell, og at Lindesnes fyrmuseum skulle ha en sterk rolle, som følge av at fyrområdet var valgt ut som Vest-Agders tusenårssted. Departementet understreket at det var en intensjon:

*Å videreføre bevilgninger til fyrmuseumsnettverket. Bevilgningens størrelse vil måtte gjøres avhengig av de enkelte års totale bevilgninger til kystkultur. På lengre sikt er målsettingen å øke bevilgningen til kystkultur, slik at det blir mulig å få etablert en fastere finansiering av Kystverkets etatsmuseum (...) [og] vurdert en økning i bevilgningen for de kommende år for å sikre en større forutsigbarhet for driften.*²⁶³

Så langt kunne det virke lovende, men i samme avsnitt fremgikk det at tilskuddsposten til kystkultur ble opprettholdt som før, med to mill. kroner. Av disse ble 900 000 kroner fordelt til ”etatsmuseumsnettverket”. At andelen til dette formålet stadig økte, var en mager trøst for ildsjelene i ”etatsmuseumsnettverket”. Museumsaktørene hadde likevel forhåpninger da den nyutnevnte fiskeri- og kystministeren, Helga Pedersen (Ap) tok i mot invitasjon om å delta på 350-årsjubileet til Lindesnes fyrstasjon i februar 2006. Selv om det ikke ga noen direkte avklaring på finansieringsspørsmålet, understreket fiskeriministeren i sin tale viktigheten av å ta vare på kulturhistorien.²⁶⁴ Dette hadde hun også poengtert overfor Kystverket, kort tid etter sin inntreden i regjeringsskvartalet høsten 2005.²⁶⁵ Arrangørene av jubileumsfesten oppsummerte med at ”Vi håper på store lovord og budsjettbevilgninger fra talerstolen, men vi må fortsette å kjempe”.²⁶⁶

²⁶² Eynden (2009): s. 20.

²⁶³ St. Prp. Nr. 1 (2005-2006): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/regpubl/stprp/20052006/stprp-nr-1-2005-2006-/6.html?id=211294>

²⁶⁴ Kystglimt (2006/Nr.2): ”350 år med fyrlys”, s. 5.

²⁶⁵ Kystglimt (2006/Nr.1): ”Fiskeri- og kystminister Helga Pedersen ...har ordet”, s 12.

²⁶⁶ Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum (2006): Årsrapport, s. 9. (uttalt til Helga Pedersen under besøk 27.2.2006).

Da Statsbudsjettet for 2007 kom, hadde Fiskeri- og kystdepartementet økt tilskuddet til kystkultur med 100 000 kroner, til 2,1 mill. kroner. ”Etatsmuseumsnettverket” fikk sin sedvanelige bevilgning, på 900 000 kroner også dette året.²⁶⁷ På dette tidspunktet i prosessen begynte det å røyne på med tålmodigheten hos initiativtakerne. Eynden innrømte at ”den mest standhaftige optimist hadde begynt å miste motet”.²⁶⁸ Dette kunne få store konsekvenser for nettverksam arbeidet, kanskje spesielt for partene på Tungenes og i Dalsfjord. De hadde i liten grad forutsigbare bidragsytere eller tilstrekkelig egeninntjening til å sikre noen museumsvirksomhet (Oljeselskapet Conoco hadde trukket seg ut av Tungenes-samarbeidet). Lofotmuseet var allerede et konsolidert fiskerimuseum, som for så vidt bare kunne fortsette som før, men uten tilleggstøtte fra sektoren var det lite sannsynlig at museet ville spille noen permanent rolle som etatsmuseum.

Når det gjaldt Lindesnes fyrmuseum, var situasjonen annerledes. Som tusenårssted i Vest-Agder, hadde fylkeskommunen et solid engasjement på stedet. Dessuten hadde stiftelsen gjennom stor aktivitet, både som attraksjon, museum og konsertarrangør, økt omsetningen betydelig. Fra 2004 til 2007 steg driftsinntektene fra 2 563 150 kroner til 3 965 872 kroner.²⁶⁹ Sett i lys av dette, så ville ikke virksomheten på Lindesnes være avhengig av at Fiskeri- og kystdepartementet valgte å satse på etatsmuseum, for å kunne ha en ”lysende” fremtid.

En Kongelig Fyrdame

La oss se nærmere på den *innholdsmessige* utviklingen av Lindesnes. Som attraksjon hadde det som nevnt alltid appellert med sin beliggenhet, men stiftelsen gjorde sitt for å øke tilbudet og attraktiviteten. Etter at Tusenårsbygget ble åpnet i 2004, ble det mulig å holde større arrangementer hele året på fyrstasjonen. Stedet ble tatt i bruk som konsertarena, teatersene og i forbindelse med undervisning i skolen. Stiftelsen satset på både kontinuitet og fornyelse i publikumstilbudet. For å vise noen av tiltakene, kan det nevnes at fra 2004 har fjellhallen årlig huset en internasjonal kammermusikkfestival.²⁷⁰ I 2005 gjorde Lindesnes seg bemerket når Terje Rypdal utfremførte sin ”Tåkelursonate”, en begivenhet som også ble dokumentert på film. Arrangementet ble holdt på ”Tåkelurens dag”, og hele 2500 besøkende fikk oppleve konserten.²⁷¹ Året etter

²⁶⁷ St. Prp. Nr. 1 (2006-2007): <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fkd/dok/regpubl/stprp/20062007/stprp-nr-1-2006-2007-.html?id=213018> . Og Stiftelsen lindesnes Fyrmuseum (Årsberetning 2006):s. 9.

²⁶⁸ Eynden (2009): s. 23.

²⁶⁹ Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum (2006): ”Årsberetning”, s. 9.

²⁷⁰ Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum (2004): ”Årsberetning”, s. 6.

²⁷¹ Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum (2005): ”Årsberetning”, s. 4.

ble Kulturdepartementets satsningsprosjekt for barn og ungdom, ”Den kulturelle skolesekken”, lagt til Lindesnes. Det innebar at alle 7. klassinger i Vest – Agder fikk en tilrettelagt omvisning på fyrstasjonen, som en del av skoleundervisningen. Fyrstasjonen har dessuten vært arena for kirkelige seremonier som gudstjeneste, bryllup, barnedåp og konfirmasjon.²⁷²

*”Den kulturelle skolesekken” er et populært tilbud for skoleungdom.*²⁷³

I 2007 fant det sted en begivenhet som er verd å nevne. Dronning Sonja fylte 70 år 4. juli, valgte Hennes Majestet å legge et av sine hovedarrangement i forbindelse med jubileet sitt til Lindesnes fyrstasjon. Hit tok hun med seg Kongefamilien og representanter fra en rekke kongehus i Europa på lunsj og omvisning på fyrstasjonen.²⁷⁴ Selv om det var fylkesmannen som hadde det formelle ansvaret for besøket, spilte Jo van der Eynden en sentral rolle i arrangementet på Lindesnes. Det fremkom blant annet i Dronningens personlige takke brev til Eynden, der hun roser ham og stiftelsens innsats. Dessuten ønsket Hennes Majestet lykke til med etableringen av etatsmuseet, og Eynden ble sågar invitert til middag på slottet.²⁷⁵

Jeg har gjennom hele oppgaven fremstilt aktørene i Vest-Agder, spesielt fyrmiljøet knyttet til Lindesnes fyrstasjon, som den viktigste drivkraften både i ”etatsmuseumsnettverket” og den øvrige formidlingen av fyrenes kulturhistoriske betydning. Det er en rimelig tolkning ut i fra den dokumentasjonen som foreligger. Likevel er det viktig å være klar over at det

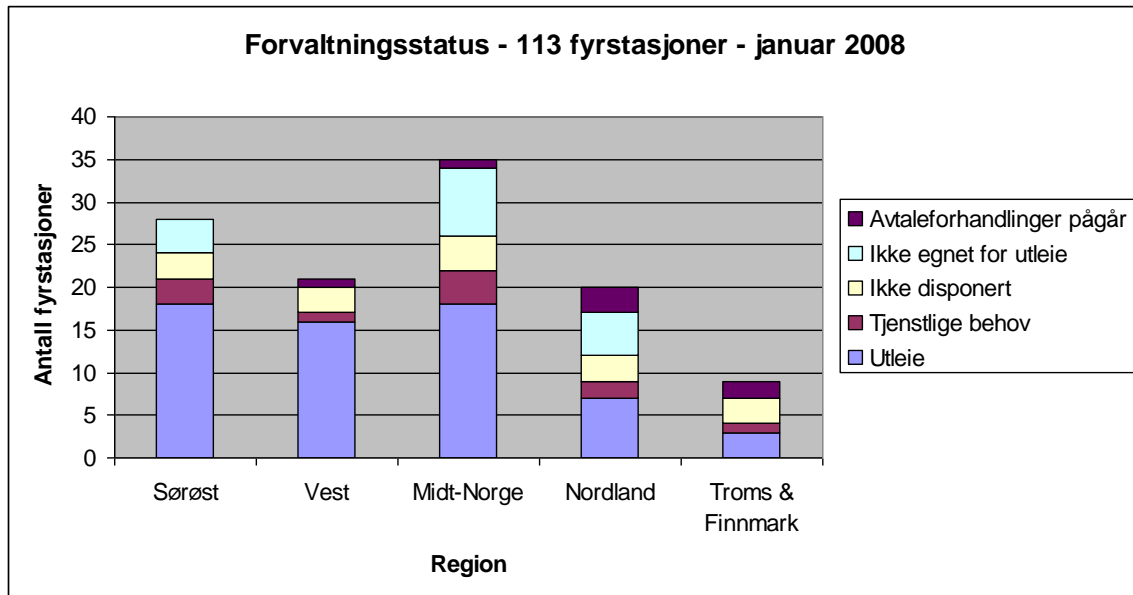
²⁷² Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum (2006, 2007, 2008, 2009): ”Årsberetning”

²⁷³ Foto: Rolf Dybvik

²⁷⁴ Kongehuset (2007): <http://www.kongehuset.no/c26951/nyhet/vis.html?tid=32507> (sist besøkt 22.5.2011).

²⁷⁵ Eynden (2007): Personlig brev fra Dronning Sonja, august 2007.

var mange aktører utenfor ”nettverket”, som bidro til å gjøre fyrene tilgjengelige og interessante for allmennheten. Listen over fyrstasjoner som Kystverket hadde leid ut til aktører som på en eller annen måte tilbød opplevelse for besøkende økte jevnt, og talte ved inngangen til 2008 hele 62 stykker.²⁷⁶ I tillegg kommer noen fyrstasjoner som opp gjennom historien ble avhendet til andre aktører, som også har blitt tatt i bruk til alternative formål.

*Forvaltningsstatus – 113 fyrstasjoner – januar 2008.*²⁷⁷

Det store mangfold av fyrstasjoner som på ulike måter blitt tatt i bruk innenfor ”opplevelsesnæringer”, ikke minst innefor ferie- og konferansekonseptet, har bidratt til å gjøre fyrstasjoner kjent som en merkevare. Det finnes flere eksempler på at allerede etablerte hoteller har markedsført seg med at de også tilbyr overnatting på fyr.²⁷⁸ ”Fyrferie” har på 2000-tallet blitt mye eksponert i media, og på den måten gitt en positiv vinkling til fyrstasjoner som fenomen.²⁷⁹ Det kan nevnes at magasinet ”The Observer” omtalte Hellisøy fyrstasjon som et av verdens 15 beste steder for rekreasjon og ferie.²⁸⁰ I samme periode har det dessuten blitt utgitt en rekke populærvitenskaplige bøker, oppslags- og praktverk

²⁷⁶ Kystverket (31.1.2008) ”Status for forvaltning av fyrstasjoner”, J.nr. 06/06412-7, A.nr. 033.

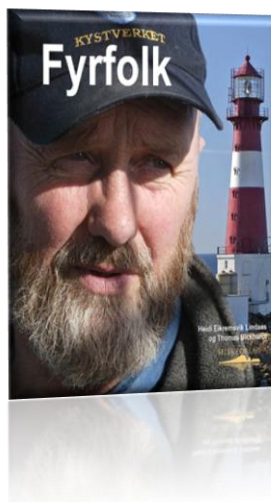
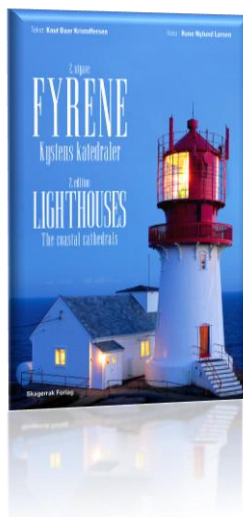
²⁷⁷ S. st.

²⁷⁸ Skagen hotell: http://www.skagen-hotel.no/?ac_id=30, (sist besøkt 18.5.2011). Og Brosundet hotell: <http://www.brosundet.no/default.asp?menu=45>, (sist besøkt 18.5.2011).

²⁷⁹ Dagbladet (8.7.2000): ”Dra til sjøs på fyrferie”, s. 40. Og Aftenposten (17.3.2001): ”God ferie med statlig standard”, s. 33. Og Dagbladet (16.6.2004): ”Bli fyrvokter i ferien”, s. 2 del 2. Og Dagbladet (4.5.2005): Fyrferie fra sør til nord”, s. 6 del 2. og Aftenposten (20.5. 2006): ”Fyrig ferie”, s. 12 del 3.

²⁸⁰ <http://www.visitnordhordland.no/visartikkel.asp?id=26> Og <http://www.vg.no/innstikk/sommer-i-norge/2010/08/02/15-best-i-verden-er-ikke-verst/>.

om norske fyrstasjoner.²⁸¹ Et annet viktig formidlingstiltak som brakte fyrstasjonene og fyrhistorie ”hjem” til det norske folk, var da NRK høsten 2005 sendte en TV-serie om temaet. Gjennom seks programmer i ”beste sendetid” på hovedkanalen, ble dokumentaren ”Lysglimt i mørke” vist ukentlig.²⁸²

Fyrbøker, se note x

Summen av alle disse eksterne tiltak, som antagelig kom i stand blant annet som følge av ”etatsmuseumsnettverkets” tålmodige arbeid gjennom flere år, kan ha medvirket til etableringen av etatsmuseet for Kystverket. Det er imidlertid vanskelig å peke på en hendelse som har hatt avgjørende betydning. Hvis jeg likevel skal driste meg på et forsøk, er det nærliggende å rette oppmerksomheten mot Dronning Sonjas besøk på Lindesnes fyrstasjon. Selv om det ikke er Kongehuset som styrer landet, innebar denne begivenheten en gjesteliste som omfattet en rekke prominente personligheter fra Europas kongehus, og ledsaget stor mediadekning, langt utover landegrensene. De politiske signalene som kom sommeren 2007 knyttet til etatsmuseet, gikk ut på at det ikke lå an til å bli noen museumsetablering i budsjettet for 2008 heller.²⁸³ Derfor var det mange som ble positivt overrasket da forslaget til Statsbudsjettet ble lagt frem 6.oktober 2007. Da det het at Fiskeri- og kystdepartementet vil realisere:

²⁸¹ Olderkjær, O. A. (2004, [2000]): ”Norske fyr”, Samlaget. Kristoffersen (2004): Kystverket – Ung etat, lange tradisjoner. Og Lindaas & Bickhadt (2004). Og Kristoffersen & Larsen (2009, [2006]). Og Ellingsve, Eli J. (2007): ”Finn et fyr”, Tapir forlag. Og Ulvestad, Harald (2008): ”Fyrbyggeren”, Selja forlag. Og Lauritzen & Schau (2010): ”Fyrene i Oslofjorden”, Gyldendal forlag. Og Ersland (2010).

²⁸² NRK 1 (2005): ”Lysglimt i mørke”, Episode 1-6.

²⁸³ Eynden (2010): Intervju.

etableringen av et etatsmuseum for Kystverket (...) [og] legger til grunn en statlig finansiering på 6 mill. kroner, mens det på lokalt og regionalt nivå forutsettes bidrag på 4 mill. kroner. Det tas sikte på å få en oppstart av et etatsmuseum for Kystverket etter en nettverksmodell i løpet av våren 2008, og det foreslås at post 71 Tilskudd til kystkultur økes med 3 mill. kroner til dette formålet.²⁸⁴

Tilskuddsordningen ble kun økt med 3 mill. kroner i 2008. Det skyltes at departementet så for seg halvårsdrift i 2008, mens det fra 2009 skulle være full virksomhet. Til tross for at etatsmuseet for Kystverket med dette hadde fått sin løsning, var det en ting som bekymret etaten. Departementet nevnte ikke i budsjettproposisjonen og heller ikke i ”Utkast til tildelingsbrev for 2008”, at Kystverket skulle ha noen rolle i det videre arbeidet med etatsmuseeten, men *at departementet vil starte opp arbeidet*”²⁸⁵ Skulle Fiskeri- og kystdepartementet ta all æren? Kystdirektøren henvendte seg på bakgrunn av dette til departementet at fremholdt at:

Det er gledelig at etableringen av et etatsmuseum skal begynne i 2008. Vi er noe usikker på hva som ligger i at departementet vil starte opp arbeidet. Kystverket har en klar forventning om at det meste av dette arbeidet skal ligge på etatsnivå og setter av ressurser til det.²⁸⁶

I det endelige tildelingsbrevet fra Fiskeri- og kystdepartementet til Kystverket, het det: *”at Kystverket utarbeider en fremdriftsplan og kostnadsskisse for etableringen av et etatsmuseum.”*²⁸⁷ Dessuten kom det i stand et møte mellom departementet og etaten, hvor Kystverkets ansvar og fremdriftsplan ble endelig avklart.²⁸⁸ Kystverket inngikk avtaler med hver av de fire partene i nettverket. Lindesnes ble, etter intensjonene sentralløst, og valgte som å stå utenfor en regional konsolideringsordning. Tungenes og Dalsfjord fymuseum, ble konsolidert i regionale museumsenheter i henholdsvis Jærmuseet og Sunnmøre museum.²⁸⁹ Lofotmuseet var som nevnt allerede konsolidert i Museum Nord.

8. september 2008 kunne ”kystens førstedamer” – fiskeri- og kystminister, Helga Pedersen og kystdirektør Kirsti Slotsvik – erklære Kystverkets etatsmuseum for åpnet. Begivenheten skjedde på Lindesnes fyrstasjon, som for anledningen hadde tent den gamle fyrgrøya fra 1700-tallet.

²⁸⁴ Fiskeridepartementet (2007): Pressemelding 5.10.2007, nr. 54/2007. Og St. prp. nr. 1 (2007-2008): Fiskeri- og kystdepartementet: s. 43.

²⁸⁵ Kystverket (26.10.2007): ” Statsbudsjettet – 2008 – Foreløpig tildelingsbrev”, J. nr. 06/07695-31, Ark. Nr. 111.

²⁸⁶ Kystverket (19.12.2007): ”Statsbudsjettet – 2008 – Foreløpig tildelingsbrev”, J nr. 06/07695-32, Ark nr. 111.

²⁸⁷ Kystverket (2.1.2008): ”Statsbudsjettet – 2008 – Tildelingsbrev”, J nr. 06/07695-33, Ark nr. 111.

²⁸⁸ Kystverket (14.1.2008): ”Etatsmuseum for Kystverket – innkalling til møte”, J nr. 07/00419-3, Ark nr. 046.4.

²⁸⁹ Kystverket (30.10.2008): ”Konsolideringsavtale”, Kystverkets arkiv, J. nr. 08/01534-7, Ark nr. 122.

Fiskeri- og kystminister Helga Pedersen (t.v) og kystdirektør Kirsti Slotsvik (t.h.) åpner Kystverkets etatsmuseum. Jo van der Eynden (m.) overrekker kystdirektøren blomster.²⁹⁰

Avslutning

Vi har sett i dette kapittelet at ”fyr museumsnettverket” tilpasset seg helheten i Kystverkets virksomhetsområde, og den nye organisasjonsplanen som etaten utviklet i forbindelse med flyttingen til Ålesund i 2002. Aktørene tok sikte på å arbeide med kulturhistorien knyttet til fyr-, los- og havnefeltet. Dessuten ble disse oppgavene fordelt mellom de ulike museumsenhetene, i samsvar med Kystverkets faglige spesialisering og kompetansesentra. Nettverket orienterte seg også mot andre statlige sektorer. Da Lindesnes Fyrstasjon ble valgt ut som ”Tusenårssted” i Vest-Agder, bevilget Kulturdepartementet 9 mill. kroner til museumsbygg på Lindesnes. Slik ble sentralleddet i nettverket styrket, og ga rom for økt museal og formidlingsmessig aktivitet.

Kystverket ble stadig mer engasjert i museumsutviklingen, på bekostning av arbeidet med å følge opp verneplanen for fyrstasjoner. Dette ble tydelig gjennom prioriteringer som etaten signaliserte til Fiskeridepartementet. Dessuten stilte Kystverket den tidligere fyrbetjeningen på Lindesnes, til rådighet for museumsvirksomheten. Opplevelser knyttet til fyr fikk økt popularitet i befolkningen. Dette kom til uttrykk gjennom nye konsept innenfor opplevelsesnæringen. Fyferie ble en trend i tiden. Stadig flere og mangfoldige arrangement fant sted på fyrene, og en rekke bøker og TV-program formidlet fyrenes historie og nye bruksområder. I 2007 valgte Dronning Sonja å legge deler av sin 70-års feiring til Lindesnes fyrstasjon. I en ”tidsånd” der fyrstasjonene hadde fått en ny betydning, ble Fiskeridepartementet mobilisert til å bevilge faste driftsmidler til Kystverkets etatsmuseum.

²⁹⁰ Foto: Gro Kibsgaard-Petersen

Auditoriet på Fjellhallen på Lindes fyrstasjon og Tusenårssted.²⁹¹

²⁹¹ Foto: Rolf Dybvik.

Kapittel 5

Endring av norske fyrstasjoner i perioden 1975–2010

Fyrstasjoner er ikke bare ”fyrstasjoner”

Kystverket skal ta vare på ”kystens stavkirker” (...) Ulike framtidige løsninger kan tenkes (...) Hvilke fyr kan leies ut som feriehem? Hvilke kan bli utstillingslokaler? (...) Kystverket vil legge vekt på kulturverdier i samarbeid med kommuner, Riksantikvaren og fylkeskonservator”.²⁹²

Sammenligner vi dette sitatet – med det jeg innledet med – ser vi at de begge handler om fyr. Bortsett fra det er det ikke mye som er likt. Det kan virke som det er snakk om vidt forskjellige ting.

I denne oppgaven har jeg vist hvordan ulike aktører har endret bruken og betydningen av fyrstasjonene etter at de ble automatisert og avbemannet. Ved å følge prosessene fra slutten av 1970-tallet, har jeg sett hvordan de involverte aktørene gjennom en rekke forhandlinger og tiltak har gjort fyrstasjonene tilgjengelig med forskjellige opplevelsestilbud for allmennheten. Dette har av flere grunner langt i fra vært noen forutsigbar utvikling. Det umiddelbare fokuset avbemanningen fikk i offentligheten, var primært knyttet til risikobildet på kysten. Dessuten lå fyrstasjonene gjerne på vanskelig tilgjengelige steder, som kanskje ikke umiddelbart assosieres med besøksmål for allmennheten.

I dette kapitlet skal jeg først trekke opp de lange linjene i den utviklingen som til slutt resulterte i et etatsmuseum for Kystverket. Deretter vil jeg diskutere denne prosessen i lys av Callons translasjonsmodell. Avslutningsvis vil jeg gjøre noen mer generelle betraktninger om disse endringsprosessene.

²⁹² Stene, Øyvind (2002): ”Kystverket tenker fremover”, i Fyrhistorisk årbok (2002), s. 13-14.

Fra utposter til skjærgårdsidyll

På midten av 1970-tallet startet Kystverket en systematisk automatisering av fyrstasjonene. Dette innebar at fyrene ble avbemannet, og resulterte i en offentlig debatt om samfunnet hadde behov for bemannede fyrstasjoner, eller om disse eventuelt kunne anvendes til andre formål. Spørsmål om fyrene var kulturminner med behov for juridisk fredning ble også diskutert. Da det ikke ble tatt noen prinsipielle avgjørelser knyttet til disse utfordringene, engasjerte frivillige foreninger og kystlag seg i fyrstasjonenes fremtid. For dem fremstod de tomme bygningene som attraktive steder for natur- og kulturopplevelser, og i løpet av 1980-årene kom det i stand leieavtaler mellom Kystverket og ulike aktører om ny bruk av flere avbannede fyrstasjoner.

Noen av de første leieforholdene gjaldt fyrstasjoner i Vest-Agder. Her viste også fylkeskonservatoren interesse for fyrstasjonene som viktige kulturminner. Dessuten understreket han at for å bevare disse, var vern gjennom ny bruk en forutsetning. De frivillige aktørene og fylkeskommunen utviklet samarbeid knyttet til fyrstasjonene, og tok sikte på å legge til rette for at allmennheten skulle få tilgang til de maritime symbolbyggene. I 1992, etter noen år med gode erfaringer, utarbeidet fylkeskonservatoren i Vest-Agder en regional verneplan, og en handlingsplan for fremtidig bruk av fyrene i fylket. I den sammenheng ble Lindesnes fyrstasjon tiltenkt en rolle som fyrmuseum, Derfor etablerte Vest-Agder fylkeskommune Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum. Imidlertid var idéen til dette luftet allerede i 1988.

I 1988 ble det også lansert tilsvarende museumsplaner ved den nedlagte fyrstasjonen Tungenes i Randaberg kommune på Jæren. Her tok kommunen initiativ til et samarbeid med Kystverket Vest, Sjøkartverket, regionale museumsinstitusjoner og oljeselskapet Conoco Norway. Disse skisserte planer om å utvikle Tungenes fyrstasjon til et kultursenter med et mangesidig tilbud for besøkende, blant annet altså fyrmuseum. I 1989 oppstod en kontrovers mellom initiativtakerne på Lindenes og Tungenes, i forbindelse med hvem som skulle spille hovedrollen i et eventuelt nasjonalt fyrmuseum. På dette tidspunktet hadde ingen av partene konkrete resultater å vise til, og begge initiativene forble på et lokalt og regionalt nivå, slik som den øvrige aktiviteten knyttet til bevaring av fyrstasjoner var.

Det var ikke bare miljøer som var aktive med ny bruk av fyrstasjoner som forsøkte å lage fyrmuseum. I 1991 hadde Sogelaget ved Dalsfjord skule i Volda også planer om å etablere en formidlingsarena for fyrhistorie. Dalsfjord hadde ingen fyrstasjon i sine nære omgivelser, men Sogelaget vurderte en periode å se museumssatsningen i sammenheng med den alternative bruken som var kommet i stand ved Alnes fyrstasjon i Møre og Romsdal. Her hadde lokale ildsjeler i

samarbeid med Giske kommune, ”gjenreist” Alnes fyrstasjon som grendehus for befolkningen på stedet.

Parallelt med at Vest–Agders verneplan ble gjenstand for formell fredningsbehandling etter Kulturminneloven i 1993–94, tok Riksantikvaren initiativ til å lage en nasjonal verneplan for fyrstasjoner. Denne ble ferdigstilt i 1995, men ble først publisert for allmennheten to år senere. Tiden var nå inne for å løfte andre aspekter knyttet til fyrstasjonenes fremtid på et nasjonalt plan. I 1995 tok aktørene på Lindesnes og Tungenes initiativ til et nasjonalt seminar for å bringe flest mulig aktører med interesse for bevaring og ny bruk av fyrstasjoner sammen. På den måten ble det inngått varige samarbeidsavtaler som bandt ”fyrentusiaster” over hele landet sammen. Fyrseminaret ble en årlig begivenhet og det ble etablert en nasjonal fyrhistorisk forening (NFHF), som utga årbøker, fagtidsskrift og etter hvert internettsider. Gjennom disse arenaene etablerte museumsaktørene et ”fyr museumsnettverk”.

Mens Kystverket som fagetat var positiv til de kulturhistoriske tiltakene på fyrstasjonene, ble Fiskeridepartementet som overordnet myndighet, i liten grad informert og involvert i disse prosessene. Riktignok ble både det nasjonale verneplanarbeidet og ”fyr museumsnettverket” omtalt i positive ordelag i en Stortingsmelding i 1997 og det påfølgende Statsbudsjettet (1998). Men Fiskeridepartementet bevilget ikke ressurser til formålene. I de påfølgende årene ble det sendt tvetydige signaler. Mens interessen dalte i departementet, ble Kystverket mer involvert i de kulturhistoriske arbeidene. Dessuten hadde ”fyr sakene” støtte hos en del Stortingspolitikere. ”Fyr museumsnettverket” på sin side, styrket seg og økte sin aktivitet. Partene utviklet forholdene ved sine respektive fyrstasjoner/museumsarenaer, og drev lobbyvirksomhet på Stortinget. Dessuten utarbeidet de to utredninger (1997 og 2000), som tok sikte på å danne et nasjonalt etatsmuseum for Kystverket. I den sammenheng ble alliansen betegnet som ”etatsmuseumsnettverket”. Stiftelsen som var opprettet ved Lindesnes fyrstasjon, fremstod som et tydelig sentralledd og sekretariat i nettverket.

Det viste seg å være vanskelig å skaffe ressurser til formålet, og responsen på nevnte utredninger var negative, til tross for at Kystverket stilte seg bak den siste fra 2000. Det var tegn til at problemene med å ta Kystverkets sektoransvar for kultur seriøst, var knyttet til en dypere konflikt mellom Fiskeridepartementet og etaten. Dette kom til uttrykk da Kystverket gjennomgikk en total omorganisering tidlig på 2000-tallet. Foruten å omstrukturere hele organisasjonen, ble hovedkontoret flyttet fra Oslo til Ålesund. En ny kystdirektør ansatte en fagansvarlig for etatens kulturminneforvaltning, og Kystverket engasjerte seg mer aktivt i det kulturhistoriske arbeidet. Imidlertid var det flere tiltak, hendelser og strategier som kom til å gi moment til etablering

av Kystverkets etatsmuseum. Ikke minst i forbindelse med markeringen av millenniumskiftet, da Lindesnes fyrstasjon ble utpekt som Vest-Agders ”Tusenårssted”. Dette resulterte i et betydelig tilskudd fra Kulturdepartementet, for å bygge et flerbruks museumsanlegg.

Til tross for gjentatte purringer fra Samferdselskomitéen, tok ikke Fiskeridepartementet tak i museumsspørsmålet, før det i 2003 ba Kystverket lage en ny utredning. Samme år opprette departementet en tilskuddspott til kystkultur, hvor noen midler ble tilført ”etatsmuseumsnettverket”. Imidlertid skulle det ta ytterligere noen år før Fiskeridepartementet tok endelig stilling til museumssaken. I 2004 ble Tusenårsstedet på Lindesnes innviet, og i 2006 feiret Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum 350-årsjubileet for opprettelsen av fyrstasjonen på Lindesnes. Begge disse begivenhetene ble markert i form av store arrangement, med god deltagelse fra både Storting og Regjering. Dette fikk bred dekning i riksmidia.

De første årene på 2000-tallet, kom det i stand en rekke begivenheter knyttet til fyrenes historie og nye bruk. Dette bidro til å synliggjøre fyrstasjoner som kultur- og opplevelsesarenaer for store deler av befolkningen: NRK sendte en TV-serie om norske fyrstasjoner, flere fyrbøker ble lansert og fyrbesøk ble et populært feriekonsept. Da Dronning Sonja feiret 70-årsdagen sin i juli 2007, valgte hun Lindesnes fyrstasjon som arena, for deler av begivenheten. Dette innebar en gjesteliste som omfattet en rekke prominente personligheter fra Europas kongehus, og ledsaget også stor mediadekning, langt utover landegrensene.

I bølgene av disse hendelsene og tiltak, utviklet Stiftelsen Lindesnes fyrstasjon seg til å bli et attraktivt besøksmål, også i internasjonal sammenheng. Aktiviteten økte, tilsvarende gjorde tilskudd fra eksterne samarbeidsparter, og ikke minst steg egeninntjeningen blant annet som følge av konserter og arrangement med fremtredende artister. Stiftelsen Lindesnes Fyrmuseum var ikke lenger avhengig av Fiskeridepartementet for å sikre sin egen drift. Imidlertid hadde Lindesnes, som sentralledd i ”etatsmuseumsnettverket”, forpliktelser overfor sine allierte. Kampen om at Fiskeridepartementet skulle være garantist for brorparten av finansieringen ble aldri gitt opp. Og endelig, i Statsbudsjettet for 2008 ble det bevilget driftsmidler til å etablere Kystverkets etatsmuseum.

Forandring fryder?

I innledningskapittelet presenterte jeg Michael Callons translasjonsmodell, en konstruktivistisk tilnærming til å undersøke endringsprosesser. Denne teorien angir analysebegreper som kan bidra til å følge de mange translasjoner og

oversettelser, som oppfattelsen av fyrstasjonene gjennomgikk etter at bemanningen ble fjernet. Hvordan har denne teorien bidratt til å forstå den prosessen jeg har behandlet?

Callon starter med en *problematiseringsfase*. I mitt materiale starter denne med at Fylkeskonservatoren i Vest-Agder fremmet en *visjon* om at frivillige lag og lokale myndigheter kunne leie avbemannede fyrstasjoner. Visjonen var en løsning på Kystverkets problem knyttet til vedlikeholdet av fyrstasjoner etaten ikke hadde bruk for. Staten kunne spare utgifter, ved at leietagerne forpliktet seg til en vesentlig del av vedlikeholdet. Men alene var det begrenset hva Vest-Agder fylkeskommune kunne gjøre. I dialog med Riksantikvaren og ulike aktører som utviklet ny bruk av avbemannede fyrstasjoner andre steder i landet, skapte miljøet i Vest-Agder allianser. For at visjonen skulle la seg gjennomføre, krevde det et strekt og velorganisert nettverk, slik at utfordringen skulle la seg løse på nasjonalt nivå. I analytisk perspektiv ledet dette videre til en ny fase, men det er verd å nevne at Callon understreker at disse prosessene eller translasjonene skjer i en kontinuitet, som ikke er lineær.²⁹³

Initiativtakerne måtte skape interesse hos Kystverket (som eier) og Fiskeridepartementet (som overordnet myndighet), slik at de ville gjøre den alternative bruken av fyrstasjoner til en offisiell strategi. I den sammenheng skjedde det forhandlinger på flere plan, og roller og identiteter ble definert, redefinert og forskjøvet: Aktørene etablerte faste møtearenaer, felles publikasjoner og opprettet en nasjonal forening (NFHF). Langt på vei lyktes aktørene med å fordele rollene innenfor de plattformene som ble trukket opp. Imidlertid var det et mangfold av interesser som møttes, grupperinger som fant det hensiktsmessig og knytte nærmere forbindelser. På den måten oppstod behovet for å redefinere visjonen ytterligere. Eventuelt kan det betraktes som et stort fyrhistorisk miljø fikk to visjoner. Den opprinnelige visjonen fokuserte på bevaring av og ny bruk av fyrstasjoner. I den nye visjonen dreide det seg om et nettverk med ambisjoner om å etablere et nasjonalt fyrmuseum. Begge hadde de som mål å formidle (i vid forstand) fyrenes kulturhistorie til allmennheten. Til tross for sammenfallende overordnede mål, ble de to ”sporene” til dels konkurrerende om å få finansiering fra samme instans, Fiskeridepartementet.

Ingen av visjonene greide å skape tilstrekkelig interesse til å innrullere Fiskeridepartementet. Dette til tross for at Kystverket var engasjert i begge strategiene, dog fikk museumssaken etter hvert forrang. Kystverkets støtte hadde tilsynelatende liten virkning, uten at Fiskeridepartementet (som bevilgende myndighet) også ble overbevist og dermed innrullert. Det som skulle vise seg å bli avgjørende, var evnen til å omstille seg på nytt, justere visjonen og finne nye

²⁹³ Callon (2001): s. 116

partnere som gjorde det vanskelig for Fiskeridepartementet å stå ”utenfor”. Det lyktes ”fyrmuseumsnettverket” med. Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum, som spilte ”første fiolin” i nettverket, fikk tilskudd fra Kulturdepartementet, da Lindesnes fyrstasjon ble valgt til Tusenårssted i Vest–Agder. Dette var en bevisst strategi fra museumsaktørens side. Når investeringsbehovet var løst gjennom andre kanaler, kunne Fiskeridepartementet da la være å satse på museumsdriften?

For å skape den nødvendige interessen for å overbevise, fordelte de fire museumsinstitusjonene rollene seg i mellom i tråd med Kystverkets nye organisering fra 2002. Det innebar at de ulike museumsaktørene ut i fra geografisk struktur, tok ansvar for de respektive kompetansesenter som Kystverket hadde etablert. Lindesnes var fortsatt det administrative sentralleddet, så vel som det skulle dekke alle disiplinene. Dessuten ble visjonen utvidet til å være etatsmuseum for Kystverket, i betydning av at hele etatens ansvarsfelt skulle dekkes. Dermed ble den uformelle betegnelsen forskjøvet til å være ”etatsmuseumsnettverk”.

Selv med disse tilpassningene, strategiene og tiltakene klarte man ikke umiddelbart å mobilisere Fiskeridepartementet. ”Etatsmuseumsnettverket” hadde lenge jobbet mot politikere på alle nivå, og Samferdselskomitéen på Stortinget hadde fattet interesse for museumssatsningen, og komiteen krevde en løsning fra Fiskeridepartementet. Som jeg viste, så var det mange ulike tiltak som fremmet oppmerksomheten rundt fyrstasjonene etter milleniumsskiftet, og stadig flere fyrstasjoner ble tatt i bruk for allmennheten. ”Fyrferie” ble et kjent attraktivt tilbud, og fyrstasjoner – især på Lindesnes – tiltrakk seg besøkende til ulike kulturarrangement. Det ble publisert en rekke bøker om fyrenes historie og estetikk, som tilsynelatende solgte godt. NRK lagde dokumentarserie om fyrhistorie og den nye bruken av stasjonene, som ble sendt i hovedkanalen, og nådde dermed bredt ut til befolkningen. Dronning Sonja valgte seg Lindesnes fyrstasjon som arena da hun skulle feire sin 70-års dag. Dette ga en unik profilering av Fyrstasjoner som kulturminner og kulturarenaer. Kanskje var dette, ”det lille ekstra” som skulle til, for at Fiskeridepartementet ble mobilisert til å bevilge fast statsstøtte til drift av Kystverkets etatsmuseum.

Opplysning til folket

Hva kom ut av denne prosessen? Et etatsmuseum for Kystverket, ja vel, et nettverkbasert museum med fire avdelinger, hvorav to av dem på avbemannede fyrstasjoner. I tillegg har Kystverket leid ut 60 andre fyrstasjoner. Disse er tilgjengelige og har et opplevelsestilbud for allmennheten. Vi kan kanskje si at fyrene fikk en ny *sektor*, opplevelsessektoren. Etter at fyrvokterne ble borte,

kom en annen type bemanning: ”kulturminnevokterne”. Det er riktignok ikke like mange som har fast inntekt fra arbeid ved fyrstasjonene som før avbemanningen, men hvis vi legger til alle de som bidrar med frivillig, ubetalt arbeid, er antallet bidragsyttere høyere enn før. Dersom vi teller arbeidsplasser i tilliggende virksomheter, innen reiselivs-, restaurant- og opplevelsesnæringen, er det grunn til å tro at adskillig flere får sin inntekt som følge av aktivitet ved fyrstasjonene i dag.

Dette har vært en viktig suksessfaktor i Vest-Agder. Fylkeskommunen har i 30 år bidratt med praktisk og økonomisk støtte til utvikling av fyrstasjoner som kulturminner og opplevelsesdestinasjoner. Resultatet av denne satsningen har også endret turiststrømmen i fylket. Besøkende fra utlandet til denne regionen, kommer i stor grad med ”danskebåten” til Kristiansand. Før var det vanlige reisemønsteret for turistene at de kjørte rett til Dyreparken nord for Kristiansand, og videre til det sentrale østlandsområdet. I de siste årene er tendensen at turistene reiser sydover, gjennom Vest-Agder fylke, og besøker opplevelsessentra langs kysten, deriblant Lindesnes fyrstasjon, som i dag er Vest-Agders nest mest besøkte turistattraksjon. Før lyste fyrene for å holde skip unna farer – i dag trekker fyrstasjonene bilturistene til seg.

Det tok hele 30 år fra idéen om et fyrmuseum ble lansert, til Kystverkets etatsmuseum ble etablert. Brorparten av de fredede fyrstasjonene er tatt i bruk til nye formål, men det finnes ingen faglig eller økonomisk garanti for at disse får et antikvarisk forsvarlig vedlikehold. Til tross for sterkt engasjement fra initiativtakerne, og tilsynelatende enkle tiltak ved fyrstasjonene, har dette vist seg å være vanskelige prosesser.

Fyrstasjoner er materielle objekter, og er sentrale elementer i en teknologisk infrastruktur for å sikre trygg ferdsel til sjøs, Teknologien er i utgangspunktet fleksibel og forandelig, men fyrene er ikke bare en bygningskonstruksjon med lys. Fyrstasjonene har også en sterk symbolverdi. I det norske språket knyttes fyr-begrepet til ”storhet” og ”styrke”; noe som rager over det meste og viser vei. I dette perspektivet representerer ”fyrene” noe bestandig, noe som ikke så lett lar seg forandre. Symbolene er festet til vår bevissthet. De ulike forståelsene lar seg ikke skille fra hverandre. Teknologien og kulturen er vevd sammen. Den prosessen jeg har fulgt har vist at de mentale forestillingene har spilt en viktig rolle i transformeringen av fyrene. I denne prosessen har fyrene gått fra å være objekter som skulle lyse utover – mot havet – for å skape trygghet og redde liv, til også å bli en del av en næring som skulle kaste lys innover i landet – og gi folk opplevelser. Den nye opplevelsessektoren har bidratt til å utvide fyrenes lyssektor til å dekke både hav og land. Sirkelen er sluttet – 360° rundt. Med det kan vi si at vi har fått en ny opplysningsstid.

Lindesnes fyrstasjon og Tusenårssted.²⁹⁴

²⁹⁴ Foto: Rolf Dybvik.

Kilder

Litteraturliste

Asdal, Kristin (2005): "Miljøhistorie som politick- og vitenskapshistorie. Fransk Franske forbindelseslinjer", i Nytt Norsk Tidsskrift 3/2005.

Bjørkhaug, B. & Poulsson, S. (1986, 1987): "Norges fyr" - bind I og II, Grøndahl forlag.

Bruun Jensen, Casper, Laurtsen, Peter & Olesen, Finn (2007): "Introduction til STS", HR forlag.

Callon (2001): "Elementer til en oversettelsesosiologi: Kamskjell, fiskere og forskere", i Asdal, Brenna, & Moser(red.) (2001) s. 97-117.

Ellingsve, Eli J. (2007): "Finn et fyr", Tapir forlag.

Ersland, Bjørn Arild Hansen (1992): "Livet på fyret", hovedfagsoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.

Ersland (2003): "Kjell Otto og fyret", Omnipax forlag.

Ersland (2004): "En kjede av fyr", Randaberg kommune.

Ersland (2010): "Fyrbyggerne", Kystens Veivisere 2010.

Eynden, Jo van der (1995): "Bevring av Grønningen fyr, Kristiansand", i Fyrhistorisk årbok 1995.

Eynden (1997): "Lindesnes Norges sydspiss – Norges eldste fyrstasjon", i Fyrhistorisk årbok, 1996/7.

Eynden (2007): Personlig brev fra Dronning Sonja, august 2007.

Eynden (2009): "Etatsmuseet for Kystverket er endelig blitt en realitet", i Kystens Veivisere 2008/9.

Eynden, Jo van der & Kristoffersen, Knut Baar (2009): "Riksvei Nr. 1".

Fosnes Hansen, Erik (1998): "Beretninger om beskyttelse", 2. utg. Cappelen forlag.

Fyrhistorisk Årbok (1995, 1996/7, 1999, 2002, 2005).

Homér (1945, [ca. 800 f. Kr.]): "Odyssen", femte sang, Odyssevs farkost, Gyldendal forlag, s. 70-84.

Kristoffersen, Knut Baar (2004): Kystverket – Ung etat, lange tradisjoner

Kristoffersen, Knut Baar & Larsen, Rune Nylund (2009, [2006]): "Fyrene – Kystens katedraler", Skagerrak forlag.

Kvadsheim, Sverre (1993): "Langs farlege stronn", Hå kommune utgiver.

Kystens Veivisere (2008/9, 2010).

Lande, Eivind (2005): "Norske fyr – nasjonal verneplan for fyrstasjoner – 10 år etter – status og utfordringer", i Fyrhistorisk årbok 2005.

Lauritzen & Schau (2010): "Fyrene i Oslofjorden", Gyldendal forlag

Lillestøl (1991): "Årsskrift - Sogelaget ved Dalsfjord skule"

Lindaas, Heidi E. & Bickhardt, Thomas (2006): "Fyrfolk", Selja forlag.

Lindanger, Birger (1994): "Neset og havet - Soga om Tungeneset", Randaberg kommune.

Lindanger(1995): "Tungenes fyr, frå steinkjering til museum", i Fyrhistorisk årbok 1995.

Lindanger (1997): "Ei fyrforening tek form", i Fyrhistorisk årbok 1996-1997.

Meinich (2002, [1950]): I Fyrhistorisk årbok 2002.

Monrad – Krohn, Danckert (1995): "Fyret, navigasjonshjelpemiddel og kulturminne", i Fyrhistorisk årbok.

Monrad – Krohn (2005): "Nasjonal verneplan for fyrstasjoner – bakgrunn og fremtid", i Fyrhistorisk årbok 2005.

Møreforskning Molde A/S (2008): "Når nasjonale oppgaver løses regionalt", Rapport 83.

Olderkjær, O. A. (2004, [2000]): "Norske fyr", Samlaget.

Roald, Ragnhild (2001): "Oppvekst på isolerte fyrstasjoner", hovedfagsoppgave i etnologi, Universitetet i Bergen.

Roald, Ragnhild (2003): "Barn på fyr: Minner om oppvekst", Norsk Folkeminnelag.

Rode, (1941): "Norges fyrvesen", Steenske forlag.

Selbekk, Hege B (1996): "Etterbruk av norske fyrstasjoner", hovedfagsoppgave i arealplanlegging, Norges Landbrukshøgskole på Ås.

Stene (2002): "Kystverket tenker fremover", i Fyrhistorisk årbok 2002, s. 13-14.

Ulvestad, Harald (2008): "Fyrbyggeren", Selja forlag.

Øvsthus & Erdal (1997): "Alnes fyr eit fyrtårn i nordvest", i Fyrhistorisk årbok 1996/97.

Offentlige dokumenter

Budsjett-innst. S. Nr. 14 (1996-97).

Budsjett-Innst. S. Nr. 1 (1998-1999).

Budsjett-innst. S. Nr. 13 (2001-2002).

Budsjett-Innst. Nr. 13 (2003-2004).

Fiskeridepartementet (2007): Pressemelding 5.10.2007, nr. 54/2007.

Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1980): "Fyr i Vest-Agder".

Fylkeskonservatoren i Vest-Agder (1992): "Bevaring og fremtidig bruk av fyrstasjoner".

Innst. S. Nr. 288 (2000-2001).

Innst. S. Nr. 185 (1972-73).

Kystverket (1975): "Rapport om Fyr- og merkevesentets virksomhet i 1975"

Kystverket (1982): "Samfunnets behov for bemannede fyrstasjoner"

Kystverket (1984): "Anvendelse av nedlagte fyrstasjoner m.m."

Kystverket (1998) Årsberetning.

Kystverket (2000): Norsk fymuseum.

Miljøverndepartementet (1992): "Handlingsplan for kulturminnevernet".

Miljøverndepartementet m.fl. (1997): "Kulturminneåret 97 – forankring fryder", Fellessekretariatet for Kulturminneåret 1997.

NOU (1999:5): "Det nye Kystverket".

NOU (2002: 1): "Fortid former fremtid".

Randaberg kommune (1991): "Tungenes fyr", Rapport 948.4834 Tu a2.

Rasjonaliseringsdirektoratet (1970): Rapport S/546, 26.11.70.

Riksantikvaren (1997): "Norske fyr – nasjonal verneplan for fyrstasjoner", Rapport nr.24.

St. meld. Nr. 39 (1986-1987): s. 17.

St. meld. Nr. 61 (1991-1992): s. 225.

St. meld. Nr. 33 (1996-1997): "Vurdering av den gjennomførte nedleggjninga av vakthaldet på fyr".

St. meld. Nr. 22 (1999-2000): "Kjelder til kunnskap og oppleving" (ABM-meldinga).

St. meld. Nr. 13 (2000-2001): "Om organisering av Kystverket".

St. meld. Nr. 28 (2000-2001): "Fyrstasjonene – posisjon og betydning i en moderne navigasjonsinfrastruktur".

St. meld. nr. 48 (2002-2003): "Kulturpolitikk fram mot 2014" (Kultur-meldinga).

St. prp. nr. 1 (1979-1980): Fiskeridepartementet.

St. prp. nr. 1 (1981-1982): Fiskeridepartementet.

St. prp. nr. 1 (1996-1997): Fiskeridepartementet.

St. prp. nr. 1 (1997-1998): Fiskeridepartementet.

St. prp. nr. 55 (1997-1998):
St. prp. nr. 1 (1998-1999): Fiskeridepartementet.
St. prp. nr. 1 (1999-2000): Fiskeridepartementet.
St. prp. nr. 1 (2001-2002): Fiskeridepartementet.
St. prp. nr. 1 (2002-2003): Fiskeridepartementet.
St. prp. nr. 1 (2002-2003): Kulturdepartementet.
St. prp. nr. 1 (2003-2004): Fiskeridepartementet.
St. prp. nr. 1 (2004-2005): Fiskeri- og kystdepartementet.
St. prp. nr. 1 (2005-2006): Fiskeri- og kystdepartementet.
St. prp. nr. 1 (2006-2007): Fiskeri- og kystdepartementet.
St. prp. nr. 1 (2007-2008): Fiskeri- og kystdepartementet.
Stortinget Tidene 7a. (1977-78).

Tidsskrift, aviser, medier og pressemeldinger

Aftenposten (4.10.1950).
Aftenposten (16.3.1995): "Arbeidstilsynet lar statsetater gå fri".
Aftenposten (5.12.1997): "La Kulturdepartementet forvalte kystkulturen".
Aftenposten (17.3.2001): "God ferie med statlig standard", s. 33.
Aftenposten (6.12.2002): "Tilsyn på flyttefor", s. 2.
Aftenposten (20.5. 2006): "Fyrig ferie", s. 12 del 3.
BT (15.4.2003): "Utflytting av tilsyn", s. 10.
Dagbladet (8.7.2000): "Dra til sjøs på fyrferie", s. 40.
Dagbladet (16.6.2004): "Bli fyrvokter i ferien", s. 2 del 2.
Dagbladet (4.5.2005): "Fyrferie fra sør til nord", s. 6 del 2.
Dagens Næringsliv (30.3.2000): "Rot i Kystdirektoratet", s. 14.
Fiskeridepartementet (1.10.2004): Pressemelding nr. 43/2004.
Fiskeridepartementet (5.10.2007): Pressemelding nr. 54/2007.
Fjell og Vidde (1995/nr.5): "Norskekystens turistforening".
Fyrglimt (2003/nr.3): "www.fyr.no".

IALA (2000): "Final report of the workshop held in Kristiansand – Norway".

Kystglimt (1997/nr. 5) "Fra bål til satellitt – nytt fyrmuseum åpnet av Randaberg kommune på Tungenes fyr".

Kystglimt (1997/ nr.9): "Havnetjenesten 'budsjettvinner' også i år!".

Kystglimt (1998/nr.2): "Ny økonomidirektør i Kystdirektoratet", s. 1, 4-5.

Kystglimt (1998/nr.5): "Hovedkonklusjoner fra Toppledermøte", s. 13.

Kystglimt (2001 / nr. 1/2): "Godt nyttår", s. 1.

Kystglimt (2001 / nr. 3): "Stenes turbulente halvår", s. 7.

Kystglimt (2006/Nr.1): "Fiskeri- og kystminister Helga Pedersen ...har ordet", s 12.

Kystglimt (2006/Nr.2): "350 år med fyrlys", s. 5.

Kystnytt (1983 / nr. 1): "Ferietilbud for ansatte i Kystverket"

Kyst-Nytt (1995 / nr.1) "Alle vener av norske fyr til Tungenes i juni"

NRK 1 (2005): "Lysglimt i mørke", Episode 1-6.

Nytt Norsk Tidsskrift 3/2005

Venneforeninga Alnes Fyr (2000): "Alnes fyr"

VG (15.2.1999): "Dødsbro skulle vært market", s. 8.

VG(15.2.1999): "Tier om sløkte fyr", s. 18.

VG (21.2.1999): "Får stempel som mobbere".

Internettider

Forbundet KYSTEN: <http://www.kysten.no/document.asp?uid=128> (sist besøkt 4.4.2011).

SSB: Befolkningsstatistikk, http://no.wikipedia.org/wiki/Lindesnes_kommune, (sist besøkt 18.5.2011).

Kongehuset: <http://www.kongehuset.no/c26951/nyhet/vis.html?tid=32507> (sist besøkt 22.5.2011).

Skagen hotell: http://www.skagen-hotel.no/?ac_id=30, (sist besøkt 18.5.2011).

Brosundet hotell: <http://www.brosundet.no/default.asp?menu=45>, (sist besøkt 18.5.2011).

Visit Hordaland: <http://www.visitnordhordland.no/visartikkel.asp?id=26> (22.5.2011).

VG-nett: <http://www.vg.no/innstikk/sommer-i-norge/2010/08/02/15-best-i-verden-er-ikke-verst/>. (22.5.2011)

(Stortings- og regjeringsdokumenter som har henvisning til websider, er alle hentet fra <http://www.regjeringen.no>).

Intervju

Eynden (2010): Intervju 1.4.2010

Arkiver

Kystverket

Stiftelsen Lindesnes fyrmuseum

Vest-Agder fylkes kommune

Vest-Agder fylkesting

Taler

Stene, Øyvind (27.2.2004): Ved åpning av Tusenårsstedet på Lindesnes.

Pedersen, Helga (25.6.2006): Ved 350-årsjubileet ved Lindesnes fyrstasjon.

Stene, Øyvind (25.6.2006): Ved 350-årsjubileet ved Lindesnes fyrstasjon.

Sammendrag

På midten av 1970-tallet begynte Kystverket å automatisere og avbemanne fyrstasjoner. Dette innebar at Staten ble sittende igjen med en stor bygningsmasse som det ikke var behov for. Det kan virke som om det oppstod et "vakuum" da fyrstasjonene ble fraflyttet, og ble stående tomme. På den ene siden stod Staten, som ønsket å spare kostnader. På den andre siden meldte det seg nye aktører som ville ta i bruk fyrstasjonene til alternative kulturformål.

De nye aktørene, som i stor grad var frivillige lag og foreninger, inngikk leieavtaler med Kystverket. Gjennom 1980-årene var initiativene av lokal karakter. Vest-Agder fylkeskommune engasjerte seg spesielt i fyrstasjonene i fylket, og utarbeidet en regional plan for vern og bruk. I den sammenheng ble Lindesnes fyrstasjon pekt ut som et egnet sted for å etablere fyrmuseum. Imidlertid fantes det flere aktører som hadde museumsambisjoner, men det var liten kontakt mellom dem.

Utover på 1990-tallet ble stadig flere fyrstasjoner tatt i bruk til alternative formål, og mange av aktørene sluttet seg sammen og etablerte nasjonale fora. Dessuten dannet aktørene som ønsket å utvikle fyrmuseum et eget nettverk. Parallelt pågikk det nasjonale prosesser for å frede en del av fyrstasjonene, og en nasjonal verneplan ble publisert i 1997. Kystverket stilte seg positiv til bevaringsspørsmålet og museumssaken, men Fiskeridepartementet var avventende til dette.

Millenniumjubilet bidro til at museumsetableringen fikk moment, ved at kulturdepartementet sørget for at et flerbruks museumsbygg ble reist på Lindesnes fyrstasjon. Stedet ble Vest-Agders offisielle "Tusenårssted". Dette gjorde Lindesnes til et tydelig "nav i nettverket". Kystverket prioriterte å støtte museumsetableringen, fremfor oppfølging av verneplanen. De frivillige museumsaktørene endret sine planer, og tok sikte på å bli etatsmuseum for Kystverket. Dessuten involverte nettverket politikere på alle nivå, og fikk stor støtte. Imidlertid viste det seg vanskelig å få Fiskeridepartementet til å bevilge driftsmidler til formålet.

Den nye aktiviteten som fant sted på fyrstasjonene, gjorde disse til populære besøksmål og feriesteder. Dette fikk bred omtale i media og presse, og summen av all den positive oppmerksomheten som skjedd på fyrstasjonene, var trolig med på å mobilisere Fiskeridepartementet til å bevilge driftsmidler til Kystverkets etatsmuseum i 2008.